

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΠΕΡΑ ΑΠΟ ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ (Γεωργ. Θ. Δασκαρόλη)	33
PAUL TOURNIER, Ο ΘΕΜΕΛΙΩΤΗΣ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΟΣ (Μιχ. Θ. Μηλίγκου)	39
Ο ΧΡΟΝΟΣ ΩΣ ΕΚΦΡΑΣΙΣ ΤΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΟΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ (Δ. Ν. Παπαθανασοπούλου)	48
Ο ΑΛΛΟΣ «ΘΑΝΑΤΟΣ» (Καθηγ. 'Α. Ν. Ζούμπου)	51
ΜΕ ΟΡΜΗ ΚΑΙ ΦΛΟΓΑ (ποίημα Α. Σταυρίτη)	52
ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑ (Β. Χαραλαμποπούλου)	53
ΜΑΤΙΕΣ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ (Ι. Γ. Α.)	56
ΚΑΙΝΑ ΚΑΙ ΠΑΛΑΙΑ: «ΝΕΑΝΙΚΗ ΨΥΧΗ»	58
ΕΠΙΚΑΙΡΑ (Π. Κλωνάρη)	61
ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ	63

ΕΤΟΣ 51^{ον}

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1988

ΑΡΙΘ. 488

ΔΡΑΧ. 50

Πρὸς τοὺς κ. κ. συνδρομητὰς τῶν «'Ακτίνων»

Μὲ τὴν ἔναρξιν τοῦ νέου ἔτους 1988, ὑπενθυμίζομε στοὺς φίλους, συνεργάτας - συνδρομητὰς μας, τὴν ἀνάγκην νὰ ἀνανεώσουν ἐγκαίρως τὴ συνδρομὴ των γιὰ τὸ 1988, μὲ τὴ βεβαιότητα ὅτι συμβάλλουν, ὡς συνεργάται, στὸ πνευματικὸ ἔργο τῶν «'Ακτίνων» καὶ συντελοῦν στὴν ἀπρόσκοπτη καὶ τακτικὴ κυκλοφορία τοῦ Περιοδικοῦ σὲ τόσο ἀπαιτητικοὺς καιροὺς.

Ἐτησίᾳ συνδρομὴ γιὰ τὸ 1988 δρχ. 500.

ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ 1988

Ἐσωτερικοῦ: Δρχ. 500. Ἐξωτερικοῦ γενικῶς: \$ 15.

Ἡ συνδρομὴ καταβάλλεται εἰς τὰ γραφεῖα μας, Ἀθηνῶν (Καρό-
τση 14), Θεσσαλονίκης (Ἄγ. Σοφίας 41). Ἦμπορεῖ ἐπίσης νὰ ἀπο-
στέλλεται διὰ ταχυδρομικῆς ἐπιταγῆς ἢ δι' ἀποστολῆς ἴσης ἀξίας
γραμματοσήμων.

Εἰδικῶς οἱ συνδρομηταὶ μας τῆς ἐπαρχίας ἠμποροῦν νὰ καταθέ-
τουν τὴ συνδρομὴ τους, ἔναντι κανονικῆς ἀποδείξεως πληρωμῆς,
στοὺς ἐθελοντὰς ἀντιπροσώπους ἢ συνεργάτας μας στὶς πόλεις ὅπου
ὑπάρχουν.

ΑΚΤΙΝΕΣ

Έτος 51ον

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1988

Αριθ. 488

ΠΕΡΑ ΑΠΟ ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ(*)

I'

1. Όπως είναι γνωστό δύο νόμοι επέφεραν τα τελευταία χρόνια τις μεγάλες μεταρρυθμίσεις στο οικογενειακό μας δίκαιο. Ο νόμος 1250/1982 για την καθιέρωση του πολιτικού γάμου και ο νόμος 1329/1983, με τον οποίο ενσωματώθηκε ως κώδικας το Σχέδιο Νόμου για την εφαρμογή της αρχής της ισότητας ανδρών και γυναικών στον Αστικό Κώδικα και σε άλλους νόμους και επεδιώχθη ο μερικώς έκτυπος χαρακτήρας, όπως γράφεται, των διατάξεων του Αστικού Κώδικος, που αφορούν το οικογενειακό δίκαιο. Με αυτούς τους νόμους καθιερώθηκε ο πολιτικός γάμος και εφημερίστη σε μεγάλη έκταση η αρχή της ισότητας κυρίως στις ρυθμίσεις του οικογενειακού δικαίου. Εκτός τούτου έγιναν σημαντικώτατες μεταρρυθμίσεις στις διατάξεις περί διαζυγίου, καθώς και στις διατάξεις που αφορούν τα τέκνα που γεννήθηκαν χωρίς γάμο των γονέων τους.

Ο γάμος, όπως τώρα ορίζει το άρθρο 1367 Α. Κ., τελείται είτε με τη

(*) Το άρθρο αυτό αφιερώνεται στη μνήμη του καθηγητού Γεωργίου Θ. Ράμμου, επιφανούς νομοδιδασκάλου και κοινωνικού έργατου, επί τη συμπληρώσει ενός έτους από της έκδημίας του.

σύγχρονη δήλωσι τών μελλονύμφων, ότι συμφωνούν σ' αυτό (πολιτικός γάμος), είτε με ιερολογία από ιερέα τής Ανατολικής Ορθοδόξου Εκκλησίας ή λειτουργό άλλου δόγματος ή θρησκευόμενος γνωστό στην Ελλάδα. Στην περίπτωση του πολιτικού γάμου ή δήλωσι γίνεται δημοσία, ενώπιον δύο μαρτύρων, πρὸς τὸν δήμαρχο ή τὸν πρόεδρο τής κοινότητος του τόπου ὅπου τελείται ὁ γάμος ή πρὸς τὸν νόμιμο ἀναπληρωτή τους. Ἐὰν πρόκειται περὶ θρησκευτικού γάμου, οἱ προϋποθέσεις τής ιεροτελεστίας καὶ κάθε θέμα σχετικὸ με αὐτὴ διέπονται ἀπὸ τὸ τυπικὸ καὶ τοὺς κανόνες του δόγματος ή του θρησκευόμενου, σύμφωνα με τὸ ὅποιο γίνεται ἡ ιεροτελεστία, ἐφ' ὅσον, ὅπως γράφει ὁ νόμος, δὲν εἶναι ἀντίθετοι με τὴ δημοσίαι τάξει. Καὶ ὁ θρησκευτικὸς γάμος καὶ ὁ πολιτικὸς ἔχουν ἰσοδύναμα ἀποτελέσματα για τὴν πολιτεία. Αὐτὸ εἶναι τὸ σύστημα πού οἱ νομικοὶ καλοῦν «διαζευκτικὸ», σύστημα, πού παρ' ὅλες τίς ὄχι πάντοτε ἀδικαιολόγητες ἐπιφυλάξεις, πού διευτυπώθησαν ἐν σχέσει πρὸς τὴν συνταγματικότητά του, φαίνεται, ὅπως λέγεται, ὅτι ἔτυχε τής γενικώτερης συγκαταθέσεως στὸν ἑλληνικὸ χῶρο.

2. Δὲν θὰ ἦταν εὐκόλο νὰ ἀρνηθῆ κανεὶς, ὅτι ἡ λύσις τής θεσπίσεως καὶ του πολιτικού γάμου, ἦταν μία λύσις σύμφωνη με τὴν ἀρχὴ γενικώτερα τής

έλευθερίας της συνειδήσεως. Από την πλευρά έξ ἄλλου τοῦ πολιτειακοῦ καὶ κοινωνικοῦ συμφέροντος διευκολύνει τὴ σύναψη γάμου μεταξύ προσώπων, τὰ ὁποῖα γιὰ οἰανδήποτε λόγο δὲν θὰ ἤθελαν νὰ ἐνωθοῦν θρησκευτικῶς.

Ἄλλ' ἐδῶ δὲν πρόκειται νὰ κριθῆ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἢ ἐπιλογὴ τῆς Πολιτείας. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον προκαλεῖ εὐλογες ἀνησυχίες εἶναι μῆπως καὶ ἡ καθιέρωσις τοῦ πολιτικοῦ γάμου, ἀλλὰ καὶ ἄλλες μεταρρυθμίσεις, ποῦ ἐνδέχεται νὰ εἶναι ὀρθές, ὡς μέσα ἀντιμετωπίσεως εἰδικωτέρων κοινωνικῶν προβλημάτων, ὑποκρύπτουν μιὰ γενικώτερη προσπάθεια, ποῦ ἀναφέρεται σὲ βαθύτερους κοσμοθεωριακοὺς χώρους. Πρόκειται περὶ τοῦ ἐὰν οἱ ρυθμίσεις αὐτὲς κρύβουν μιὰ προσπάθεια στερήσεως ἀπὸ τὸν γάμο στοιχείων πανάκριβος, ποῦ ἐὰν μὴ τι ἄλλο, ἀπεκτῆθησαν καὶ διετηρήθησαν ἔπειτα ἀπὸ πολλὰς θυσίες στὴν ψυχὴ τοῦ λαοῦ μας. Ὁ νομοθέτης ἤθελε νὰ λύσῃ προβλήματα ἢ ἤθελε νὰ προβάλλῃ πρότυπα;

* * *

3. Τὸν κύριο ρυθμιστικὸ ρόλο στὶς οἰκογενεϊκὲς σχέσεις δὲν τὸν ἔχουν οἱ νομικοὶ κανόνες. Τὸ δίκαιο συνήντησε τὴν οἰκογένεια ὡς δημιούργημα τῆς φύσεως καὶ τῶν ἠθῶν καὶ ἐπενέβη, κατὰ τὸ μέτρο κατὰ τὸ ὁποῖο ἐκρίθη σκόπιμο γιὰ νὰ ἐξασφαλισθῆ ἢ καλυτέρα δυνατὴ ἄρμονία στὶς ἀνθρώπινες σχέσεις.

Ἄς λησμονήσωμε ὅμως γιὰ λίγο τὰ ἱστορικὰ μας καταπιστεύματα καὶ τὸν κοινωνικὸ μας περίγυρο. Ἄς λησμονήσωμε τοὺς νομικοὺς μας κανόνες καὶ τὰ ἦθη μας. Ἴσως μιὰ ἀναζητήσις στὶς ἀφετηρίες καὶ τὸ σκάψιμο γιὰ τὴν ἀνεύρεσι τῶν θεμελίων, νὰ μᾶς βοηθήσῃ νὰ ἰδοῦμε τὰ πράγματα καλύτερα.

Πέρα ἀπὸ κάθε εἶδους ἐπικαλύψεις ὑπάρχουν μερικὰ πράγματα, ποῦ δύσκολα θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἀμφισβητήσῃ. Ὅπως, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν

εἶναι μόνος σ' αὐτὸν τὸν πλανήτη. Ὅτι ἡ ζωὴ του σημαίνει συγχρόνως καὶ σχέσι με ἄλλους ἀνθρώπους. Ὅτι σχέσις σημαίνει ἕνα διαρκές «δοῦναι» καὶ «λαβεῖν». Ὅτι ἡ πῶς βαθεῖα ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ ξεπεράσῃ τὴ χωριστὴ του ὑπαρξί καὶ νὰ ἐπιτύχῃ τὴ διαπροσωπικὴ συνένωσι (1). Ἀκόμη, ὅτι ὑπάρχουν ἄνδρες καὶ γυναῖκες. Ὅτι κάθε φύλο ἔχει μιὰ βιολογικὴ ἰδιαιτερότητα, γιὰτὶ ἐπιτελεῖ μιὰ δική του βιολογικὴ λειτουργία, ποῦ ἀποκλείεται νὰ ἐπιτελεσθῇ τὸ ἄλλο. Ὅτι ἡ γέννησις ἐνὸς ἀνθρώπου προϋποθέτει ὅτι συμπράττουν ἕνας ἄνδρας καὶ μιὰ γυναίκα καὶ ὅτι στὴ φύσι ἢ λειτουργία αὐτὴ δὲν διασπάζεται ἀπὸ τὴν ὄλη ζωὴ, ὅπως τὰ κατὰφερε ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος (Δὲν εἶναι ἄλλωστε οὔτε ἡ μόνη διάσπασις, οὔτε ὁ μόνος βιασμός τῆς φύσεως ποῦ διέπραξε). Ὅτι τὰ πουλιὰ γιὰ νὰ γεννήσουν τὰ αὐγά τους κτίζουν πρῶτα τὴ φωλιά τους. Ὅτι ἂν οἱ νεοσσοὶ τῶν πουλιῶν δὲν ἀργοῦν νὰ ἐμφανισθοῦν καὶ νὰ πετάξουν, τὸ παιδί τοῦ ἀνθρώπου γιὰ νὰ ὀλοκληρωθῇ ἢ ἀνάπτειξίς του χρειάζεται τόσα χρόνια, ὅσο κανεὶς ἄλλος ζωντανὸς ὀργανισμός. Καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ χρόνια θὰ πρέπει νὰ ὑπάρχῃ μιὰ φωλιά, ὅπου θὰ μεγαλώσῃ αὐτὸς ὁ μικρὸς ἄνθρωπος. Ὁ μικρὸς αὐτὸς ἄνθρωπος, ποῦ δὲν εἶναι μόνον μιὰ ὀργανικὴ ἔνωσις, ἀλλ' εἶναι καὶ νοῦς καὶ καρδιά, μιὰ ὑπαρξις ποῦ τὸ μεγαλεῖο καὶ ἡ ἀξία της εὐρίσκονται πρωτίστως στὴν πνευματικὴ της ὑπόστασι. Καὶ αὐτὰ ἴσχυαν καὶ τότε ποῦ τὸ εἶδος ἄνθρωπος, ὁ *homo erectus*, περπάτησε στὴ γῆ καὶ ἰσχύουν καὶ τώρα, στὴν ἐποχὴ τοῦ *homo oeconomicus*.

Ἄν ὅμως ἡ φωλιά τοῦ ἀνθρώπου, ὁ γάμος ἢ ὅπως ἄλλοιῶς θέλομε νὰ ὀνομάσωμε τὴν ἔνωσι ἐνὸς ἀνδρὸς με μιὰ γυναίκα σὲ «συγκλήρωσι βίου παντός», εἶναι γεγονὸς καὶ σχέσις ζωῆς καὶ πηγὴ χαρῶς τῆς ζωῆς, γιὰτὶ τόσες φορές, ποῦ ὄλο καὶ πληθαίνουν, μεταβάλλεται σὲ ἕνα ἀπὸ τοὺς κυριωτέρους συντελεστὰς δυστυχίας;

* * *

4. "Ίσως δὲν θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ δώσῃ καλύτερη ἀπάντησι σὲ αὐτὸ τὸ ἐρώτημα ἀπὸ ἐκείνη πού προβάλλει ἀπὸ τὴν πανάρχαιη ἱστορία γιὰ τοὺς πρῶτους ἀνθρώπους, πού παραθέτουν τὰ πρῶτα κεφάλαια τῆς Γενέσεως. Ἐκεῖ λοιπὸν ἡ Παλαιὰ Διαθήκη μιλάει γιὰ κάποιον ἄνδρα πού ἦταν μόνος μέσα στὴ φύσι. "Ἐνα ἐγώ, χωρὶς ἕνα ἐσύ. Χωρὶς ἕναν ὅμοιο γιὰ νὰ δώσῃ σὲ αὐτὸν καὶ νὰ πάρῃ ἀπὸ αὐτόν. Καὶ ὁ Πλάστης του πού τὸν ἀγαποῦσε αὐτὸν τὸν ἄνδρα, τὸν Ἀδάμ, τοῦ ἐχάρισε τὴν Εὐα. Καὶ στάθηκε ὁ Ἀδάμ μπροστά της ἐκστατικὸς καὶ μίλησε καὶ εἶπε: «Τοῦτο νῦν ὅσοτ'ὸν ἐκ τῶν ὀστέων μου καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου». «Ἐνεκεν τούτου καταλείπει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα καὶ προσκολληθῆσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν»⁽²⁾. Εἶναι ὁμως γνωστὴ ἡ συνέχεια. Καὶ ἂν ὅ,τι ἐπηκολούθησε εἶχε τραγικὲς συνέπειες γιὰ τὸν Ἀδάμ, εἶχε τραγικὲς συνέπειες καὶ γιὰ τὶς σχέσεις τοῦ Ἀδάμ μὲ τὴν Εὐα. Αὐτὸς ὁ Ἀδάμ, πού πρὶν ἀπὸ λίγο ὅλος θαυμασμὸ καὶ ἀγάπη εἶχε μιλήσει γιὰ τὴν ἀδιάσπαστη ἐνότητα, πού τὸν συνέδεε μὲ τὴν Εὐα, τώρα τὴν βλέπει σὰν κάτι τὸ ξένο. Βλέπει στὸ πρόσωπό της τὸν ὑπεύθυνο. Οὔτε ὁ ἕνας, οὔτε ὁ ἄλλος κρατᾶει τὴν εὐθύνη γιὰ τὸν ἑαυτό του. Τὴν μεταφέρει ἄλλοι. «Ἡ γυνή, ἦν ἔδωκας μετ' ἐμοῦ, αὐτὴ μοὶ ἔδωκεν ἀπὸ τοῦ ξύλου»⁽³⁾. Ἡ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς του, ἡ ὑπαρξίς γιὰ τὴν ὁποῖαν ὁ ἄνθρωπος θὰ ἐγκαταλείψῃ ὅ,τι προσφιλέστερο ἔχει, αὐτὴ πιά δὲν ἦταν ἡ χαρὰ του καὶ ἡ ἀγάπη του, αὐτὴ ἦταν ἡ αἰτία τοῦ κακοῦ καὶ ἡ ὑπεύθυνος τῆς δυστυχίας του. Ἡ πτώσις εἶχεν ὡς συνέπεια τὴ διάσπασι τοῦ ζευγαριοῦ, τὴν ἀποξένωσι. Μέσα σὲ λίγα λόγια κρύβεται ὁλόκληρο τὸ δράμα τοῦ Ἀδάμ καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρο τὸ δράμα τῆς ἐνώσεως τοῦ ἀνδρὸς μὲ τὴν γυναῖκα. Κάποτε κάτι συνέβη καὶ ἕνα δηλητήριον ἐπέκρανε κάθε ἀνθρώπινη σχέσι καὶ κατὰ μείζονα λόγο, τὴν

περισσότερο διεισδυτικὴ («προσκολληθήσεται!») στὴν προσωπικότητα, τὴν σχέσι τοῦ γάμου.

* * *

5. Καὶ ἂν ἀπὸ τότε ἄρχισε ἡ περιπέτεια τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τότε ἄρχισε καὶ ἡ περιπέτεια τοῦ γάμου. "Ἄν δὲ σήμερα μιᾶμε γιὰ κρίσι τοῦ γάμου⁽⁴⁾, ἂν ψάξωμε πιὸ βαθειά, θὰ διαπιστώσωμε, ὅτι στὶς ρίζες αὐτῆς τῆς κρίσεως εὐρίσκεται ἡ κρίσις τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου.

Μιᾶμε γιὰ κρίσι σήμερα στὸ γάμο. Ἄλλὰ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀπορῆ κανεὶς γιὰ τὸ ἀντίθετο. Πῶς θὰ μπορούσε νὰ μὴν ὑπάρχῃ σήμερα κρίσις στὸν γάμο; Ἐνας πολιτισμὸς καταναλώσεως καὶ καταχρήσεως τῆς φύσεως καὶ τῶν λειτουργιῶν της ἐξ ὀρισμοῦ ὑπονομεύει τὶς ἀνθρώπινες σχέσεις σὲ ὅλες τὶς μορφές τους καὶ κυρίως ἐκεῖ ὅπου τὸ δοῦναι ταυτίζεται μὲ τὸ λαβεῖν καὶ τὸ λαβεῖν μὲ τὸ δοῦναι.

Ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος, ἔχει κανεὶς τὴν ἐντύπωσι, ὅτι δὲν θέλει καὶ δὲν εἶναι ἱκανὸς οὔτε ἕνα χαμόγελο νὰ προσφέρῃ στὸν ἄλλο χωρὶς ἀντάλλαγμα. Δὲν θέλει νὰ δώσῃ τίποτε καὶ ὅ,τι δίνει τὸ δίνει μὲ ἀντάλλαγμα ἢ μὲ τὸ μικρότερο δυνατὸ κόστος. Ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος τῆς δυτικῆς ἀντιλήψεως τῆς ζωῆς ἕνα ἔχει νόημα γιὰ τὴ ζωὴ του, τὴν ἀπόλαυσι. Ἐὰν θεβαίως θέλει νὰ ἔχῃ κάποιον νόημα ἢ ζωὴ του. Γιατὶ καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι καθόλου αὐτονοητό. Καὶ ὅπως παρατηροῦν διακεκριμένοι ἐρευνηταί, πρὶν ἀπὸ τὰ ναρκωτικὰ ὁ μέγιστος κίνδυνος γιὰ τοὺς νέους μας εἶναι σήμερα ἡ ἔλλειψις νοήματος γιὰ τὴ ζωὴ.

Ὁ ἄνθρωπος τοῦ καιροῦ μας μοιάζει νὰ ἀποκλείῃ τὴ δυνατότητα νὰ ὑπερβῇ τὸν ἑαυτό του καὶ νὰ συνάψῃ μιὰ εἰλικρινῆ σχέσι προσώπου πρὸς πρόσωπο. Γιατὶ σχέσις προσώπου πρὸς πρόσωπο σημαίνει ὅτι γίνεσαι κάτι πιὸ ἐπάνω ἀπὸ τὸν ἑαυτό σου, σὲ μιὰ ἐλεύθερη αὐτοπροσφορά.

"Ἐτσι ὁμως ἡ ἀτομοκεντρικὴ ἀντίλη-

ψις τῆς ζωῆς ἐξ ὀρισμοῦ ὑπονομεύει τὸ γάμο. Γιατὶ ὁ γάμος εἶναι μιὰ κατ' ἐξοχὴν σχέσις προσώπου πρὸς πρόσωπο.

Ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος προσπαθεῖ νὰ ἀπελευθερωθῆ ἀπὸ τὸ γάμο. Γιατὶ γάμος σημαίνει μοίρασμα, κοινωνία, μέθεξι, κοινὸ βίον καὶ συνεπῶς κοινὸ κληρο, κοινὴ τύχη, κοινὴ μοῖρα. Σημαίνει ἀκόμη πιστότητα στὴν «ἀγάπη τὴν πρώτην». Αὕτην ὅμως τὴν πιστότητα τὴν ἀρνούμεθα, ὅταν δὲν τὴν γελοιοποιῦμε. Γιατὶ τὴν ἔλλειψί της τὴ θεωροῦμε χειραφεσία καὶ ἐλευθερία στὴν ἀνάπτυξι τῆς προσωπικότητος.

Δὲν εἶναι λοιπὸν μόνον ὁ γάμος, ποὺ περνάει κρίσι σήμερα. Πρὶν ἀπ' αὐτὸν κρίσι περνάει ὁ ἄνθρωπος, ὅλοι μας, ὁ καθένας μας. Καὶ ὅσο πιὸ γρήγορα τὸ καταλάβομε, τόσο τὸ καλύτερο. Γιατὶ τὸ γάμο σὰν σχῆμα, ἴσως μὲ τούτη ἢ ἐκεῖνη τὴ νομοθετικὴ παρέμβασι τὸν διασώσωμε, γιὰ νὰ σώσωμε τὴν ἀμφίβολη ἠθικὴ τῆς κοινωνίας μας, μὲ μελαγχολικὴ συγκαταβατικὴτητα μπροστά σὲ ἓνα ἀναγκασίον κακὸ. Δὲν θὰ σωθοῦμε ὅμως ἐμεῖς ἀπὸ τὴν αὐταπάτη μας, τὴν πνευματικὴν μας ἔνδειαν καὶ τὴν πνευματικὴν μας ἀθλιότηταν.

✧ ✧ ✧

6. Μήπως ὅμως θὰ πρέπει νὰ τὸ πάρωμε ἀπόφασι, ὅτι ὁ γάμος καὶ ἡ οἰκογένεια εἶναι θεσμοὶ ἀναχρονιστικοί, καταφύγια γιὰ ξεπερασμένες κατεστημένες ἀξίες, στὴν καλύτερη περιπτώσει ἀντικείμενα μελέτης γιὰ τοὺς ἐρευνητὰς τῆς ἱστορίας τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν;

Καὶ ὅμως τὰ πράγματα δὲν δείχνουν ὅτι εἶναι ἔτσι. Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀναφερθῆ κανεὶς σὲ ἀξιόλογες μελέτες καὶ διαπιστώσεις ἀπὸ εἰδικοὺς στὸν τομέα τῆς ψυχολογίας καὶ γενικώτερα τῶν ἐπιστημῶν, ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴ συμπεριφορά του. Μποροῦμε νὰ περιορισθοῦμε καὶ σὲ καθαρὰ νομικοπολιτικὴς προσεγγίσεις τοῦ θέματος καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸν ἐλληνικὸ ἐπιστημονικὸ

χώρο. Ἔτσι ἀξίζει νὰ προσεχθοῦν ὅσα ἰδιαίτερος σημαντικὰ παρατηροῦν δύο ἀπὸ τοὺς κυριωτέρους ἐργάτας τῆς καθιερώσεως τοῦ πολιτικοῦ γάμου καὶ τῆς γενικωτέρας μεταρρυθμίσεως τοῦ οἰκογενειακοῦ δικαίου στὸν τόπο μας.

Παρατηρεῖ λοιπὸν ὁ καθηγητὴς Ἰ. Δεληγιάννης στὸ τελευταῖο σύγγραμμά του: «Παράλληλα ὅμως ἡ οἰκογένεια ἐξυπηρετεῖ κατ' ἐξοχὴν, τώρα πιά ποὺ ἀπογυμνώθηκε ἀπὸ τὶς περισσότερες οἰκονομικὲς κ.ά. ἐξωθητικὲς λειτουργίες της, μιὰ σειρὰ ἀπὸ σκοποὺς, ποὺ ἔχουν βασικὰ «ἠθικὰ» καὶ ἰδιαίτερα ἀνθρωπιστικὸ χαρακτήρα: α) τὴ «συγκλήρωση» τοῦ βίου τῶν συζύγων γιὰ τὴν κοινὴ ἀντιμετώπιση, σὲ μιὰ βάση ἀμοιβαίας συντροφικότητος, συμπαράστασης καὶ ἀγάπης, τῶν δυσκολιῶν τοῦ ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐπιβίωση· β) τὴ διάπλαση τελειότερης προσωπικότητος τῶν μελῶν της, χάρις στὸ πνεῦμα τῆς θυσίας καὶ τοῦ χρέους ποὺ ἐμπνέει καὶ ἐπιβάλλει ὁ οἰκογενειακὸς βίος· γ) τὴ δημιουργία τῶν πιὸ κατάλληλων προϋποθέσεων γιὰ τὴν ὁμαλὴ ψυχικὴ ἀνάπτυξη, γιὰ τὴν πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ διαπαιδαγώγηση καὶ διαμόρφωση τῆς προσωπικότητος τῶν παιδιῶν, ἔργο ποῦ, ὅσον ἀφορᾷ ἰδίως τὶς μικρότερες ἡλικίες, ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τὴ σύγχρονη ψυχολογία καὶ τὴν παιδαγωγικὴ πῶς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐκπληρώσουν μὲ ἐπιτυχία ἀποκλειστικὰ τὸ σχολεῖο καὶ τὸ κράτος· δ) τὴν ἐξασφάλιση, γιὰ τὸ ἄτομο, ἐνὸς προστατευτικοῦ φραγμοῦ καὶ ἐνὸς ἀσύλου ἐναντίον τῶν κινδύνων ποὺ συνεπάγονται γιὰ τὴν προσωπικότητά του τὸ ἀπόλυτο τεχνοκρατικὸ πνεῦμα καὶ ἡ τάση γιὰ μαζικοποίηση τῆς σύγχρονης κοινωνίας. Καὶ γιὰ τὴν ἐκπλήρωση ὅλων αὐτῶν τῶν σκοπῶν χρειάζεται βέβαια κάποιο αἶσθημα ἀσφάλειας καὶ σταθερότητας, ποὺ μόνον μὲ τὴν ὑποβολὴ τῆς ἰδρυστικῆς οἰκογένειας, καθῶς καὶ τῶν σχέσεων ποὺ διαμορφώνονται μέσα στοὺς κόλπους της, σὲ κάποια νομικὴ ρύθμιση μπορεῖ νὰ ἐξασφαλιστεῖ»⁽⁵⁾.

Γράφει ἐπίσης ὁ καθηγητὴς Γ. Κου-

μάντος: «'Απομένουν, ωστόσο, στην οικογένεια δύο σοβαρότατες λειτουργίες: ή επιμέλεια τών ανήλικων παιδιών και ή δημιουργία ενός χώρου ανθρώπινης έπαφής που δημιουργεί τó κατάλληλο ψυχολογικό κλίμα για την ανάπτυξη τής ανθρώπινης προσωπικότητας... Οί παιδαγωγικές και ψυχικές λειτουργίες τής οικογένειας αποτελούν την πεμπτούσια της και διατηρούν τεράστια σημασία. Κατάργηση τών οικογενειακών αυτών λειτουργιών, συνολική ανάθεση τής επιμέλειας τών παιδιών σέ κοινωνικούς οργανισμούς και ριζική κατάλυση του συζυγικού δεσμού οδηγούν στην μαζικοποίηση του ανθρώπου — γι' αυτό και τά ολοκληρωτικά καθεστώτα προσχηματικά μόνο διακηρύσσουν την άφοσίωσή τους στον θεσμό τής οικογένειας, ενώ κατά βάθος μάλλον ύποψία τρέφουν απέναντί της. Οί λειτουργίες που επιτελεί ή οικογένεια δικαιολογούν άπολυτα τή μέριμνα του κράτους για την περιφρόρηση του θεσμού» (6).

Αξίζει ακόμη ή αναφορά και στις διατάξεις που διέπουν τήν τέλεση του πολιτικού γάμου. Έτσι τó άρθρο 6 παρ. 1 του Προεδρικού Διατάγματος 391/1982 όρίζει, ότι μετά τή δήλωση τής συναινέσεως τών μελλονύμφων ό δήμαρχος ή ό πρόεδρος τής κοινότητας ή ό ανάπληρωτής των δηλώνουν σέ αυτούς, ότι από τή στιγμή εκείνη είναι «ένωμένοι με γάμο σύμφωνα με τó νόμο σέ ισόβια κοινωνία θίου, σαν σύζυγοι». Και στην παρ. 2 του άρθρου 6 του ίδιου Διατάγματος όρίζεται ότι στο τέλος τής τελετής ό δήμαρχος διαβάζει προς όλα τά ζευγάρια που τέλεσαν τó γάμο τους τήν ίδια ήμέρα, ένα κείμενο, τó όποιο μεταξύ άλλων περιέχει και τά εξής: «Από τή στιγμή αυτή, που ένωθήκατε με τήν ελεύθερη συναινέσή σας σέ γάμο, όφειλετε άμοιβαία ό ένας στον άλλο αγάπη, πίστη και σεβασμό για όλη σας τή ζωή. Ό γάμος που σας ένώνει σας επιβάλλει τήν ταύτιση τών τυχών σας και τήν κοινή αντιμετώπιση, με βάση ισότητα, όλων τών ζητημάτων που

θα προκύπτουν από τή συμβίωσή σας σαν συζύγων και γενικώτερα, όλων τών δυσκολιών τής ζωής».

* * *

7. «'Ισόβια κοινωνία θίου». «'Αγάπη, πίστη, και σεβασμός για όλη τή ζωή». «Ταύτιση τών τυχών». Και αυτά όχι σέ μια Νεοραά κάποιου βυζαντινού αυτοκράτορος, άλλ' ως έκφρασις τής βουλήσεως τής Πολιτείας από τις πιό πρόσφατες. Δεν φαίνεται και τόσο μακρυνός ό άπόηχος του περιφήμου εκείνου όρισμού του γάμου από τον Μοδεστίνo, τον Ρωμαίο νομικό του 3ου μ.Χ. αιώνας, σύμφωνα με τον όποιο ό γάμος είναι «ένωσις άνδρός και γυναικός, συγκλήρωσις θίου παντός, θείου και ανθρώπινου δικαίου κοινωνία».

Τί θα είναι όμως εκείνο που θα μπορεί νά εμπνεύση στο σημερινό νέο και στη σημερινή νέα «αγάπη, πίστη και σεβασμό για όλη τή ζωή»; Πιστεύει αλήθεια ό νομοθέτης ότι ένα κατά τά άλλα ώραια και πλούσιο σέ νόημα λογίδριο, όπως αυτό που θα διαβάσει ό δήμαρχος, θα μπορέση νά εμπνεύση δύναμη και ένθουσιασμό για αγάπη και πίστι, για ταύτιση τών τυχών, για τέτοιο ψυχικό άνέβασμα, ώστε ή κοινή αντιμετώπισις όλων τών δυσκολιών τής ζωής νά μήν είναι «καθήκον» που άπορρέει από τον «ιερόν δεσμόν του γάμου», αλλά προσφορά κατ' έξοχήν έρωτικής αυθυπερβάσεως; Ή μήπως μπορεί νά τó κάνη αυτό ή κατάλληλη διαρύθμισις και διακόσμησις τής αίθουσής, όπως λέγει τó Διάταγμα «ώστε νά δίνεται στην τελετή του γάμου ή έπισημότητα που τής ταιριάζει»;

Στους θεσμούς του οικογενειακού δικαίου κάθε τόσο συναντά κανείς τήν έπιταγή μιās συμπεριφοράς έμπνεομένης από κάτι που ξεπερνά τó άτομικό συμφέρον. Τά δικαιώματα του οικογενειακού δικαίου είναι κατά κανόνα λειτουργικά. Είναι δικαιώματα και ύποχρεώσεις συγχρόνως. Είναι δικαιώματα τών όποιων ή υπέρβασις είναι στοιχείον τής ούσίας των.

Είναι δικαιώματα-άφετηρίες και όχι δικαιώματα-σκοποί. Από ποιὰ όμως πηγή θά άντληθῆ ἢ θέλησις καὶ ἡ δύναμις αὐτῆς τῆς υπερβάσεως; Ὅταν σήμερα ἀπὸ παντοῦ καταβάλλεται ἐπιμελεστάτη προσπάθεια νὰ στερέψουν οἱ πηγές;

Βεβαίως ὁ νομοθέτης ἔχει νὰ ἀντιμετωπίσῃ σοβαρώτατα πολλὰς φορές κοινωνικά προβλήματα. Ἀνεξαρτήτως ὁμως τῶν ἐπιφυλάξεων, οἱ ὁποῖες διευτύπησαν καὶ ἐδῶ καὶ στὴ Δυτικὴ Γερμανία, ὅπου ἡ συνταγματικὴ προστασία τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενείας εἶναι ἀνάλογη μὲ τὴν παρεχομένη ἀπὸ τὸ Σύνταγμά μας (ἄρ. 21 παρ. 1), σχετικὰ μὲ τὴ δυνατότητα διαζυγίου ἐπεται ἀπὸ τετραετὴ διάστασι καὶ ὅταν ἀκόμη τὸ διαζύγιο ζητεῖται ἀπὸ αὐτὸν ποὺ εἶναι ὁ ὑπαίτιος τῆς διαστάσεως (ἄρ. 1439 παρ. 3 Α.Κ.), παραμένει πάντοτε τὸ ζήτημα τῆς οὐσιαστικῆς ἐννοίας αὐτῶν τῶν ρυθμίσεων⁽⁷⁾. Πίσω ἀπὸ τίς διατάξεις κρύβεται ἡ ἐνθάρρυσις πρὸς ἓνα πρότυπο ζωῆς ἢ ἓνα *minus malum*, ἓνα ἀναγκαῖο κακό, γιὰ νὰ λυθοῦν, ὅσον εἶναι δυνατόν ἀνωδύνως, προβλήματα ποὺ τὰ προκαλεῖ ἡ ἀνθρωπίνῃ ἀδυναμία; Καὶ σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωσι, καὶ σὲ ἄλλες, θά πρέπει μὲ εὐλικρίνεια νὰ καταστήσωμε σαφές τὸ τί θέλομε. Γιατί εἶναι ἄλλο πρᾶγμα νὰ ἀκρωτηριάξῃ τὸ μέλος ὁ χειροῦργος ὅταν ἡ γάγγραινα ἀπειλεῖ τὴ ζωὴ καὶ ἄλλο πρᾶγμα νὰ διαφημίζεται ὁ ἀκρωτηριασμός, ὡς

τρόπος ζωῆς.

Ἐὰν ἐξ ἄλλου πράγματι θέλομε νὰ ζήσῃ ὁ γάμος καὶ ἡ οἰκογένεια καὶ νὰ ἐξυγιάνωμε καὶ νὰ θελιώσωμε τὴ σχέση, τί κάνουμε γι' αὐτό; Οἱ προσπάθειές μας καὶ πρὸς αὐτὴ τὴν πλευρὰ εἶναι τοῦλάχιστον ὅσες καταβάλλομε γιὰ τὴν ἀξιοπρεπέστερη κατὰ τὸ δυνατόν κηδεῖα τῶν νεκρῶν γάμων; Γιατί βεβαίως ὅταν πεθάνουν οἱ ἄρρωστοὶ ὀδηγοῦνται στὸ νεκροταφεῖο. Ἄλλὰ κανεὶς δὲν διενόηθη νὰ θεραπεύσῃ ἀρρώστους ἐρημώνοντας τὰ νοσοκομεῖα καὶ ἐπεκτείνοντας τὰ νεκροταφεῖα.

(Συνεχίζεται)

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Θ. ΔΑΣΚΑΡΟΛΗΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ :

(1) Βλ. Ἔ. Φρόμμ: Ἡ τέχνη τῆς ἀγάπης, στὸ ἔργο Ἄντλερ κλπ. Ἀγάπη, ἐκδ. Μπουκουμάνη, 1974, σελ. 117, 125.

(2) Γένεσις θ' 23, 24.

(3) Γένεσις γ' 12.

(4) Βλ. τὰ ἄρθρα στὴν ἔρευνα τοῦ περιοδικοῦ «Εὐθύνη», 1982, σ. 159 ἐπ.

(5) Ἰ. Δεληγιάννη: Οἰκογεν. Δίκαιο I, 1986, 18 σελ. 32.

(6) Γ. Κουμάντου: Παραδόσεις Οἰκογεν. Δικαίου, δ' ἐκδ. 1985, σελ. 20-21.

(7) Βλ. καὶ Ἐ. Βουζικά: Ἡ ἐννοια τοῦ γάμου μετὰ τὸ Ν. 1329/1983, Τμητικὸς Τόμος Γ. Μιχαηλίδου-Νουάρου Α', 1987, σελ. 175 ἐπ.

PAUL TOURNIER

Ο ΘΕΜΕΛΙΩΤΗΣ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΟΣ

(Μηνύματα από τη ζωή και τὸ ἔργο του καὶ σύγχρονες προεκτάσεις)

«Ἐπιστήμη ἰατροῦ ἀνυψώσει κεφαλὴν αὐτοῦ... Κύριος ἔδωκεν ἀνθρώποις ἐπιστήμην ἐνδοξάζεσθαι ἐν τοῖς θαυμασίοις αὐτοῦ».

(Σοφ. Σειράχ, λη' 3, 6).

Α'

Συμπληρώθηκε κιόλας ἕνας χρόνος ἀπὸ τότε, πού ὁ ἰατρός Paul Tournier πέρασε στὴν ἀθανασία, σὲ ἡλικία 89 ἐτῶν. Πέθανε εἰρηνικά στὸ σπίτι του, τὸ ὁποῖο εἶχε ὀνομάσει «κόκκινος σίτου», ἀνάμεσα στὰ χειρόγραφα κάποιος πολλοστής ἐργασίας του, ἴσως μιᾶς ἀπὸ αὐτὲς στὶς ὁποῖες ἀποτύπωνε τὶς θαθεῖες τομὲς τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, τῆς σχέσης της μὲ τὸ Θεὸ καὶ τοὺς συνανθρώπους.

Ὁ ἰατρός P. Tournier γεννήθηκε στὴν παραδοσιακὴ, γιὰ τὶς διεθνεῖς συναντήσεις καὶ μελέτες τῶν ἀνθρωπίνων προβλημάτων, Ἑλβετικὴ πόλη Γενεύη. Ἐκεῖ σπούδασε τὴν ἰατρικὴ καὶ μετεκπαίδεύτηκε στὸ Παρίσι. Στὴ συνέχεια πήρε τὸ «Ὁμοσπονδιακὸ Δίπλωμα» καὶ ἄσκησε στὴν πατρίδα του τὴν «ἐσωτερικὴ παθολογία» ἀπὸ τὸ ἔτος 1928. Ἐζησε καὶ ἔδρασε, γενικώτερα, στὴ γενέτειρά του, μιὰ ὀλόκληρη πενηκονταετία, μὲ τὴ φήμη τοῦ «γιατροῦ τῶν ψυχῶν».

Ἐπῆρξε πρωτοπόρος ἀνάμεσα σὲ μεγάλες ἰατρικὲς μορφὲς τῆς ἐποχῆς του, τὶς μορφὲς ἐκεῖνες πού ἐργάστηκαν γιὰ νὰ ἀπελευθερώσουν τὴν ἰατρικὴ ἀπὸ τὶς ὕλιστικὲς καὶ μηχανιστικὲς ἀντιλήψεις της. Εἶχαν ἤδη περάσει ὀκτὼ χρόνια ἐπαγγελματικῆς του σταδιοδρομίας, ὅταν τὸ 1936, ὁ Tournier ἄρχισε νὰ μελετᾶει τὴ σημασία τῶν προβλημάτων ζωῆς ὡς πρὸς τὴ νόσο, τὴ σημασία τῶν πνευματικῶν παραγόντων ὡς πρὸς τὴν ἐμφά-

νηση ψυχосωματικῶν διαταραχῶν, τὴ θεραπευτικὴ ἐπίδραση τοῦ ψυχικοῦ παράγοντος στὴν πορεία τῆς ἀρρώστειας, τὴν ἀξία τῆς πίστεως στὶς ἀνάγκες τῶν ἀσθενῶν καὶ τῶν ὑγιῶν ἀτόμων, τὴ σχέση τῆς ἰατρικῆς μὲ τὴ χριστιανικὴ διδασκαλία, τὸ βασικὸ ρόλο τοῦ γιατροῦ γιὰ τὴ φυσικὴ καὶ τὴν πνευματικὴ ἀναζωογόνηση τοῦ πάσχοντος ἀνθρωπίνου ὄργανισμοῦ.

Ἡ ἀναφορά στὴ μορφή καὶ τὸ ἔργο μεγάλων προσωπικότητων τῆς ἐπιστήμης, μάλιστα δὲ Χριστιανῶν διανοουμένων, ταιριάζει στὴν ἀποστολὴ τῆς «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων», ἡ ὁποία σκοπὸ της ἔχει καὶ τὴν «προσπάθειαν πρὸς διαφώτισιν τῆς κοινωνίας ὡς πρὸς τὴν ἀρμονικὴν σχέσιν, ἣ τις ὑφίσταται μεταξὺ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ἀληθοῦς Ἐπιστήμης». Ἔτσι ἡ παρουσίαση τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ ἰατροῦ P. Tournier ἔρχεται νὰ δώσει στοὺς δύσκολους καὶ χλωμούς, πνευματικὰ, καιροὺς μας, ἕνα ζωντανὸ παράδειγμα πραγματώσεως τῆς ἀρμονικῆς σχέσεως ἐπιστήμης καὶ θρησκείας.

Ὅπως ὁ γιατρός πού διαθάζει τὸν Ἰπποκράτη, θέλγεται ἀπὸ τὴ μεγαλωσύνη τοῦ νοῦ καὶ τῆς ψυχῆς τοῦ πατέρα τῆς ἰατρικῆς, ἔτσι καὶ ὁ γιατρός πού σκύβει καὶ μελετᾶει τὴ σκέψη τοῦ P.

Tournier, πραγματοποιεί μιὰ έντονα βιωματική συνάντηση μαζί του, σαγηνεύεται πραγματικά, όχι μόνο από τὸ θάθος τοῦ λόγου του, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ μεγαλεῖο τῆς τέχνης του. Ὁ Tournier ἔγραψε τὶς ἰδέες του μὲ ξεχωριστὴ ἀπλότητα ὕφους, μὲ ταλέντο λογοτεχνικό τόσο, πού συχνά ὁ λόγος του ἐμφανίζεται μὲ δύναμη ποιητική, προφανῶς κληρονομὰ κάποιας «φλέβας» ἀπὸ τὸν πατέρα του Louis Tournier, πάστορα καὶ ποιητή.

Τὸ πνεῦμα τοῦ Ἱπποκράτους καὶ τοῦ Tournier συγκλίνει πρὸς τὶς ἴδιες κεντρικὲς γραμμές, πού εἶναι:

1. Παρατήρηση καὶ ἐμπειρία μὲ στόχο τὸ σ υ ν ο λ ι κ ὸ ὄργανισμό τοῦ ἀνθρώπου.

2. Ἐμβάθυνση στὸν ἐσ ω τ ε ρ ι κ ὸ κόσμο τοῦ πάσχοντος ἀνθρώπου.

3. Ἐπίδραση τοῦ πνεύματος πάνω στὸ σῶμα, καθὼς τοῦτο δέχεται μιὰ θεραπεία.

4. Σεβασμὸς τῆς ἀνθρώπινης προσωπικότητας.

5. Πρότυπο γατροῦ, φορέως ἠθικοινωνικῶν ἀρετῶν, μὲ ἀπόλυτη ἀφοσίωση στὸν ἄρρωστο, ὡς τὴν τέλεια ἀποκατάστασή του.

Προετοιμασμένος, ὁ Tournier, ἀπὸ πολὺ νέα ἡλικία, ἔζησε παραδειγματικά τὴν ἀποδοχὴ τῶν γηρατειῶν, ὡς μιὰ «ἐποχὴ» τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, ὅπου τὸ ἄτομο πρέπει νὰ προχωρεῖ σὲ πνευματικὴ περισυλλογὴ, νὰ ἀνεβαίνει συνεχῶς, νὰ ἀσκεῖται στὴν τελείωση, νὰ γίνεται «ἀποκάλυψη τοῦ Οὐρανοῦ ξεχύνοντας γύρω του τὴν εἰρήνην». Γεγονὸς πού παρατηρεῖται καὶ στὰ κείμενα τῆς προχωρημένης του ἡλικίας, ὅπου μπορεῖ κανεὶς νὰ μαντέψει ὅτι, ὁ P. Tournier, θὰ εἶχε ἀδιάλειπτα κατὰ νοῦ τὸν ψαλμικό στίχο «καὶ ἕως γῆρας καὶ πρεσβείου, ὁ Θεός, μὴ ἐγκαταλείψης με» (Ψαλμ. ο', 18). Στὴ χειμωνιάτικη ἐποχὴ τῆς ζωῆς μας ἔχουμε ἀνάγκη — τὴν ἴδια ὄση καὶ στὰ νεῖατα μας — ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Θεοῦ, μήπως... γλιστρήσουμε καὶ γίνουμε «παίγνιο ἀδυναμιῶν καὶ ἀνοησιῶν».

Πολλὰ ἔχει γράψει ὁ Tournier γιὰ τὴν διδασκαλία καὶ ἐκμάθηση κάθε γνώ-

σης πού βοηθαίει στὴν ἀποδοχὴ καὶ παραδοχὴ τῶν γηρατειῶν, χωρὶς σταμάτημα ἀπασχόλησης καὶ δράσης, ἀλλὰ καὶ μὲ ἡρεμὴ πορεία μας, μέσα ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἡλικίες. Αὐτὴ τὴ φιλοσοφία τοῦ γηράσκειν, τὴν ὁποία, θεβαίως, χρειάζεται νὰ καλλιεργήσουμε ἀπὸ τὰ νεανικά μας χρόνια, τὴν παρουσίασε ὁ Tournier σ' ἓνα βιβλίο του μὲ τίτλο «Apprendre à vieillir», πού μεταφράζουμε, ἐλεύθερα κάπως, «Μάθε τὸ γέρασμά σου».

Μετὰ ἀπὸ μακροχρόνια ἔρευνα καὶ παρατήρηση ἐπάνω στοὺς ἀνθρώπους, πού πάσχουν καὶ ὑποφέρουν καὶ πού ποθοῦν έντονα τὴν γιαιρεία τους καὶ τὴν ὑγεία τους, ὁ Tournier κατέληξε σὲ πολὺ σημαντικὰ συμπεράσματα, προφητικά γιὰ τὸ σημερινὸ «φιλοσοφικὸ πιστεύω» τῆς ἱατρικῆς καὶ τῶν γιαιτρῶν, στὴ θεωρία, στὴν πράξη, στὴν καθόλου παιδεία τῆς διαγνώσεως καὶ τῆς θεραπευτικῆς. Ἀπὸ τὸ 1936 ὡς τὸ 1986, ὁ Tournier δὲν σταμάτησε νὰ ὀργάνει τὸ πεδίο τῶν παρατηρήσεων καὶ τῆς δράσεώς του. Δύο μῆνες πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατό του εἶχε λάβει μέρος σὲ συνέδριο πού ἔγινε στὸ Στρασβούργο.

Ὁ P. Tournier θεωρεῖται ὁ εἰσηγητής, ὁ πρωτεργάτης, ὁ θεμελιωτὴς τῆς λεγομένης «ἱατρικῆς τῆς Προσωπικότητας» (*). Τὶς ἀπόψεις του, τὶς θέσεις του καὶ τὰ ἰδανικά του παρουσίασε σὲ διεθνή συνέδρια, ἀνταλλάσσοντας μὲ ἄλλους συναδέλφους του, τὶς ἐμπειρίες μιᾶς «ἀλλοιώτικης» ἱατρικῆς, πέρα καὶ πάνω ἀπὸ τὴ «συμβατικὴ» ἱατρικὴ μας. Τὰ συνέδρια αὐτά, στὶς ἀρχές, διεξάγονταν στὸ μέγαρο τοῦ Bossey τῆς Γενεύης καὶ ἡ «ψυχὴ» τους ἦταν, πάντοτε ὁ P. Tournier. Τὸ πρῶτο συνέδριο ἔγινε τὸ 1947 καὶ συνεχίζονται μέχρι σήμερα, κάθε χρόνο, σὲ διάφορες χῶρες (C. deRoche - E. Reinhardt: «Paul Tournier Ein Leben - Eine Botschaft», Friedrich

(*) Διατηροῦμε τὸν ὄρο «ἱατρικὴ τῆς Προσωπικότητας», ἐπειδὴ ἔχει, εὐρύτατα, ἐπικρατήσει. Ἀκριβολογώντας ἐπιστημονικά θὰ ἔπρεπε νὰ υἱοθετηθεῖ ὁ ὄρος «ἱατρικὴ τοῦ Προσώπου».

Reinhardt Verlag Basel, 1987). 'Από τις περίφημες συναθροίσεις αυτές γεννήθηκε ένα δίκτυο από πολυτιμότες φιλίες ανάμεσα σε γιατρούς τῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης, κυρίως, (συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς Ἑλλάδος), ἀλλὰ καὶ τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, καθῶς καὶ τῆς Ἰαπωνίας. Ὁ Tournier δὲν κράτησε τις ιδέες του σὲ ἕνα μικρὸ κύκλο ὁπαδῶν του, ἀλλὰ ἐπεζήτησε νὰ τις διαδώσει σὲ ὁλόκληρο τὸν κόσμο, ὅπου τῆς γῆς ὑπῆρχαν γιατροὶ καὶ ἄρρωστοι, ποὺ θέλανε νὰ τὸν ἀκούσουν. Ἔκανε πάρα πολλὰ ταξίδια καὶ σὲ ὅλες τις ἠπείρους, γιὰ διαλέξεις ποὺ ἀνοίγαν νέους ὀρίζοντες σὲ γιατροὺς καὶ ἀσθενεῖς καὶ σημάδευαν τὴ δύναμη τῆς διαπροσωπικῆς σχέσης.

Ἀξιόλογα, μὲ δυναμικοὺς καὶ ἐλκυστικοὺς τίτλους καὶ πολλὰ σὲ ἀριθμὸ (20), εἶναι τὰ βιβλία ποὺ ἔγραψε ὁ Tournier. Ἡ θεματικὴ τους ἀφορᾷ στὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ καὶ σὲ διάφορες καταστάσεις τῆς: τὸν πόνο, τὸ θάνατο, τὴ μοναξιά, τὴν ἐσωτερικὴ δυσαρμονία, τὴ δύναμη, τὴν πίστη κ.ἄ. Ὁ Tournier περιέγραψε παραστατικὰ τὴ «ρυθμικὴ τῆς προσωπικότητος» τοῦ ἀνθρώπου, σὲ σχέση πρὸς τις πολυποικίλες βιοψυχοκοινωνικὲς καὶ πνευματικὲς μεταβλητὲς τῆς ζωῆς του. Ὅλα του τὰ βιβλία συνθέτουν ἕνα σύνολο σύγχρονης ψυχολογικῆς θεωρήσεως καὶ «ζώσης» πίστεως, ἕνα ἱατρικὸ προσανατολισμὸ γιὰ «ὁ λ ι κ ἦ» (**), ἀντιμετώπιση τοῦ ἀνθρώπου.

Τὰ βιβλία τοῦ «βαθεῖα ἀνθρώπινου γιατροῦ Tournier» μεταφράστηκαν σὲ δέκα ἐννέα γλῶσσες καὶ κυκλοφόρησαν σὲ συνολικὸ ἀριθμὸ ἀντιτύπων, ποὺ φτάνει στὰ δύο ἑκατομμύρια περίπου καὶ εἶναι γραμμένα ἔτσι, ὥστε νὰ γίνον-

(**) Συνειδητὰ χρησιμοποιοῦμε τὸν ὄρο ὁ λ ι κ ὅ ς, ἀντὶ τοῦ ὄρου ὁ λ ι σ τ ι κ ὅ ς, ποὺ ἐπικρατεῖ στὴν ἱατρικὴ πρὸς ἀπόδοση τοῦ ἀγγλοσαξωνικοῦ «holistic». Κατὰ τὸν ἐπαναπατρισμὸ τῶν λέξεων μας σωστὸ εἶναι νὰ χρησιμοποιεῖται ἡ ἑλληνικὴ μορφή καὶ ὄχι ἡ ξενικὴ παραφθορά, ποὺ δικαιολογεῖται γιὰ λόγους ἀναλογικούς.

ται κατανοητὰ ἀπὸ τὸ πλατὺ κοινό.

Πρέπει νὰ ὑπενθυμίσουμε ὅτι, ἡ «Ὀγδοῦ Διεθνῆς Ἑβδομάς τῆς Ἰατρικῆς τῆς Προσωπικότητος» ἔλαθε χώρα στὴν Ἀθήνα, τὸ 1954. Ἡ συνάντηση ἐκείνη ἀπετέλεσε γιὰ τοὺς συνέδρους, ὄχι μόνον μὴ νέα ἀφορμὴ πολύτιμης προσωπικῆς ἐπαφῆς μεταξὺ τους, ἀλλὰ καὶ μιὰ μοναδικὴ εὐκαιρία «ἱστορικῆς ἀναδρομῆς ὁμαδικῆς καὶ ἀτομικῆς, εἰς τὰς πηγὰς τῆς ζωῆς», δηλαδὴ τὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα, ὡς λίκνου τῆς ἱατρικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας καὶ τὸ Χριστιανισμὸ ὡς δυνάμει ἀνανεωτικῆς τῆς ἱατρικῆς καὶ φιλοσοφικῆς σκέψεως. «Εἰς τὰς δύο αὐτὰς πηγὰς, ἔγραφε ἡ ἐπίσημη πρόσκληση τοῦ συνεδρίου, ὀφείλει νὰ ἐδράζεται πάντοτε ὁ πολιτισμὸς μας».

Ἀξίζει νὰ ἀναφέρουμε μερικοὺς τίτλους εἰσηγήσεων τῆς ὀγδοῆς διεθνοῦς ἑβδομάδος περισυλλογῆς καὶ μελέτης τῆς Ἰατρικῆς τῆς Προσωπικότητος: «Ἑλληνικὴ παιδεία, χριστιανικὴ πίστις καὶ ἀνθρωπίνη προσωπικότης» (Α. Σιριντάνης), «Τὸ καθήκον μας ὡς Χριστιανῶν ἱατρῶν εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον» (P. Gieser), «Τὰ σφάλματα τῶν ἱατρῶν» (P. Tournier), «Προσωπικὴ ἐπίδρασις τοῦ διδασκάλου εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἱατρικῆς» (H. Urban). Ἡ ὁμιλία τοῦ Urban ἔγινε πρὸς τοὺς καθηγητὰς καὶ φοιτητὰς τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς.

Ὁ Tournier ἦταν ἤδη γνωστὸς στὴν Ἑλλάδα, διότι εἶχε ἐπισκεφτεῖ τὴν πατρίδα μας, παλαιότερα, στὰ πλαίσια τοῦ προγράματός του γιὰ διαλέξεις σ' ὅλο τὸν κόσμον καὶ εἶχε ἤδη γνωριστεῖ καὶ συζητήσῃ τις ιδέες του μὲ Ἑλληνες γιατροὺς. Μετὰ τὸ 1954 ἐπανῆλθε δύο ἢ τρεῖς φορές, ἐπικοινωνώντας πάντοτε μὲ ὁμάδες τοῦ ἑλληνικοῦ ἱατρικοῦ περιβάλλοντος.

Στὴν Ἑλλάδα εἶναι ἀρκετοὶ ἐκεῖνοι ποὺ μελέτησαν βιβλία καὶ ἄρθρα τοῦ Tournier. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ξεχωρίζουν σημαίνοντες γιατροὶ, ὅπως ὁ καθηγητῆς Γ. Δαΐκος καὶ οἱ ἀείμνηστοι Δ. Χαροκόπος καὶ Α. Ἀσπιώτης. Καὶ οἱ τρεῖς ἔχουν, ἰδιαίτερα, ἀπασχοληθεῖ καὶ ἔχουν γράψει γιὰ τὸ ἔργο καὶ τὴν προσπάθεια τοῦ Tournier, πρὸς μιὰ γνήσια

άνθρωπιστική Ιατρική, μιὰ Ιατρική στην όποια κυριαρχεί τὸ προσεκτικὸ ψυχάκουσμα τοῦ ἀρρώστου καὶ ἡ ἀγάπη γι' αὐτόν, μιὰ Ιατρική πού δὲν ἀγνοεῖ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν πίστη, μιὰ Ιατρική πού τὴν ἀγγίζει ὁ Θεός. Στὸ περιοδικὸ «Ἀκτίνες» ἔχουν φιλοξενηθεῖ περισσότερα ἀπὸ πενήντα ἄρθρα τοῦ Tournier καὶ ἡ Ἱατρικὴ τῆς Προσωπικότητος, μέσα ἀπὸ τὸ περιοδικὸ αὐτό, προβάλλεται ἀναλυτικὰ ἀπὸ ἀρμόδιους Ἑλληνες καὶ ξένους γιατρούς, ἐδῶ καὶ σαράντα ὀλόκληρα χρόνια. Ἐπίσης ὅλες σχεδὸν οἱ ἐκδόσεις τοῦ Ἰνστιτούτου Ἱατρικῆς Ψυχολογίας καὶ Ψυχικῆς Ὑγιεινῆς κινούνται στὸ κλίμα, πού ἐκφράζουν οἱ ἀπόψεις τοῦ Tournier.

Ὅσοι διάβασαν Tournier καὶ ὅσοι εἶχαν τὴν τύχη καὶ τὸ προνόμιο νὰ τὸν ἀκούσουν καὶ νὰ ζήσουν τὴν κουθέντα του, ὁμολογοῦν ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ φωτεινὴ φυσιογνωμία, πού ἄφησε ἐπάνω τους μιὰ εὐεργετικὴ ἐντύπωση. Εἶχε τὴν ἱκανότητα νὰ μεταδίδει στὸν ἀκροατὴ του ἕνα δυναμισμό, ἕνα ἐνθουσιασμό καὶ μιὰ χαρὰ, πού δὲν ξεχνιούνται εὐκόλα.

Ὁ Tournier ἦταν κάτι ξεχωριστό, μιὰ ζωντανὴ χαρισματικὴ προσωπικότητα, πού συνεδύαζε, σὲ ζηλευτὴ ἀρμονία, κλινικοϊατρικὴ ἐμπειρία, πλατεῖα κοινωνικὴ γνώση καὶ τριβὴ, θαθεῖα ψυχολογικὴ διαίσθηση, πλούσιο ἐσωτερικὸ κόσμο, ἀπλὴ καὶ «ἀφέλῃ» καρδιά, θερμὴ καὶ φωτισμένη πίστη. Ἦταν ὀλόκληρος μιὰ μεγάλῃ ψυχῇ, γεμάτῃ ἀπὸ ἀγάπη πρὸς τὸν «πλησίον» του, ὅ π ο ι ο ς καὶ ὀ π ω ς κι' ἂν ἦταν αὐτός: ὑγιής, ἀρρωστος, θλιμμένος, χαρούμενος, μὲ τὰ μυστικά του καὶ τὶς ἀποκαλύψεις του, στὶς ὁμορφες περιπέτειές του ἢ τὶς δύσκολες καὶ ἀτυχεῖς πορείες του, πετυχημένος ἢ δυστυχημένος, στὴν ἠθικὴ καὶ ἐπώδυνῃ μοναξιά του ἢ στὶς ἀνοιχτόκαρδες στιγμὲς τῆς προσωπικῆς του ἐπικοινωνίας, μὲ τὴ συγγνώμη καὶ τὴ συγχωρητικότητά ἢ μὲ τὴ ζήλεια καὶ τὸ μῖσος του. Καθὼς ὀρφάνεψε ἀπὸ μάνα καὶ πατέρα, σὲ ἡλικία ἑξὶ ἐτῶν, εἶχε ζήσει, πολὺ ἔντονα, τὴ θλίψη, τὴ μοναξιά, τὴν ἀπομόνωση. Ἐπειδὴ ὁμως ἔζησε καὶ τὴ δυνατὴ στιγμὴ μὲ κάποιον, πού τούδωσε

τὸ χέρι καὶ τὸν ἔβγαλε ἀπὸ τὴ «μοναξιά», ὁ Tournier ἀποφάσισε νὰ... θάλει μπρὸς τὴν «ἐκπαίδευση τῆς ἀνθρώπινῃς ἐπικοινωνίας» καὶ ἔγινε, ὁ ἴδιος, ὁ κοινωνικότερος ἀνθρώπος.

Ὁ Tournier ἀποδείχτηκε ἕνας θαυρῶν μελετητῆς τῆς ἀνθρώπινῃς ψυχῆς, τοῦ «χώρου» αὐτοῦ πού ἀποθηκεύει καὶ κρατᾷ βιωματικὲς ἐμπειρίες, κληρονομικὲς καταβολές, κοινωνικὲς ἐπιδράσεις, πνευματικὲς συγκινήσεις καὶ ἐπιθυμίες, ἀκόμη κάποια πάθη καὶ κακότητες καὶ ἀνάλογα μὲ τὴν ποιότητα καὶ τὴν ποσότητα τοῦ ἀποθηκευμένου ὕλικου, «φανερώνεται» πρὸς τὰ ἔξω. «Καρδιά ἀνθρώπου ἀλλοῖο τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἐάν τε εἰς ἀγάθῃ, ἐάν τε εἰς κακά» (Σοφ. Σειράχ, ιγ' 25).

Ἀριστοτέλης ὁ Tournier στὴν τεχνικὴ τῆς «ἐπαφῆς» μὲ τὸν συνάνθρωπό του, ἤξερε νὰ διεισδύει μέσα στὸ εἶ ν α ι του, νὰ τὸν ἐρευνᾷ ἀπὸ ὅλες τὶς πλευρές του, νὰ σκαλίζει ἀπαλὰ τὸν ψυχικὸ καὶ ἠθικὸ του κόσμο, κάποτε ὁμως δίνοντας καὶ μερικὰ ἐπώδυνα «ραπίσματα», μὰ πάντοτε δείχνοντας τὸ δρόμο πού ὀδηγεῖ ἀποτελεσματικότερα καὶ καλύτερα στὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν ψυχσωματικὴ διαταραχὴ. Μὲ τὸν τύπο αὐτὸ τῆς ἐπικοινωνίας γιατροῦ - ἀρρώστου, δημιούργησε μιὰν ἀλλοιώτικὴ Ιατρικὴ, α ὐ θ ε ν τ ι κ ᾶ ἀνθρώπινῃ. Ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς Ιατρικῆς τέχνης του χαρακτηρίσεν ὡς «Ἱατρικὴ τῆς Προσωπικότητος». Ὁ νέος τοῦτος ὅρος τῆς Ιατρικῆς γραμματολογίας ἔγινε γνωστός, γιὰ πρώτη φορά, τὸ 1940, ἀπὸ τὸ βιβλίον πού ἔγραψε ὁ P. Tournier μὲ τὸ γαλλικὸ τίτλον «La medecine de la personne» — «Ἡ Ἱατρικὴ τοῦ Προσώπου» — ἕνα βιβλίον πού, ἑξὶ χρόνια μετὰ, γνώριζε τὴν ὄγδοη ἑκδοσὴ του, καὶ μέσα ἀπὸ τὸ ὅποιο ἡ ἀκτινοβόλος σκέψη τοῦ συγγραφέως του ἀπεκάλυπτε πῶς, «ἂν καὶ δὲν ἐφαίνετο ὡς μιὰ γενικὴ μαρτυρία, ἐν τούτοις ὑπάρχει ἐνότῃς σώματος καὶ ψυχῆς καὶ σχέσις τῆς νόσου πρὸς τὸ ἀνθρώπινον ὄ λ ο ν».

Στὴ δεκαετία τοῦ '40 ἀρχίζει μιὰ ἱστορικὴ καιμὴ γιὰ τὴ σημερινὴ Ιατρικὴ ἐπιστῆμη. Τὸ μεγαλοπρεπὲς οἰκοδόμημα

τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς, σὲ ὄλους τοὺς τομείς τῆς, θρισκόταν σὲ κρίση καὶ παρουσίαζε κάποιο κενό. Διάχυτη ἦταν ἡ ἐντύπωση ὅτι κάτι ἔπρεπε νὰ γίνει. Ὁ Tournier συνέλαβε τὸ νόημα, τὸ θαυότερο μῆνυμα τῶν καιρῶν: ἡ κρίση τῆς Ἱατρικῆς εἶχε τις ρίζες τῆς μέσα στὸν ἄνθρωπο. Ἡ κρίση αὐτὴ ἔπρεπε καὶ μπορούσε νὰ διορθωθεῖ καὶ τὸ κενὸ νὰ συμπληρωθεῖ μὲ τὴν ἔρευνα καὶ τὴ μελέτῃ τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρώπου, ὕγιους καὶ ἀσθενούς. Ἡ τεχνοκρατούμενη Ἱατρικὴ μὲ ὄλες τις ἐπιτυχίες τῆς, δὲν μπορούσε νὰ ἀγνοεῖ ἕνα οὐσιώδες στοιχεῖο τῆς ἀνθρώπινης υπάρξεως: τὴν πνευματικὴ διάσταση καὶ τὸν ψυχικὸ παράγοντα. Κατὰ τὸν Tournier ἡ ψυχὴ κάθε ἀνθρώπου εἶναι ἕνας «δικός του τόπος», ἰδιάζων, μέσα στὸν ὁποῖο «λουζεταί» ἡ προσωπικότητά του, χωρὶς νὰ σημαίνει πῶς ἡ σὰρκα του ἀξίζει κάπως λιγώτερο ὡς «τόπος», κί' αὐτῇ, τῆς προσωπικότητος, «κατοικία καὶ σύντροφος τῆς ψυχῆς». Ἐκεῖνη ἡ δεκαετία τοῦ '40 εἶναι ποὺ ἀρχίζαν νὰ μιλοῦν γιὰ ἀσθενεῖς καὶ ὄχι γιὰ ἀσθενεῖς καὶ ἡ Ἱατρικὴ ἔμπαινε πλέον σὲ μιὰ ἄλλη τροχιά, τὴν ἀνθρωπολογική.

Κεντρικὸ σημεῖο ἀναφορᾶς στὶς ἀπόψεις τοῦ Tournier εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὡς Π ρ ὀ σ ω π ο, μιὰ ὄντοτητα μοναδικὴ καὶ ἀνεπανάληπτη, ποὺ ἐναντιώνεται σὲ κάθε ἀντικειμενοποίηση καὶ ἀλλοτρίωση τῆς ὑποστάσεώς τῆς», μιὰ ὕ π α ρ ξ η, ὅπως τὴν ἀποδέχεται ἡ χριστιανικὴ πίστη καὶ ὅπως τὴν ἐρευνᾷ ἡ σύγχρονη θαυτο-ψυχολογία καὶ ἡ νεώτερη φιλοσοφο-υπαρξιακὴ σχολή(***)). Γιὰ τὸν Tournier ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖ μιὰ ἀξία, ὄχι ὅπως τὴ βλέπει ἡ ἰδέα τοῦ ὀρθολογικοῦ οὐμανισμού, ἀλλὰ ὅπως τὴν προσδιορίζει ἡ ἐπαναστατικὴ χριστιανικὴ ἀνθρωπολογία τοῦ «ὑπὲρ λόγον». Δὲν εἶναι ὁ ἄνθρωπος μιὰ summa cuttάρων καὶ ἰστών, ἢ μιὰ ψυχικὴ λειτουργία, ἢ μιὰ οἰκονομικὴ μονάδα στὴν κοι-

νότητα, εἶναι μιὰ ὄ λ ὅ τ η τ α (γερμ. Ganzheit) βιοψυχοκοινωνικὴ καὶ πνευματικὴ μαζί. Ἔτσι ἀκριβῶς δέχονται, σήμερα, τὸν ἄνθρωπο τὰ πορίσματα τῆς Βιοϊατρικῆς, ἔτσι τὸν ἀντιμετωπίζουν οἱ ἀποφάσεις τῆς Παγκοσμίου Ὁργανώσεως Ὑγείας καὶ ἡ Διακήρυξη τῆς Alma-Ata. Παρὰ ταῦτα, ὅμως, ἐξακολουθεῖ στὴν καθημερινὴ πράξη, ἀκόμη καὶ σήμερα δυστυχῶς, μιὰ Ἱατρικὴ ποὺ ἔχει χάσει «τὴ φόρμα τῆς προσωπικῆς ὑπηρεσίας», μιὰ Ἱατρικὴ ποὺ ἐπιμένει νὰ δίνει ἔμφαση μόνο στὰ νοῦμερα, τὶς στατιστικές, τὰ κομπιούτερ, τὴν τεχνοκρατία, τὴ βιομηχανικὴ τῆς ἐπανάσταση. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα στοὺς καιροὺς τοῦ προοδευτικοῦ αἰῶνα μας εἶναι, παρὰ τὶς τεράστιες ἐπιτυχίες τῆς Βιοϊατρικῆς καὶ τῆς Ἱατρικῆς τεχνολογίας, ὁ ἄνθρωπος νὰ μὴν ἔχει οὔτε τὴν καλύτερὴν ὑγεία, οὔτε περισσότερο εὐτυχία. Ἀσφαλῶς ἡ μηχανὴ δὲν μπορεῖ, μόνη, νὰ σηματοδοτήσει τὴν Ἱατρικὴ. Ἡ ἀληθινὴ Ἱατρικὴ σηματοδοτεῖται, βασικά, ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη ἐπικοινωνία, ἀπὸ τὴν εἰλικρινῆ διαπροσωπικὴ σχέση «λειτουργοῦ ὑγείας» —ἀποδέκτου ὑγείας».

Γιὰ τοὺς παραπάνω λόγους κρίθηκε ὡς πολὺ ἐπικαιρὴ ἀνάγκη καὶ ἀπαίτηση τῶν καιρῶν, γιὰ μιὰ ἐπανεξέταση τῶν ἀπόψεων τοῦ Tournier, γιὰ ἐνδελεχῆ, ἐκ νέου, μελέτη τους καὶ ἐμβάθυνση στὶς θέσεις τους, μὲ παρουσιάσῃ τους στὸ κοινωνικὸ σύνολο τοῦ τόπου μας καὶ ὑποστήριξῃ τους γιὰ ἀποδοχὴ ἀπὸ ὄλους μας. Ἡ μελέτῃ τῆς ζωῆς καὶ ἡ ἐπανεξέταση τοῦ ἔργου τοῦ ἱατροῦ Tournier, στὶς μέρες μας, θεωρήθηκε ἀναγκαία γιὰ νὰ γνωρίσει καὶ ἡ νεώτερη γενιά, ἀπόψεις γιὰ ὀρθὴ «Ἀγωγή Ὑγείας», πρόληψη καὶ θεραπεία νόσου, κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τῆς χριστιανικῆς ἀντιλήψεως καὶ νὰ δώσει κεντρίσματα καὶ προτάσεις, ποὺ μποροῦν νὰ βοηθήσουν κάθε ἀποδέκτη ὑγείας καὶ λειτουργοῦ ὑγείας, στὴν καλύτερὴ ἀντιμετώπιση καὶ ἐπίλυση ἀρκετῶν προβλημάτων στὸ χωρὸ ὑγείας, στὸν τόπο μας. Οἱ θέσεις τῆς Ἱατρικῆς τῆς Προσωπικότητος εἶναι τὸ «κλειδὶ στὴν πόρτα», ποὺ χρειάζεται νὰ ἀνοίξει καὶ νὰ βρεθοῦμε στὸ κατάλλη-

(***) I. Σ. Μαρκαντώνη: «Βαθυψυχολογία καὶ Ἀγωγή», Ἐκδόσεις Γρηγόρη, 1978.

λο μέρος, στο όποιο θα επικρατεί άλλη-
θινή υγεία, στέρεη ποιότητα ζωής, άτο-
μική και κοινωνική ευεξία.

“Ας δούμε, λοιπόν, λεπτομερειακά τί
διδάσκει ο Τουρνιέρ με την Ίατρική της
Προσωπικότητας. Ή μορφή αυτής της Ια-
τρικής προσφέρει «πρώτον μιὰ γνώση
για τὸν ἄνθρωπο καὶ δεύτερον ἐπιβάλ-
λει μιὰ ὠρισμόν ἡ ἰατρικὴ
στὰς ἡμέρας». Ή ἐφαρμογὴ τῆς Ίατρι-
κῆς τῆς Προσωπικότητος, τονίζει ὁ
Τουρνιέρ, δὲν ἀποτελεῖ μιὰ εἰδικό-
τητα, δὲν ἔχει δηλαδὴ ἕνα ἰδιαιτερο
σύστημα ἐπιστημονικῆς τεχνικῆς, οὔτε
συγκροτῆ ξεχωριστὴ ἰατρικὴ ἐπιστήμη,
ἀλλὰ εἶναι ἡ ἰατρικὴ ποὺ θέλει νὰ θε-
μελιώσῃ τὸ ἔργο τῆς σὲ μιὰ, καθαρὰ,
ἀνθρωπολογικὴ ἀντίληψη καὶ νὰ τὸ πε-
ριβάλλῃ, ὀλόκληρο, μὲ βάση τὴν πρῶ-
σωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου.

Ή Ίατρικὴ τῆς Προσωπικότητος κα-
θόσον θεωρεῖ τὸν ἄνθρωπον καὶ μὲ διά-
σταση ὑπαρξιακῆ, δηλαδὴ ἕνα ὄν
πνευματικόν, δὲν ἐξαντλεῖ τὸ
ἐνδιάφερόν τῆς μόνο στὴ φυσικὴ θερα-
πεία, ἀλλὰ προχωρεῖ στὴν οἰκοδομὴ καὶ
πνευματικὴ ἀναγέννηση τῆς προσωπικό-
τητός του. Ἐξ ἄλλου ἡ πνευματικὴ ἀν-
τιμετώπιση τοῦ ἀρρώστου, καθ' ἑαυτὴν,
ἐπιβάλλεται καὶ γιὰ τὴν ἐπαρκῆ θερα-
πεία του καὶ γιὰ τὴν πιὸ ὁμαλὴ ἔκβαση
τῆς νόσου του. Ἔτσι ἡ Ίατρικὴ τῆς
Προσωπικότητος, στὴν ἰδανικὴ τῆς μορ-
φή, γίνεται μιὰ συνθετικὴ ἰατρικὴ, ποὺ
ἀπαιτεῖ συνεργασία γιατροῦ καὶ πνευ-
ματικοῦ. Κι' ὅσο πιὸ κοντὰ θὰ θρί-
σκονται μεταξύ τους, γιατρός καὶ πνευ-
ματικός, τόσο καλύτερα ὁ καθένας θὰ
ἐκτελεῖ τὴν ἀποστολὴν του, τονίζει ὁ
R. Siebeck, καθηγητῆς τῆς Ίατρικῆς
στο Πανεπιστήμιο τῆς Χαϊδελβέργης καὶ
«συνδοιπότης» τοῦ Τουρνιέρ. Πλησιάζ-
ουμε ἔτσι σὲ μιὰ μορφή τέλειας ἰατρι-
κῆς, ποὺ «δὲν ἐξαντλεῖται μόνο στο βιο-
λογικὸ καὶ ψυχολογικὸ ἐπίπεδο, ἀλλὰ
θεραπεύει ὀλόκληρο τὸν ἄνθρωπο, γι-
ατρέοντας τὰ πάθη τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ
σώματος...», ὅχι μὲ τὴν ψυχολογικὴ τα-

κτοποίηση τῶν αἰσθημάτων ἐνοχῆς, ἀλλὰ
μὲ τὴν εἴσοδο τοῦ ἀνθρώπου στο χωρὸ
τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ», ποὺ εἶναι τὸ
περιεχόμενον τῆς χριστιανικῆς ζωῆς.

Ή σύγχρονη ἰατρικὴ ὁμολογεῖ πὼς
ἡ νόσος δὲν ὀφείλεται μόνο στὴ συμβολὴ
ἑνὸς μικροβίου, μιᾶς ἐνζυματικῆς δια-
ταραχῆς ἢ μιᾶς ἐκφυλιστικῆς διεργασί-
ας, ἀλλὰ ἐξαρτᾶται καὶ ἀπὸ «ὀτιδὴ-
ποτε σχετίζεται μὲ τὴν ἀπληστία καὶ τὸν
ὕλισμό ποὺ χαρακτηρίζουν τὸ σημερινὸ
τρόπο ζωῆς καὶ τὴ συμπεριφορὰ τοῦ
ἀνθρώπου». Ή ὕλοζῶϊστικὴ σκέψη καὶ
πράξη τοῦ ἀνθρώπου, ἡ θαθεῖα κρίση
τοῦ πολιτισμοῦ του, ἰδιαιτέρα τώρα στὰ
τέλη τοῦ 20οῦ αἰῶνα, κρίση ποὺ κάνει
τὸν κόσμο «ἀπάθροωπο», οἱ ἀλλαγές
καὶ μεταβολές σὲ ἡθικὴ καὶ ὄρους ζωῆς,
φέρνουν ὀλοένα καὶ περισσότερο ψυχι-
κὲς καὶ σωματικὲς ἀρρώστειες, σὰν ἀ-
ποτέλεσμα προβλημάτων ζωῆς, ἐσωτε-
ρικῶν συγκρούσεων, ἀγωνίας καὶ φό-
βου, θαθεῖας ἀβεβαιότητος, διασπάσε-
ως ἀνάμεσα στὴ φυσικὴ ζωὴ καὶ τὶς
πνευματικὲς τῆς ἀνάγκες.

Ὁ Τουρνιέρ εἶχε ἀκριβῶς ἐπισημάνει
ὅτι, τὰ προβλήματα ζωῆς — ὅπως προ-
έρχονται ἀπὸ τοὺς οἰκογενειακοὺς, φι-
λικοὺς καὶ κοινωνικοὺς δεσμούς μας,
ἀπὸ τὰ μυστικὰ τῆς ζωῆς μας, ἀπὸ τὸ
παρελθόν μας καὶ τὰ μελλοντικά μας
σχέδια, — ὁ τρόπος διαβίωσης — ὅπως
διαμορφώνεται μὲ τὸ χαρακτηῖρα μας,
τὶς συνήθειές μας, ἀκόμη καὶ μὲ τὴν
πολιτικὴν μας ἔνταξη, — «ἡ ἀπόκρυψη
τῆς κρυφῆς μας ἔγνοιας, χάριν τῆς σύγ-
χρονης συμβατικότητος», ὅλα αὐτὰ γί-
νονται πληγὲς ποὺ κατατρῶνε τὴν ὑ-
γεία μας. Προβλήματα ζωῆς, ὅποιασδή-
ποτε φύσεως κι' ἂν εἶναι, ὅσο ὑπάρχουν,
«κολλοῦν στο περσί μας», ἐνσωματώνον-
ται στὴν ὑπαρξὴν μας, ὁ οὐ λ ε ὕ-
ο ο υ ν μέσα μας καὶ σιγά-σιγά δημιουρ-
γοῦν τὴ νόσο. Ὁ Τουρνιέρ πιστεῖε ὅτι
αὐτὰ τὰ προβλήματα ζωῆς εἶναι κάπο-
τε ἡ σπουδαιότερη αἰτία ψυχικῆς ἀρρώ-
στειας, λειτουργικῆς διαταραχῆς ἢ καὶ
ὀργανικῆς θλάθης ἀκόμα. Σήμερα ἡ
ἰατρικὴ προσδιορίζει περισσότερο καὶ
διευκρινίζει καλύτερα τοὺς μηχανισμούς
καὶ τὶς διεργασίες, μὲ τὴ βοήθεια τῶν

όποιων συντελούνται αυτά τα φαινόμενα.

Τά προβλήματα της ζωής έχουν την πηγή τους πάντοτε στο «έ γ ώ» του άτομου και δημιουργούνται είτε από το οικογενειακό περιβάλλον (σύζυγος, παιδιά, γονείς, αδέρφια), είτε από τον πλατύτερο κοινωνικό περίγυρο (έργασιακός χώρος, κοινωνικές δραστηριότητες). Συνέπεια κάθε αναφυομένου θέματος είναι ή έσωτερική ανησυχία, ή σύγκρουση, ή άγωνία, ή άθεβαιότητα, ή άνασφάλεια, ή άπώλεια έμπιστοσύνης στον έαυτό μας και στους άλλους, ή ψυχική καταπόνηση, ή κατάπτωση της σθεναρότητας. Τά στοιχεία αυτά λίγο-λίγο άπομονώνουν το άτομο, το άλλοτριώνουν, του δημιουργούν ψυχικά πάθη, που με τη σειρά τους προκαλούν την εκδήλωση της όργανολειτουργικής διαταραχής και παίζουν σημαντικό ρόλο στην πορεία και την έκβασή της.

Ο άνθρωπος, όμως, με διαταγμό άποδέχεται τις παραπάνω αλήθειες και πιο δύσκολα, άκόμη, όμολογει αυθόρμητα στο γιατρό τυχόν ύπάρχουσες έσωτερικές συγκρούσεις και ήθικες θλίψεις, προφανώς διότι δέν φαντάζεται, πώς μπορεί, το καθημερινό άγχος κι' ό ψυχικός πόνος, να έχουν σχέση με την υγεία τόσο, όσο έχουν σχέση και τά μικρόβια, το νέφος, ή πυρηνική ένέργεια. Οί πιο πολλοί άνθρωποι, πιθανώτατα, δέν έτυχε να ακούσουν και μάλιστα στα ένατικά τους χρόνια ότι, ήθικοί και πνευματικοί παράγοντες σημαδεύουν έντονα την καθόλου υγεία μας. Έτσι δέν συλλαμβάνουν εύκολα και δέν συνειδητοποιούν έγκαίρως πώς, μια ζωή που διέπεται από «έσωτερική ειρήνη και τη λαμπρότητα της άγνότητας» είναι ή μόνη που ταυτίζεται με την καλύτερη βιοψυχοκοινωνική υγεία. Τά μηνύματα της πολύ αυξημένης ψυχικής νοσηρότητας των νέων της έποχής μας, καθώς και τά μηνύματα κάποιας άρρώστειας τύπου AIDS, παραδείγματος χάριν, έπιβεβαιώνουν κατά τρόπο τραγικό, δυστυχώς, την αλήθεια ότι, ό άμοραλισμός και ή περιφρόνηση του «πνεύματος», από τά άτομα, οδηγούν όχι μόνο αυτά τά ίδια

στη νόσο, αλλά και το κοινωνικό σύνολο.

Έπιφυλάσσονται, επίσης, πολλοί άνθρωποι να άναγνωρίσουν ότι, ή καλή έκβαση μιας νόσου, ίσως και ή τέλεια άπαλλαγή από αυτήν, έξαρτάται και από τη θέση που θα πάρουν άπέναντι στην πί σ τ η. Η ίατρική, σήμερα, με το στόμα έπιφανών διδασκάλων της παραδέχεται πώς ή θεραπεία του άρρώστου γίνεται άρτιώτερη με τη διέγερση του αίσθήματος της πίστης. «Και ό άνθρωπος ό προσανατολισμένος προς το θεϊον και ό άρνητής του, όταν βρεθούν κάτω από τον κλοιόν της νόσου, αισθάνονται την άνάγκη να άποταυθούν στο ύ π έ ρ τ ε ρ ο, προς ένα πνευματικό κόσμο, του όποιο ό ά ν θ ρ ω π ο ς ε ί ν α ι τ έ κ ν ο ν».

Άκόμη περισσότερο πρέπει να τονισθεί ότι, οί άνθρωποι δέν μπορούν να κατανοήσουν πώς ή «παραδοχή της σκιάς» (Annahme des Schattens), κατά την τρίτη Βιενναία Σχολή της βαθυψυχολογίας και ή «μετάνοια» στη συνέχεια, είναι δυνατόν να βοηθήσουν στην καλύτερη αντιμετώπιση της νόσου. «Ο πνευματικός έξοπλισμός του ανθρώπου βοηθάει στην αντιμετώπιση και της φυσικής όδύνης του» μάς λέει ό Tournier, και πολλές φορές αναφέρεται ό ίδιος στην «Ίατρική του θαύματος» ή την «Ίατρική της γονυκλισίας». Τά βιβλία του Tournier δίνουν πολλά παραδείγματα νόσων που θεραπεύτηκαν, όταν ό άρρωστος ήταν κάτω από την επίδραση μιας πνευματικής μεταστροφής, όταν άνορθώθηκε ήθικά, άπαλείφοντας άδυναμίες και διάφορες σκιερές πλευρές της προσωπικότητός του. Αυτές τις παρατηρήσεις του Tournier, μπορούν, πολλοί σύγχρονοι γιατροί, να έπιβεβαιώσουν από την καθημερινή τους έμπειρία.

Όλα αυτά τά στοιχεία στα όποια αναφερθήκαμε και που δέν μπορεί, εύκολα, να συλλάβει και να συνειδητοποιήσει ό άνθρωπος, υγιής και άρρωστος, πρέπει να του τά καταστήσει γνωστά και κατανοητά ό γιατρός-θεράπων του. Για να μπορέσει όμως και ό γιατρός να επιτύχει μια τέτοια διαδικασία, άπαιτείται

μέρους του, όπως έλεγε ο Tournier. Χρειάζεται ένα πρότυπο γιατρού που θα παρέχει, στο άκέραιο και *lege artis*, όλα τα σύγχρονα Ιατρικά αγαθά, όχι όμως σαν είδος εμπορικής καταναλώσεως, αλλά ως μια προσωπική έπι-κοινωνία, μια προσφορά ως από «Ιεουργού».

Η έπιτυχία ενός παρόμοιου Ιατρικού έργου προϋποθέτει «ανάκαίνιση τής έσωτερικής στάσεως» του γιατρού. Σ' αυτό τὸ σημείο ο P. Tournier αναφέρεται πολύ χαρακτηριστικά: «Είναι φανερό, λέει, ότι τότε μόνο θα μπορέσω νά ξρθω σέ έπαφή με την όλη ανθρώπινη προσωπικότητα του άρρώστου, όταν θα χρησιμοποιήσω στην προσπάθειά μου αυτή, τή δική μου προσωπικότητα..., όταν θα βρίσκομαι στον πάσχοντα άνθρωπο, σαν κάποιος άλλος, τουλάχιστον, όμοιοπαθής». Τονίζει, δηλαδή, ο Tournier την ανάγκη τής συμμετοχής του «Εγώ» του γιατρού στο «Εσύ» του πάσχοντος. Τὸ γεγονός αυτό αποτελεί μια βιωματική πραγματικότητα για τὸ γιατρό που κάνει, όντως, δικό του πόνο, τὸ πάθος (νόσο) του άρρώστου. Είναι μια παράδοση «έναισθηση», (*Einfühlung*), που κατά την ένάσκηση του «έπαγγέλματός» του, ο γιατρός — σύμφωνα και με τὸν Ίπποκράτη — «έπ' άλλοτρίαις ξυμφορήσιν ίδίας καρποῦται λύπας». Άλλά έτσι μόνο μπορεί ο γιατρός νά αισθάνεται, ότι αληθινά έπικοινωνεί, διαπροσωπικά, ότι κάνει μια ψυχοσυναλλαγή, ότι «μια συνείδηση συνδιαλέγεται με μια έμπιστοςύνη». Κατ' αυτό τὸν τρόπο πραγματοποιείται ή λεγόμενη σ υ ν ά ν τ η σ η προσώπων, έν προκειμένω δηλαδή, μια μυστική έπικοινωνία γιατρού-άρρώστου, όπου ο γιατρός «μεθίσταται», βιωματικά, στην κατάσταση του πάσχοντος, χωρίς νά αυτοαλλοτριώνεται. Ένα τέτοιο δόσιμο του γιατρού τὸ «πιάνει» ο άρρωστος με τούς ειδικούς «δέκτες» του, που κατά τις στιγμές αυτές, τις όριακές για τή ζωή του, λειτουργούν έπαισθητά.

Ο Tournier προχωρεί ακόμα βαθύτερα και, από την προσωπική του ζωή μās λέει πώς, όταν αυτή ή συνάντηση γιατρού-άρρώστου τοποθετηθεί και

μπροστά στο Θεό, τότε ή έπίδραση του γιατρού είναι μεγαλύτερη και ή βοήθειά του γίνεται πιὸ άποτελεσματική. Για τὸν Tournier ή έπικοινωνία με ένα πρόσωπο είναι πιὸ αϋθεντική, όταν και τὰ δύο πρόσωπα έπι-κοινωνούν με τὸ Θεό, τή λυδία λίθο τής γνησιότητας τής συναντήσεως. Μια συνάντηση «κατ' ένώπιον Θεοῦ», γκρεμίζει τὰ τείχη, που χωρίζουν καρδιές, και κάνει πολύ εύχερη τή «συγκοινωνία» τους. Γιατρός και άρρωστος καθώς άποδέχονται σχέδιο Θεοῦ, σέ όλες και για όλες τις στιγμές και τις λεπτομέρειες τής ζωής τους, τότε άκριβώς βρίσκονται και στο καλύτερο κλίμα και υγείας και ποιότητας ζωής. Άντίθετα, κάθε αντίδραστική και έπαναστατική στάση άπέναντι του Θεοῦ, άποτελεί καθ' έαυτήν νοσηρή εκδήλωση, είναι, ούσιαστικά, άρρώστεια, πόνος, ζωή χωρίς νόημα και ποιότητα.

Κι ο νοῦς του Tournier κάνει όλο και πιὸ ψηλά πετάγματα για τὸν προσδιορισμό τής προσωπικότητας του γιατρού. Δέν άρκείται στο νά θέλει τὸ γιατρό, άπλως, ένα άρτιο έπιστήμονα, μια ήγετική φυσιογνωμία, ένα κοινωνικό έργατη, ένα οικογενειακό φίλο και σύμβουλο, ένα ειλικρινή συνεργάτη με τούς συναδέλφους του. Ο Tournier όραματίζεται ένα γιατρό-άνθρωπο τέλειο, πνευματικά. Ο γιατρός που θα γίνει άκόλουθος τής Ίατρικής τής Προσωπικότητας, πάνω από τή «στερerea έπιστημονική ύποδομή του και την αϋστηρή ήθικοδεοντολογία του», πρέπει νά είναι ή προσωπικότης του π ι σ τ ο ῦ, όπως τὸ διδάσκει ή Χριστιανική Θρησκεία. Κι' αλήθεια «δέν μπορεί νά είναι κανείς πραγματικός γιατρός, χωρίς νά είναι αληθινός Χριστιανός», έλεγε ο Ιατρός Δ. Χαροκόπος.

Βεβαίως δέν υπάρχει Ιατρική χριστιανική και μη χριστιανική. Υπάρχει όμως Ιατρική, που άσκειται από τὸ Χριστιανό γιατρό, τὸν «*medicus pius*». Τὸ γιατρό στον όποιο «μέσα του λειτουργεί ή αξία ά γ ι ο ». Μια τέτοια διαφορά όμολογεΐται από τούς άσθενείς, οι όποιοι ξεχουν άμεση την αντίληπή της. Άσφαλώς όλοι έχουμε σαφή έπίγνωση ότι, με τή λέξη «πιστός» δέν έννοεί ο Tournier

τόν «κατά συνθήκην» Χριστιανό, τὸ Χριστιανὸ τοῦ τύπου καὶ τοῦ λόγου, τὸν Χριστιανὸ τῆς ἐπιφάνειας. Ὁ Tournier σαφῶς ἐννοεῖ τὸ γνήσιο καὶ εἰλικρινῆ Χριστιανὸ γιατρό, τὸν ἐπισημίονα ποὺ σέβεται τὶς πεποιθήσεις του καὶ βιώνει τὴν πίστη του «κατὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι».

Συνεπῶς τὸ μοντέλο τοῦ γιατροῦ ποὺ ἀσκεῖ τὴν Ἱατρικὴ τῆς Προσωπικότητος, εἶναι ἡ φυσιογνωμία ἐνὸς γιατροῦ ποὺ αἰσθάνεται τὸν πάσχοντα συνάνθρωπό του «ἄνθρωπον ἰσόψυχον», κατὰ Δαυῖδ, «κλειδί γιὰ τὴν εἴσοδό του στὸν Παράδεισο», κατὰ P. Claudel, ὡς μιὰ προσωπικότητα ἀπόλυτα ὁμοια μὲ τὸν ἴδιο, καὶ ποὺ οἱ δύο μαζί προσβλέπουν στὸ Νόμο τοῦ Θεοῦ. «Ἡ ἀπὸ τὴν πίστη σὲ μιὰ ὑπέρτερη δύναμη κατευθυνόμενη ἠθικὴ συνείδηση τοῦ γιατροῦ, συνιστᾷ πρωταρχικὸ παράγοντα γιὰ τὴν ἐπίτευξη ἱατρικοῦ ἔργου ποιότητος», ὑποστηρίζει καὶ ὁ καθηγητὴς τῆς Ἱατρικῆς καὶ ἀκαδημαϊκὸς Γεώργιος Μερικας. Πράγματι γιὰ νὰ βοηθήσει ὁ γιατρός τὸν ἀσθενῆ του, ὅσο τὸ δυνατόν πληρέστερα, δὲν μπορεῖ νὰ ἀγνοεῖ παράγοντες ὅπως ἡ θρησκευτικότητά, ἡ πίστη, ἡ ψυχὴ, ἡ χάρις, ὁ Θεός, ἐννοεῖς, δηλαδή, ποὺ ξεπερνοῦν τὸ «νευροσωματικὸ» ἢ τὸ «ψυχοσωματικὸ» στοιχεῖο τοῦ ἀνθρώπου καὶ φθάνουν «σὲ ἕνα κόσμον τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ κάλλους». Σήμερα ἡ Βιοϊατρικὴ γνωρίζει καλὰ, πὼς οἱ ὅροι «πραγματικὸ» καὶ «ὑπερπραγματικὸ», ὄχι μόνο δὲν ἀνταγωνίζονται, ἀλλὰ συμπληρώνονται ἀρμονικώτατα. Σύγχρονοι μεγάλοι ἐρευνηταὶ τῆς «ψυχολογίας τοῦ θάθους» ἐπισημαίνουν ὅτι, ἡ ἀπουσία θρησκευτικότητος ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο γίνεται ἀφορμὴ διαταραχῶν τῆς καθόλου ὑγείας.

Ὁ πιστὸς γιατρός στὴν ἐνάσκηση τοῦ «ἐπαγγέλματός» του καὶ στὴ γενικώτερη ἱατροκοινωνικὴ του προσφορὰ ὀφείλει, συνεχῶς, νὰ δίνει τὴν προσωπικὴ του μαρτυρία γιὰ τὴν ἀνώτερη καὶ ἀληθινὴ μορφή τῆς ζωῆς. Κατὰ τὸν Tournier, πρέπει ὁ γιατρός «εἰς καιρὸν» νὰ μιλάει ἀπὸ τὸν ἴδιο του τὸν ἑαυτό, τὶς δυσκολίες του καὶ τοὺς ἀγῶνες του, τὰ δικά

του προβλήματα καὶ τὶς προσπάθειές του, μὲ τὴν ὁμολογία πάντοτε ἐκ θάθους καρδίας, πὼς ἡ ἀλήθεια σὲ κάθε ἀντιμέτωπιση ἐνὸς θέματος βρίσκεται στὰ σημεῖα καὶ τὴ γραμμὴ, ποὺ ὀρίζει ἡ ἀνόθευτη χριστιανικὴ ἀντίληψη ζωῆς. Ἔτσι ὁ γιατρός, ἂν ὄχι πάντοτε, ὅπως δὴποτε τὶς περισσότερες φορὲς θὰ κατορθώνει νὰ παρουσιάσει τὸ ἀληθινὸ νόημα τῆς ζωῆς, τὸν πραγματικὸ σκοπὸ τῆς, καθὼς ἐπίσης θὰ μπορεῖ νὰ βεβαιώσει ὅτι «ἡ δύναμη τοῦ πνεύματος εἶναι ἡ μεγαλύτερη δύναμη τοῦ κόσμου».

Πολλὲς φορὲς, διηγεῖται ὁ Tournier, χρειάστηκε νὰ προσκαλέσει τὸν ἄρρωστο, στὸ σπίτι του, γιὰ νὰ κουβεντιάσει μαζί του, κοντὰ στὸ τζάκι, σὲ ὥρα ξέχωρη τῆς συνηθούς ἱατρικῆς ἐπισκέψεως. Τότε, χωρὶς τὴν ἄσπρη μπλουζά, μέσα στὴ θερμὴ σπιτικὴ ἀτμόσφαιρα, ἡ συνδιάλεξή του μὲ τὸν ἀσθενῆ, «ἡ παρηγορητικὴ κουβέντα, ἡ ἀνταλλαγὴ βλέμματος καὶ σιωπῆς», ἀσκοῦσαν μιὰ ἰδιαίτερη ἐπίδραση, προσέφεραν ἔρεισμα καὶ ἀναθάρρηση στὸν ἄρρωστο, τὸν καθησύχαζαν, τοῦ χάριζαν τὴν ἀναγκαῖα δύναμη ἀντίστασης». Στὴν περίσταση αὐτῆ, ἡ ἐπικοινωνία ἦταν κάτι ἔξω ἀπὸ τὴν ἐτικέττα τῆς ἐπαγγελματικῆς ἰδιότητος τοῦ γιατροῦ καὶ γινόταν ἐπικοινωνία προσώπων, «ἐνεργὸς μέθεξις ἀμφοτέρων εἰς τὸ κοινὸν διαγνωστικόν-θεραπευτικὸν αἴτημα» κατὰ von Weizsaecker. Ἦταν μορφὴ ἐπικοινωνίας ποὺ χρησιμοποίησε σὰν γέφυρα, ὄχι τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν, ἀλλὰ τὴν ἀποκάλυψη προσωπικῶν βιωμάτων, ποὺ θέλει ὁ Tournier. Μὲ ἀνάλογες εὐκαιρίες ὁ γιατρός μπορεῖ νὰ προχωρήσει, κάπως περισσότερο, νὰ διαφωτίσει κιόλας τὸν ἄρρωστό του ὅτι, δὲν ἔχει σημασία καὶ ἀξία μόνο νὰ θεραπευθεῖ, ἀλλὰ θὰ πρέπει, στὴ συνέχεια, νὰ θελήσει νὰ χρησιμοποιήσει τὴν ὑγεία του καλύτερα, νὰ ζῆ μὲ μιὰ πληρότητα, ἀλλάζοντας «τρόπο ζωῆς» (lifestyle), φυσικὸ καὶ πνευματικὸ.

(Συνεχίζεται)

ΜΙΧΑΛΗΣ Θ. ΜΗΛΙΓΚΟΣ

Ο ΧΡΟΝΟΣ ΩΣ ΕΚΦΡΑΣΙΣ ΤΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΟΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Περὶ τοῦ νοήματος καὶ τῆς πραγματικότητος τοῦ χρόνου πολλὰ γράφονται, διατυπώνονται καὶ ἀναπτύσσονται, ὡσάκις σημειώνεται ἡ εἴσοδος νέου χρόνου, καινούργια χρονικὴ περίοδος, νέος ἐνιαυτός. Καὶ εἶναι γεγονός, ὅτι ὁ χρόνος ὡς διαδοχὴ γεγονότων, ὡς αἴσθησις, ὡς χώρος ἐσωτερικὸς θιώνεται μέσα μας, τονώνει τὸ ἐγὼ μας, ὡς ἀδιαίρετον ἐνότητα καὶ θεβαιώνει τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου.

Μέσα εἰς τὰ πλαίσια τῆς γηϊνῆς ζωῆς προκύπτει, διαβαθμίζεται, ἐσωματώνεται ὁ χρόνος ὡς πνοή, ὡς ἀνθρωπολογικὴ διάστασις, ὡς μέγεθος φυσικὸν καὶ ὡς συνειδήσις μεταφυσικὴ.

Ὁ καθεὶς κυριεύεται ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ διαλογίζεται, νὰ ἐνεργῇ μίαν ἐνδοσκοπήσιν εἰς τὸ ὄλον πρόβλημα τοῦ χρόνου. Καὶ ἀσφαλῶς τὸ θέμα χρόνος τὸ νιώθει ὡς πρόβλημα κανεὶς, ὅταν τὸ συνδέσῃ μὲ διάφορα καὶ ποικίλα περιστατικά, ἔκτακτα συμβάντα, δυσάρεστα γεγονότα. Κατὰ πλειονότητα ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ἔγχρονος θίος συμβαίνει νὰ εἶναι πλήρης ἐνοχλήσεων καὶ ἀδοκῆτων γεγονότων. Ὑπὸ αὐτὴν τὴν ἔποψιν τὸ ἀνθρώπινον ὄν φαίνεται κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἔγχρονης ζωῆς τοῦ νὰ εἶναι ρυμουλκούμενον τοῦ χρόνου κατὰ τὰ στάδια τῆς γεννήσεως, τῆς ἀναπτύξεως, τῆς ὀριμάνσεως, τοῦ γήρατος, τοῦ θανάτου. Ὑπὸ τὴν ἀκραϊφνῆ βιολογικὴν τοποθέτησίν του ὁ ἀνθρώπος εἶναι θραχύθιος, διότι τὸν διέπουν ἡ ὀδύνη, ἡ ἀσθένεια, ἡ φθορά, ἡ ἀποσύνθεσις καὶ ὁ θάνατος.

Εἰς ἀντιστάθμισμα τῶν σελίδων τοῦ πόνου καὶ τοῦ ζόφου καὶ τῶν ἀλγεινῶν συναίσθημάτων συγκροτεῖται εἰς τὴν ψυχὴν μας ἕνας κύκλος σκέψεων

αἰσιοδόξων, προσδοκιῶν καλῶν, ἐλπίδων καὶ εὐγενῶν ὀραματισμῶν διὰ τὸ μέλλον.

Ὁ ἀνθρώπος γράφει τὸ ἱστορικόν του, εἶναι ἐντὸς τῆς ροῆς τῶν πάντων καὶ προβαίνει εἰς τὰ διάφορα ἐνεργήματά του μέσα εἰς τὸ ρεῦμα τοῦ χρόνου μὲ συναίσθησιν μείζονα ἢ ἐλάσσονα τῆς σημασίας τοῦ χρόνου.

Γνωρίζει ὁ ἀνθρώπος τὸ παρελθόν του τελειότερα ἢ ἀτελέστερα. Ἴσως νὰ μὴ εἶναι εἰς θέσιν νὰ προσδιορίσῃ θετικώτερα ἢ ὄχι τὰ ἀπώτερα ὄρια τοῦ παρελθόντος του. Ἀντιλαμβάνεται ὅτι κάποτε ἐσημειώθη ἡ ἀνάδυσίς του ὡς συνειδητῆς ὑπάρξεως. Συνέδεσε τὰ θιώματά του μὲ κύκλους δυσαρρεσκείων, θλίψεων καὶ εὐχαριστῶν στιγμῶν τοῦ θίου. Κατὰ τὴν πιστότητα καὶ ἀγαθότητα τῆς μνήμης του, κατὰ τὸ μέτρον τῆς δωρεᾶς τοῦ μνημονικοῦ καὶ τὴν ποιότητα τῆς παρακαταθήκης του ζῆ ἐντονώτερα ἢ ἀτονώτερα τὸ παρελθόν του. Ὁ ἀνθρώπος εἶναι τὸ μόνον πλάσμα τοῦ Δημιουργοῦ Θεοῦ, πού συνειδητοποιεῖ τὸν χρόνον ὡς ἐξωτερικὸν καὶ ἐσωτερικὸν γεγονός. Εἰς τὴν κοίτην τοῦ παρελθόντος ὑπάρχει ἡ συνειδήσις καὶ ἡ μνήμη. Πέραν ἀπὸ τὰ συμπτώματα τοῦ ἐξωτερικοῦ χρόνου, τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων ὁ ἀνθρώπος διαμορφώνει μὲ τὸ παρελθόν του τὸ ἐσωτερικόν του θίωμα καὶ αὐτὸ συνθέτει τὸ ἐσώτερον περιεχόμενον, τὸν πλοῦτον τῆς ψυχῆς του. Αὐτὸ ἔχει ἀκέραιον χαρακτῆρα. Δὲν εἶναι μόνον ἡ πλευρὰ τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων τοῦ χρόνου, πού ἐπηρεάζουν τὸ παρελθόν καὶ τὸ παρόν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐσωτερικὰ συνειδησιακά στοιχεῖα τῆς ὑπάρξεώς μας. Ἡ θούλησίς μας, τὸ ἐγὼ μας, τὸ ὄλον εἶ-

ναι, προσδιορίζονται από τὰ διάφορα χρονικά σημεία, όπου τὸ ἕνα διαδέχεται τὸ ἄλλο καὶ τὰ ὁποῖα συνθέτουν τὴν ἐσωτερικὴν διάστασιν τοῦ χρόνου. Τὸ ὅτι ὁ ἄνθρωπος κατορθώνει πέρα ἀπὸ τὰ αἰτιοκρατικὰ δεδομένα νὰ τοποθετῇ ἐλπίδας, νὰ μορφώσῃ σειρὰν προσδοκιῶν, νὰ χαράσῃ προγράμματα, νὰ καταστρώσῃ σχέδια, νὰ ἐπιδιώκῃ σκοποὺς σημαίνει ὅτι ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ ὑπερβαίῃ τὴν νομοτέλειαν. Συνειδητοποιεῖ τὴν ἀποστολὴν του μέσα εἰς τὸν κόσμον· ἐννοεῖ ὅτι ὁ χρόνος εἶναι ὅρος συνοχῆς τῶν ψυχικῶν δυνάμεων του, στίβος πραγματοποιήσεως συνειδητῶν στόχων καὶ ὑπερόχων ἔργων.

Τὸ ἐγὼ τοῦ ἀνθρώπου διὰ τοῦ χρόνου καταξιώνεται ἢ καὶ ἀπαξιούται σύμφωνα μετὰ τὴν διαγωγὴν του, τὴν θετικὴν ἢ ἀρνητικὴν συμπεριφορὰν του. Ἡ πείρα, ἡ γνῶσις, ἡ πράξις, ἡ προσφορά, ὁ τρόπος ζωῆς, ἡ συνήθεια, τὸ ἔθος κλπ. προκύπτουν διὰ τοῦ χρόνου καὶ μορφώνουν, ἀπαρτίζουν τὸ πλήρωμα τῆς ζωῆς.

Ὅποτε ὁ χρόνος φέρεται ὡς ἐνέργεια τοῦ νοῦ καὶ τῆς ψυχῆς. Ἐκεῖ ἀνακαλύπτεται ἡ οὐσία τοῦ ἐγῶ. Ὁ φιλόσοφος τῆς Ἱστορίας Spengler σημειώνει ὅτι: «Ὁ χρόνος εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν ἱστορικὴ κατηγορία, εἶναι ἡ μορφή τῆς ἱστορικῆς ζωῆς. Ὅσον ἱστορικώτερος γίνεται ὁ ἄνθρωπος, τόσοον βαθύτερα κατανοεῖ τὸν χρόνον.

Ὁ χρόνος εἶναι μιὰ ἀνακάλυψη, ποὺ ἐνεργοῦμε μετὰ τὸ νοῦ μας· τὸν δημιουργοῦμε ὡς παράστασιν ἢ ὡς ἔννοιαν καὶ πολὺ θραδύτερα καταλαβαίνομε ὅτι ἐμεῖς οἱ ἴδιοι, ἐφ' ὅσον ζοῦμε, εἴμαστε χρόνος» (βλ. I. N. Θεοδωρακοπούλου: «Εἰσαγωγή στὴ Φιλοσοφία», τόμ. Α', Ἀθήναι 1974, σελ. 205).

Ὁ χρόνος ὡς παρελθόν, ὡς παρόν, ὡς μέλλον διακαθορίζει τὴν ἀνθρωπίνην ὑπαρξιν καὶ τὴν ταυτότητά της. Ἀποτελεῖ τὴν ἐνσάρκωσιν τῆς πρώτης θεμελιώδους Ἀριστοτελικῆς ἀρχῆς, τῆς ἀρχῆς τῆς ταυτότητος.

Ἐνῶ δηλ. ὁ χρόνος παρέρχεται, «ρεῖ», καὶ «περνάει» ὅμως ὁ ἄνθρωπος κρα-

τεῖ ἀκεραίαν τὴν ταυτότητά του. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν παρουσίαν του. Καὶ εἰς τὸ παρελθόν καὶ τὸ παρόν καὶ τὸ μέλλον δεσπόζει τὸ ἀνθρώπινον στοιχεῖον. Ὁ χρόνος εἶναι φαινόμενον τοῦ πνεύματος καὶ οἱ χρονολογικοὶ προσδιορισμοὶ τῶν πραγμάτων ἀπὸ τὸ πνεῦμα μας ἀπορρέουν. Τοιοῦτοτρόπως ἡ πλέον ζωντανὴ καὶ δυναμικὴ ἔκφρασις τοῦ χρόνου εἶναι ἡ αὐτοσυνειδησία τοῦ ατόμου. Διὰ τοῦ χρόνου συλλέγεται ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὸν ἑαυτόν του· μέσω αὐτοῦ καὶ ἐντὸς αὐτοῦ παρὰ τὴν φθορὰν καὶ τὸ φευγαλέον πέρασμά του σκέπτεται, ἐνεργεῖ καὶ στοχάζεται, πράττει καὶ ἀξιολογεῖ τὸν προορισμὸν του.

Ὁ ἱερὸς Αὐγουστῖνος, κατ' ἐξοχὴν φιλόσοφος τοῦ χρόνου, ἀνάγει τὴν ἔννοιαν καὶ τὸ μέτρημα τοῦ χρόνου μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Μέσα, λέγει, παράγεται ὁ χρόνος. Φρονεῖ ὅτι ὁ πραγματικὸς χρόνος εἶναι συυφασμένος μετὰ τὴν ἐνέργειαν τῆς ψυχῆς, μετὰ τὴν ἴδιαν τὴν ζωὴν. Εἶναι τὸ συγκεκριμένον βίωμα τῆς ψυχῆς, ὅπου ὑπάρχει ἡ ὅλη ἐνέργειά της.

★

Εἶναι γεγονός ὅτι ὁ παρερχόμενος καὶ διαρκῶς ρεῶν χρόνος συνακολουθεῖται ἀπὸ φθορὰν, μαρασμὸν, ἀποσύνθεσιν καὶ θάνατον βιολογικόν. Μέσα ὡστόσο εἰς αὐτὸ τὸ ποτάμι τοῦ κλαυθμῶνος καὶ τῆς ὀδύνης ὁ ἄνθρωπος τῆς ὁποιασδήποτε ἡλικίας καὶ τάξεως, μορφώσεως καὶ ἀγωγῆς καλεῖται νὰ κρατήσῃ τὴν ταυτότητά του καὶ τὴν πνευματικότητά του. Ἡ ρευστότης τῶν στιγμῶν, ἡ ροϊκότης τοῦ χρόνου, ἡ ἐγκόσμιος χρονικότης, ἂν καὶ ἔχουν ὡς συνοδοιπόρους τὴν λύπην, τὴν ἀγωνίαν, τὴν ἀθεβαιότητα καὶ τὴν ἀνησυχίαν εἶναι δυνατόν νὰ γίνουν ἢ ἀφετηρία τῆς βαθυτέρας διεισδύσεως τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν προορισμὸν της καὶ τὴν εὐτυχίαν. Ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος κατενώπιον τῆς ἀλλαγῆς τῶν καιρῶν καλεῖται νὰ ἀγωνισθῇ καὶ νὰ κερδίσῃ τὸ νόημα τῆς ζωῆς, νὰ μείνῃ ἀπτόητος πρὸς τὸν θάνατον, ἀφοβος πρὸς τὴν φθορὰν καὶ ἀ-

τάραχος πρὸς τὴν φθαρτότητα καὶ τὴν μεταβλητότητα.

Πῶς θὰ μορφώσῃ τὴν πεποιθήσιν αὐτῆν; Ἀσφαλῶς μὲ κάποιο σταθερὸν σημεῖον ἐνώπιον τῆς ροϊκότητος τῶν πάντων. Καὶ αὐτὸ τὸ σημεῖον ποῖον ἄλλο ἢμπορεῖ νὰ εἶναι παρὰ ἡ ἐλπίς καὶ ἡ πίστις. Τὸ διδυμον αὐτὸ καὶ λυτρωτικὸν ζεῦγμα ἀποτελεῖ τὸ μυστικὸν τῆς ἐξόδου τοῦ ταλαιπωρημένου ἀτόμου ἀπὸ τὸν κλοιὸν τῶν ἐπιρρασμῶν τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἔγχρονης πραγματικότητος. Μὲ τὴν δύναμιν τῆς πίστεως καὶ τὴν συνδρομὴν τῆς ἐλπίδος ποῖος ἀμφιβάλλει ὅτι δὲν γίνεται πῶς ἰσχυρὸς ὁ ἄνθρωπος; Ποῖος δὲν πείθεται ὅτι ὁ δεσμώτης τῆς ροῆς τῶν καιρῶν μεταβάλλεται εἰς ἀπελεύθερον ἀπὸ τὸν χρόνον καὶ τὸν χῶρον τῆς φθορᾶς; Ἡ πίστις καὶ ἐλπίς προσφέρουν τὴν δυνατότητα ἐπὶ μονίμου θάσεως νὰ ἔχη ὁ ἄνθρωπος προσωπικὴν μετοχήν, πλήρη τὴν μέθεξιν πρὸς τὰ εὐλογημένα δῶρα τοῦ Θεοῦ, πού εἶναι ὁ χρόνος καὶ ἡ αἰωνιότης. Τὰ δῶρα αὐτά, πού εἶναι καὶ ἀγωνίσματα τοῦ Ἐγὼ τοῦ ἀνθρώπου δὲν διερευνῶνται μὲ λογικὰ σχήματα καὶ συλλογισμούς, ἀλλὰ ἀνακαλύπτονται διὰ τοῦ ὄπλου τοῦ «Πνεύματος τοῦ Θεοῦ» (Α΄ Κορ. θ΄ 11, 12).

Συνεπῶς καλεῖται ὁ ἄνθρωπος νὰ διαλεχθῇ διὰ τοῦ χρόνου μὲ τὴν αἰωνιότητα καὶ αὐτὴ ἡ διαλεκτικὴ ἀποτελεῖ τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος ὅτι ὁ χρόνος ὡς παρελθόν, ὡς παρόν, ὡς μέλλον νοεῖται ὡς περιεχόμενον συνειδήσεως, ὡς χῶρος πνευματικὸς, θὰ βιώσῃ τὴν ὑπερβατικὴν πραγματικότητα ὅτι ὁ ἔγχρονος θίος καὶ ὁ ἐγκόσμιος προσανατολισμὸς τοῦ ἀποτελεῖ πέρασμα ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν φαινομένων εἰς τὸν κόσμον τῶν ἀϊδίων ἀληθειῶν. Τὸ ὅτι ὁ Ἄχρονος ἐγενήθη μέσα εἰς τὸν χρόνον «Ὁ Λόγος Σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν» (Ἰωάν. α΄ 14), τὸ ὅτι

δηλ. ὁ Ἄχρονος Θεὸς ἐχώρησε εἰς τὰ 33 ἔτη τοῦ γηῖνου χρόνου, τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ πρόσωπον τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ἀπροσμέτρητη ἀξίαν, ἔχει ἱερότητα καὶ διευκρινίζει ὅτι διὰ τοῦ φθαρτοῦ χρόνου ἐξωραΐζεται καὶ ἀνυψώνεται ἡ αἰωνία ὑπαρξίς τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἐλπίζων καὶ ὁ πιστεύων εἶναι πεπεισμένους ὅτι ἡ θεία Πρόνοια ἔχει τὴν ἐποπτεῖαν ὄλων, παρόντων, παρελθόντων καὶ μελλόντων. Εἰς πείσμα τῆς ἐξωτερικῆς φθορᾶς, ἡ ὁποία κατατρώχει τὸν παρόντα κόσμον μέσα ἀπὸ τὸν χρόνον ἀποκαλύπτεται ἡ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου, ὡς πνευματικῆς ὑπάρξεως, ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ, ὡς κυρίας τοῦ χρόνου καὶ τῆς αἰωνιότητος. Ὁ χρόνος ἔχει ἀξίαν ὅταν ὀδηγῇ εἰς ἕνα σκοπὸν, τὴν ἐπικοινωνίαν τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεόν, ἡ ὁποία ἀποσαφηνίζει τὴν φυσικὴν καὶ ὑπερφυσικὴν τάσιν του νὰ ὑψωθῇ ὑπερῶν τοῦ περασμένου καὶ νὰ μεταρσιωθῇ πρὸς τὴν αἰωνιότητα. Ὁ πιστὸς βλέπει ὅτι ὁ χρόνος μὲ τὴν μεταβλητότητά του, καὶ ἡ αἰωνιότης μὲ τὸ ἀναλλοίωτον ἀνήκουν εἰς τὴν παντοδυναμίαν καὶ πανσοφίαν τοῦ Θεοῦ καὶ θεβαιώνεται διὰ τὸν σύνδεσμόν του πρὸς τὴν μεταφυσικὴν του προοπτικὴν, ἡ ὁποία ὑπερβαίνει τὸν χρόνον του. Ἡ χριστιανικὴ διδασχὴ ἐρμηνεύει τὸν χρόνον ὡς ἀποκάλυψιν τῆς πνευματικῆς ἀποστολῆς καὶ ταυτότητος τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι ὁ χρόνος ἀπὸ παρὰ γων φθορᾶς καὶ ἀποσυνθέσεως μεταβάλλεται εἰς ὄργανον ἀνανεώσεως καὶ ἀνακαινίσεως: «Ἰδοὺ καινὰ ποιῶ πάντα» (Ἀποκ. κα΄ 5).

Ἡ θεβαιότης αὐτὴ καταφάσκει τὴν ὑψηλὴν θέσιν, σώζει καὶ λυτρώνει τὴν ἱερότητα τοῦ ἀνθρώπου μέσα εἰς τὴν ροὴν τοῦ χρόνου.

ΔΗΜ. Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΑΛΛΟΣ «ΘΑΝΑΤΟΣ»

Τὸ πρόβλημα τοῦ θανάτου, ἴσως ἓνα ἐκ τῶν μεγίστων θεμάτων τῆς ὑπαρξιακῆς φιλοσοφίας ἀποτελεῖ ἀντικείμενον, τόσον τῆς θρησκείας*, ὅσον τῆς μεταφυσικῆς, ἠθικῆς καὶ ἄλλων, αἱ ὁποῖα τὴν ἀνθρωπίνην ὑπαρξιν περιβάλλουν ἢ ἔκφρασις τοῦ Ἐναξιμάνδρου «ἐξ ὧν δὲ ἡ γένεσις ἐστὶ τοῖς οὔσι καὶ τὴν φθορὰν εἰς ταῦτα γίγνεσθαι κατὰ τὸ χρεῶν διδόναι γὰρ αὐτὰ δίκην καὶ τίσιν ἀλλήλοις κατὰ τὴν τοῦ χρόνου τάξιν» (Συμπλ. σχόλ. εἰς «Φυσικά» Ἄριστ. 24, 13) δηλοῖ ὅτι τὸ προῖον τῆς γενέσεως, ὅταν ἔλθῃ ἢ «τάξις τοῦ χρόνου», καταδικάζεται, ὅπως δήποτε διὰ τῆς φθορᾶς ἢ φθορὰ εἶναι θεβαίως ἢ διάλυσις τοῦ σώματος εἰς τὰ διάφορα αὐτοῦ στοιχεῖα καὶ ἡ ἀτομικὴ συνείδησις, ἡ ὁποία δὲν εἶναι τι ἄλλο ἢ ἡ παρουσία τῆς ζωῆς τοῦ πνεύματος, παύει νὰ ὑφίσταται· πράγματι κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Ἡρακλείτου, τὸ ἀνωτέρω σῶμα, πτώμα πλέον, εἶναι ἐκεῖνο τὸ «Νέκυες γὰρ κοπρίων ἐκβλητότεροι» (ἀπ. 96)· ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος οὐδέποτε ἔπαυσε νὰ πιστεύῃ ὅτι ἡ ἔλλειψις τῆς ἀτομικῆς συνειδήσεως, αὐτὸ τοῦτο τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου ἔπαυσε νὰ ὑπάρχει, ἐπειδὴ τὸ σκῆνος αὐτοῦ διελύθη διὰ τῆς φθορᾶς (πρὸς καὶ τὸ τῆς ἐκκλησίας, «Τοῦ Κυρίου ἢ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς» κλπ.) καὶ ἐπομένως τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, ἡ ψυχὴ ἐκείνου, ἀπώλεσε τὴν θέσιν αὐτῆς, ἦν πρότερον εἶχε. Ἐπειτα κατὰ Πλάτωνα δύο ἀντιτιθέμεναι ἔννοιαι, ὡς εἶναι «ζωὴ» καὶ «θάνατος» ἀποκλείουν ἢ μία τὴν ἄλλην, καθότι ἡ ἔννοια τῆς ζωῆς καθίσταται ἰδιότης τῆς ψυχῆς καὶ ἐπομένως ἡ ἔννοια τοῦ θανάτου αὐτῆς διαγράφεται ὡς

οὔσα ἀντίθετος αὐτῆς. Ἐπειτα καὶ ὁ Ἄριστοτέλης ὑπεραμυνόμενος τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἐν τοῖς χωρίοις αὐτοῦ ὡς «περὶ ψυχῆς Β' 2 413β—Α' 4 408 Β—Γ' 5 430α» δεικνύει καὶ διδάσκει διὰ μακρῶν τὰ ἀνωτέρω.

Ὀλόκληρος, οὕτως εἰπεῖν, ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία, ὡς καὶ ἡ κλασσικὴ γραμματεία συνηγοροῦν διὰ τὴν διατήρησιν, τρόπον τινά, τῆς πνευματικῆς τοῦ ἀνθρώπου ζωῆς μετὰ τὴν φθορὰν τοῦ σώματος διὰ τῆς ἐννοίας τῆς ψυχῆς· θεβαίως τὸ πρόβλημα τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἀποτελεῖ κατὰ τὴν καντιανὴν θεωρήσιν αἴτημα τοῦ πρακτικοῦ λόγου, ἑλλείπει ἐμπειρικῶν στοιχείων, ἀλλὰ τὴν εἰς αὐτὴν πίστιν ἀξιοῖ ἢ ἠθικὴ, ἢ ὁποία καὶ προπαρασκευάζει ἐπίπεδον καλυτέρας ἐν τῇ κοινωνίᾳ ζωῆς· ὁ τοιοῦτος τρόπος τινά, διαρχικὸς χαρακτήρ, σώματος καὶ πνεύματος, αἰσθητοῦ καὶ νοητοῦ ἀποτελεῖ ἐν εἶδος καλυτέρας ἐξ ἐπόψεως ζωῆς, ἣτις ὁδηγεῖ τοὺς ἐπιγιγνομένους πρὸς προαγωγὴν τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου γενικώτερον· ἐκ τῶν θεωρήσεων, τῶν ὁποίων ὁ ἄνθρωπος διεῖδε τὴν περαιτέρω μετὰ θάνατον ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς εἶναι ἡ ἱστορικὴ, ἡ τεολογικὴ, ἡ ὄντολογικὴ καὶ ἠθικὴ, θὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα μόνον τὴν ἠθικὴν ἀπόδειξιν, ἣτις, σὺν τοῖς ἄλλοις, ἐνέχει καὶ πρακτικὸν χαρακτήρα εἰς τὸν χώρον τῆς σήμερον· λέγομεν δηλ. ὅτι πολλάκις μετὰ τῶν ἀνθρώπων εἶναι δυνατὸν ἡ ἔννοια τῆς ἀδικίας νὰ θριαμβεύῃ καὶ ἔτι νὰ ἐπαινῆται, ἐνῶ ἡ τῆς δικαιοσύνης νὰ διαφθείρηται καὶ νὰ ἀμαυροῦται· ἐκ τῶν ὡς ἄνω καταφαίνεται, ὅτι ἡ παράτασις τῆς «πέραν τοῦ τάφου ζωῆς» καθίσταται ἀναγκαία καὶ ἀπαραίτητος μέχρις ὅτου ἐπέλθῃ ἢ ἐν μέλλοντι χρόνῳ ἀποκατάστασις, συμφώνως πρὸς τὴν ἠθι-

* Ἐνταῦθα δὲν διαλαμβάνονται, αἱ περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς Χριστιανικαὶ ἀντιλήψεις.

κήν τάξιν, τῶν δύο ἐκ διαμέτρου ἀντιθέτων ἐννοιῶν εἰς τὰ ἀνωτέρω ὑπεισέρχεται καὶ ἡ ἔννοια τῆς Νεμέσεως, ἥτις ἐπέχει θέσιν θεότητος καὶ μάλιστα τιμωροῦ, ἐκπροσωποῦσα τὴν ἠθικὴν τάξιν καὶ ἐπεμβαίνουσα συχνάκις ὡς θεία ἐκδίκησις, ὅταν ἡ ἀνωτέρω διασαλεύηται ἀνισορρόπως· ὁ Ἀριστοτέλης σημειοῖ περὶ αὐτῆς τὰ ἑξῆς: «ὁ μὲν γὰρ νεμεσητικὸς λυπεῖται ἐπὶ τοῖς ἀναξίως εὖ πράττουσιν, ὁ δὲ φθονερὸς ὑπερβάλλων τούτων ἐπὶ πᾶσι λυπεῖται ὁ δ' ἐπιχαιρέκακος τοσοῦτον ἐλλείπει τοῦ λυπεῖσθαι ὥστε χαίρειν' ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων καὶ ἄλλοθι καιρὸς ἔσται· περὶ δὲ δικαιοσύνης, ἐπεὶ οὐχ ἀπλῶς λέγεται μετὰ ταῦτα διελόμενοι περὶ ἑκάτερας ἐροῦμεν πῶς μεσότητές εἰσιν· ὁμοί-

ως δὲ καὶ περὶ τῶν λογικῶν ἀρετῶν» (Ἡθ. Νικομ. II, VII, 15).

Ἐν μιᾷ λέξει ὁ διαρχικὸς χαρακτήρ τοῦ θανάτου εἰς αἰσθητὸν καὶ νοητὸν δημιουργεῖ εἰς ἡμᾶς τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι δύναται ὁ τελευταῖος νὰ «ἐπιζήση» καὶ πέραν τοῦ αἰσθητοῦ διὰ τῆς μνήμης, ἥτις κατὰ Ξενοφῶντα «ὅταν δ' ἔλθῃ τὸ πεπρωμένον τέλος οὐ μὲ τὰ λήθης ἄτιμοι κείνται, ἀλλὰ μετὰ μνήμης τὸν αἰεὶ χρόνον ὑμνούμενοι θάλλουσι» (ἀπομν. 2, 1, 3) καὶ τοιοῦτοτρόπως ὁ τοιοῦτος θάνατος ἀποβαίνει λίαν χαρακτηριστικῶς ὡς «θάνατος ἀθάνατος».

Α. Ν. ΖΟΥΜΠΟΣ

Καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφίας
εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Πατρῶν

ΜΕ ΟΡΜΗ ΚΑΙ ΦΛΟΓΑ

Ἐνῶ ἀνεμίζει μπροστά μας
τὸ σύνθημα τῆς χρονιάς:
«μιᾷ ψυχῇ συναθλοῦντες...».

Ἦρθε κι ἐφέτος στὴ Βηθλεέμ,
νὰ κάνει φάτνη, τὸ νοῦ μας,
τὴν ψυχὴ καὶ τὴν καρδιά.
Κι ἄνοιξε δρόμους μακρινούς
μ' ἓνα Του πρόσταγμα σ' ἐμᾶς:
«μιᾷ ψυχῇ συναθλοῦντες
τῇ πίστει τοῦ Εὐαγγελίου»,
ποῦ τὸ 'πε ἓνας δικός Του
κι ὅμως εἶναι δικό Του.
Τί ἐκείνη τὴ νύχτα εἶχε πεῖ,
ὡς πῆγαινε κάποιος νὰ τὸν προδώσει:
«Πάτερ... καὶ περὶ τῶν πιστευόντων
διὰ τοῦ λόγου αὐτῶν εἰς ἐμέ,
(ἐρωτῶ) ἵνα πάντες ἐν ᾧσι...».

Στ' ἅγιο Του πρόσταγμα ἐμπρός,
μὲ φλόγα μιὰ κι ὄλοι μ' ὄρμη,
«μὲ μιὰ ψυχὴ καὶ μιὰ καρδιά»,
τὴ βλογημένη αὐτὴ χρονιά
«μιᾷ ψυχῇ συναθλοῦντες
τῇ πίστει τοῦ Εὐαγγελίου»,
τί εἶναι τὸ πρόσταγμα ἱερό,
φωνὴ τοῦ ἔνδοξου Κυρίου.
Πρόσταγμα, τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῶν καιρῶν,
τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πόνου,
τοῦ ἀνέμου καὶ τῆς τρικυμιάς
ποῦ φέρνει ἄγρια δίνη,
μὰ Ἐκείνου πρῶτα, ποῦ ἡ φωνὴ
χαρίζει τὴ γαλήνη.

Α. ΣΤΑΥΡΙΤΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Μερικοί νομίζουν ότι η επιστήμη μπορεί ν' αντικαταστήσει τη θρησκεία, ότι υπάρχει κάποια αντίθεση μεταξύ επιστήμης και θρησκείας. Κορυφαίοι επιστήμονες έχουν κατά καιρούς διακηρύξει ότι δεν υπάρχει καμία αντίθεση και σύγκρουση μεταξύ θρησκείας και επιστήμης. Η πλάνη που έχουν μερικοί, οί όποιοι νομίζουν ότι υπάρχουν κάποιες έστω διαφορές οφείλεται στο ότι δεν γνωρίζουν ίσως τὰ όρια της επιστήμης και τή διαφορά της από τή θρησκεία. Όπως έγραψε ο καθηγητής Ν. Λούβαρις⁽¹⁾ επιστήμη και θρησκεία είναι δύο διαφορετικά πράγματα, διαφέρουν στο αντικείμενο, στη μέθοδο και στο σκοπό. Αντικείμενο της επιστήμης είναι ο έμπειρικός κόσμος, ενώ της θρησκείας ο υπερφυσικός κόσμος. Η επιστήμη εργάζεται με τή λογική και τήν έμπειρία, ενώ η θρησκεία στηρίζεται περισσότερο στο συναίσθημα, στήν πίστη και στήν έσωτερική έμπειρία, όχι στις αισθήσεις. Σκοπός της επιστήμης είναι η εξήγηση τών φαινομένων, ενώ της θρησκείας είναι η λύτρωση του ανθρώπου, ή συμφύλιωση με τὸ Θεό. Η επιστήμη εκφράζεται με έννοιες, ενώ η θρησκεία με σύμβολα και εικόνες.

Η παρεξήγηση συχνά προέρχεται από τὸ ότι μερικοί παρανοοούν τὰ όρια της επιστήμης και τήν άποστολή της θρησκείας. Νομίζουν ότι η επιστήμη μπορεί νά λύσει όλα τὰ προβλήματα, άκόμη και τὰ μεταφυσικά και τὰ ήθικά, ενώ άλλοι πιστεύουν ότι η Άγία Γραφή είναι πηγή επιστημονικών γνώσεων. Και οί δύο άπόψεις είναι έσφαλμένες. Η θρησκεία, συγκεκριμένα η Παλαιά Διαθήκη, αναφέρει μερικά πράγματα για τή δημιουργία του κόσμου και για τὸ φυσικό κοσμοείδωλο. Έκτός από τή διήγηση για τή δημιου-

ργία, η όποία έρμηνεύεται άλληγορικά (οί έξι ήμέρες είναι έξι μεγάλα χρονικά διαστήματα), τὰ σχετικά με τὸ κοσμοείδωλο τὰ δανείζεται από τις άπόψεις τών αρχαίων λαών. Γιατί η Γραφή δεν έχει σκοπό νά διδάξει επιστημονικές άλήθειες, αλλά νά δείξει τὸ ένδιαφέρον του Θεού για τή σωτηρία του ανθρώπου και τὸ δρόμο της λυτρώσεως. Ούτε η επιστήμη από τὸ άλλο μέρος μπορεί νά λύσει τὰ ήθικά και μεταφυσικά προβλήματα. Αὐτὰ ανήκουν στη σφαίρα της φιλοσοφίας και της θρησκείας.

Η επιστήμη δεν μπορεί ούτε ν' αποδείξει ούτε ν' άρνηθεί τήν ύπαρξη του Θεού. Αὐτὸ είναι θέμα πίστεως, μεταφυσικής θεωρήσεως. Βέβαια η σκοπιμότητα, η τάξη και η άρμονία που υπάρχει στον κόσμο οδήγησαν πολλούς στήν πίστη στο Θεό και στο θαυμασμό της παντοδυναμίας και πανσοφίας του. Ο Γαλιλαίος έλεγε ότι η φύση είναι βιβλίο του Θεού, γραμμένο με μαθηματικές έννοιες και πρέπει νά μάθουμε νά τὸ διαβάσουμε. "Εθλεπε στις έρευνές του τήν παρουσία του Θεού στη φύση και θαύμαζε τὸ μεγαλείο της θείας σοφίας. "Άλλοι όμως, ιδίως στη σημερινή εποχή, ξεκινώντας από υλιστικές προϋποθέσεις, περιορίζονται στη μελέτη τών φυσικών φαινομένων και άγνωοὺν τήν ύπαρξη του Δημιουργού, τὰ θεωροὺν όλα έργα μιάς άπρόσωπης δύναμης, της Φύσεως. Αὐτὸ είναι θέμα πίστεως και μεταφυσικής τοποθετήσεως.

Θά αναφέρουμε άκόμη ένα παράδειγμα. Λέμε π.χ. ο Θεός βρέχει, ενώ άλλοι λένε όχι ο Θεός, τὸ σύννεφο βρέχει. Δεν βλέπουν πίσω από τὰ πράγματα τή θεία δύναμη που κινεί και ρυθμίζει τούς φυσικούς νόμους. Τὰ πράγματα έχουν μία φυσική και μία μεταφυσική πλευρά. Ο Θεός είναι *absconditus*,

1. Ν. Λούβαρις, «Μεταξύ δύο κόσμων», Άποστ. Διακονία, Άθήναι 1949, σ. 338.

κρυμμένος πίσω από τὰ φαινόμενα. Ὁ ἐπιστήμονας βλέπει καὶ ἐξηγεῖ ἢ μᾶλλον περιγράφει τὰ φαινόμενα. Ὁ πιστὸς δισισθάνεται τὴ θεία παντοδυναμία, τὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ σὲ ὅλα.

Μερικοὶ λένε ὅτι ἡ θρησκεία γεννήθηκε ἀπὸ τὸ φόβο τῶν πρωτογόνων ἀνθρώπων μπροστὰ στὰ φυσικὰ φαινόμενα, τὰ ἴποια δὲν μπορούσαν νὰ ἐξηγηθῶν. Ἀλλὰ φόβο γιὰ τὶς θεομηνίες καὶ τὰ φυσικὰ φαινόμενα ἔχουν καὶ τὰ ζῶα, δὲν ἔχουν ὅμως θρησκεία. Πηγὴ τῆς θρησκείας δὲν εἶναι ὁ φόβος. Ὅπως ἀπέδειξε ὁ θρησκευτικὸς συναίσθημα προέρχεται ἀπὸ τὴν ἔμφυτη τάση καὶ ροπὴ τοῦ ἀνθρώπου νὰ ξεπερνᾷ τὰ ὅριά του, νὰ ἀναζητεῖ τὸ ἀπόλυτο. Ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας I. N. Θεοδωρακόπουλος δίδαξε ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἐπιζητεῖ διαρκῶς νὰ ξεπερνᾷ τὰ ὅριά του μὲ διάφορους τρόπους. Μὲ τὴ γνώση καὶ τὴν ἐπιστήμη πρῶτα συστηματοποιεῖ τὶς ἐντυπώσεις του καὶ θέλει νὰ ὑπερβῆ τὰ ὅριά του, ἀναζητώντας τὴν ἀλήθεια. Μὲ τὴν ἠθικὴ προσπαθεῖ πάλι νὰ ξεπεράσει τὸν ἑαυτό του, νὰ πάει πιὸ πέρα ἀπὸ ἐκεῖ ποῦ τὸν ἄφησε ἡ γνώση καὶ νὰ ἐπιτύχει τὴν ἠθικὴ τελειοποίηση, τὴν ἀρετὴ. Μὲ τὴν τέχνη, θέλει νὰ πάει ἀκόμη πιὸ πέρα καὶ νὰ ἀθανατίζει τὰ πράγματα μὲ τὴ μορφή τοῦ κάλλους, τῆς ὁμορφιάς. Καὶ τέλος μὲ τὴ θρησκεία ζητεῖ τὴν ἑνωσὴ του μὲ τὸ ἀπόλυτο, μὲ τὸ Θεό.

Τὴν πνευματικότητα τοῦ ἀνθρώπου τονίζουν σήμερα καὶ οἱ γλωσσολόγοι. Ὁ περίφημος γλωσσολόγος Ernst Cassirer γράφει ὅτι ὁ ἀνθρώπος δὲν περιορίζεται στὸν ὕλικὸ καὶ βιολογικὸ κόσμο, ζεῖ σ' ἓνα ἰδεώδη κόσμο, γιατί σκέπτεται μὲ σύμβολα. Μὲ σύμβολα ἐκφράζεται ὄχι μόνο ἡ θρησκεία, ἀλλὰ καὶ ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιστήμη. Οἱ λέξεις π.χ. εἶναι σύμβολα ἐννοιῶν. Περισσότερο ἀπ' ὅλα ὅμως ἡ θρησκεία ἐκφράζεται μὲ σύμβολα καὶ εἰκόνες, γιατί τὸ μυστήριον δὲν μπορεῖ νὰ ἐκφρασθεῖ μὲ

ἄλλο τρόπο καὶ νὰ γίνῃ κατανοητὸ λογικὰ, γιατί εἶναι ὑπέρλογο⁽³⁾.

Ἡ λέξη μυστήριον παραξενεύει μερικοὺς. Δὲν ὑπάρχουν μυστήρια, λένε, ὅλα ἐξηγοῦνται μὲ φυσικοὺς νόμους. Ἀλλὰ τὸ γεγονός εἶναι ὅτι ὑπάρχουν μυστήρια ὄχι μόνο στὴ θρησκεία, ἀλλὰ καὶ σ' αὐτὴ τὴν ἐπιστήμη. Ἡ ἐπιστήμη περιγράφει τὰ πράγματα, δὲν τὰ ἐξηγεῖ πλήρως, δὲν μᾶς γνωρίζει τὴν οὐσία τους, δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς πεῖ τί εἶναι ὕλη, τί εἶναι ζωὴ, ἀπὸ ποῦ προέρχεται ἡ τάξη, ἡ σκοπιμότητα καὶ ἡ ἀρμονία στὸν κόσμον. Ἡ ἐπιστήμη δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς πεῖ τίποτε γιὰ τὸ νόημα τῆς ζωῆς, γιὰ τὸν προορισμὸ τοῦ ἀνθρώπου, οὔτε μπορεῖ νὰ συγκροτήσει ἓνα σύστημα ἠθικῆς. Τὸ νόημα τῆς ζωῆς, καὶ τὴν ἔννοια τῶν ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν ἀξιῶν δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς δώσει ἡ ἐπιστήμη, μᾶς τὸ δίνει μόνο ἡ θρησκεία καὶ ἡ φιλοσοφία. Ἀλλὰ ἡ φιλοσοφία στηρίζεται στὴ λογικὴ καὶ κινεῖται μέσῃ στὴν ἀμφιβολία, ἐνῶ ἡ θρησκεία στηρίζεται στὴ θεία ἀποκάλυψη καὶ αὐθεντία καὶ δίνει τὴν βεβαιότητα τῆς πίστεως. Χωρὶς τὴ θρησκεία, χωρὶς τὴν πίστη στὸ Θεὸ ὁ κόσμος φαίνεται παράλογος, ἀνεξήγητος καὶ ἡ ζωὴ χωρὶς νόημα καὶ σκοπὸ.

★

Ἡ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸ Θεὸ καὶ τὴ θρησκεία φτωχαίνει τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ, ὅπως ὑποστηρίζουν πολλοὶ φιλόσοφοι. Ὁ ἀνθρώπος γίνεται ἓνα σκεπτόμενον ζῶον, χωρὶς πνευματικὴ ἔννοια καὶ ἀξία, δὲν εἶναι πιά εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ὄν μὲ πνευματικὴ ὑπόσταση. Εἶναι ἓνα μηδενικό, ἓνα μόριον σκόνης στὸ ἄπειρον σύμπαν.

Ἡ ζωὴ του δὲν ἔχει νόημα, ἡ ἠθικὴ δὲν ἔχει θάση καὶ στήριγμα. Χωρὶς Θεὸ ὅλα ἐπιτρέπονται, ἔγραφε ὁ Ντοστογιέφσκι στοὺς Ἀδελφούς Καραμαζώφ. Ὁ κόσμος γίνεται χαώδης καὶ χωρὶς σκοπὸ καὶ νόημα. Ἡ ἀνησυχία,

2. E. Berggrave: «Ἡ ψυχικὴ πηγὴ τῆς θρησκείας». Μετ. Ν. Λούβαρι, Ἀθήναι 1946.

3. Ernst Cassirer: «Δοκίμιον γιὰ τὸν ἀνθρώπον». Μετ. Τ. Κονδύλη, ἐκδ. Κάλβος, Ἀθήνα 1972.

ή αγωνία και τὸ ἀγχος τῆς σύγχρονης ἐποχῆς ὀφείλονται κυρίως στὴν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸ Θεὸ και στὴν ἀνατροπὴ και παρακμὴ τῶν ἠθικῶν ἀξιών. Τὴν ἀγωνία αὐτὴ τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου τὴν ἐξέφραζε πρὶν ἀπὸ 100 περίπου χρόνια ὁ Νίτσε, ὅταν ἔγραφε στὸ Ζαρατούστρα: «Τί κάναμε, ὅταν ξεκολλήσαμε τὴν ἀλυσίδα ποῦ ἔδενε τὴ γῆ στὸν ἥλιο! Τώρα ἡ γῆ ποῦ πηγαίνει; Και μεῖς ποῦ πηγαίνουμε;... Δὲν πλανιόμαστε σ' ἓνα ἀτέλειωτο μηδέν;» Τὶς φοβερὲς συνέπειες τῆς ἀρνήσεως τοῦ Θεοῦ τὶς ζοῦμε μὲ τὴν ἀγωνία, τὴ σύγχυση και τὰ τρομερὰ προβλήματα τοῦ σύγχρονου κόσμου, τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου. Πρέπει νὰ καταλάβουμε ὅλοι τὴ μεγάλη σημασία τῆς θρησκείας γιὰ τὴ ζωὴ μας, γιὰ τὴ ζωὴ τῶν ἀτόμων και τῶν λαῶν. Εἶναι μιὰ δύναμη ποῦ συγκρατεῖ τὶς ἀνθρώπινες κοινωνίες, ποῦ δίνει νόημα στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, κατηγορεῖ στὶς δυστυχίες τους, λύτρωση ἀπὸ τὸ κακὸ και τὴν ἀμαρτία. Βέβαια ἔγιναν και σφάλματα και πλάνες και ὑπερβολές, μὲ τοὺς θρησκευτικοὺς πολέμους, τοὺς θρησκευτικοὺς διωγμούς, και τὶς δεισιδαιμονίες. Ἀλλὰ πολὺ μεγαλύτερο σφάλμα και πιὸ ἐπικίνδυνο κακὸ εἶναι ἡ ἀπομάκρυνση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴ θρησκεία και ἡ πορεία χωρὶς πυξίδα στὸ πέλαγος τοῦ κόσμου και τῆς ζωῆς. Ὁ ἀνθρώπος χάνει ἔτσι μεγάλο μέρος ἀπὸ τὴν πνευματικότητά του, ἀπὸ τὸ ψυχικὸ του περιεχόμενο, γίνεται σκεπτόμενο ζῶο, μηχανή, χάνει τὴν πνευματικὴ του ὑπόσταση και ἀξία, τὸν πλοῦτο τοῦ ψυχικοῦ κόσμου ποῦ χαρίζει ἡ θρησκεία στὸν ἀνθρώπο. Ἡ θρησκευτικὴ πίστη δὲν ὑποβαθμί-

ζει τὴν ἐπιστήμη, δὲν τὴν παραμερίζει. Ἡ θρησκεία ἀναγνωρίζει τὴ χρησιμότητα τῆς ἐπιστήμης. Ἀλλὰ πρέπει νὰ γίνεῖ σαφές ὅτι ἄλλο ἐπιστήμη και ἄλλο θρησκεία. Και μπορεῖ μερικοὶ «μορφωμένοι» νὰ λένε ὅτι δὲν πιστεύουν στὴ θρησκεία, ἀλλὰ ὅπως εἶναι γνωστὸ μεγάλοι ἐπιστήμονες και θεμελιωτὲς τῶν ἐπιστημῶν ἦσαν βαθιὰ θρησκευτικοὶ ἄνθρωποι και δὲν εὔρισκαν καμιά σύγκρουση, καμιά ἀντίθεση μεταξὺ τῆς ἐπιστήμης και τῆς θρησκευτικῆς τους πίστεως. Και μόνο τὸ γεγονός αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἐπιβεβαιώσει μὲ ἀκαταμάχητο ἐπιχείρημα ὅτι δὲν ὑπάρχει καμιά ἀντίθεση μεταξὺ ἐπιστήμης και θρησκείας. Ὅλα ὅσα λέγονται γιὰ κάποια δήθεν ἀντίθεση, εἶναι ἀποτελέσματα ἰδεολογικῶν προκαταλήψεων ἢ ἀπλὲς προφάσεις.

Ἐπιστήμη και θρησκεία εἶναι δύο διαφορετικὰ πράγματα, ὅπως διαφορετικὰ πράγματα εἶναι ἡ ἐπιστήμη και ἡ τέχνη. Ὅλα ἔχουν κάποιο σκοπὸ, τὴ δική τους ἀξία. Ὁ ὀλοκληρωμένος ἄνθρωπος ξέρει νὰ συνδυάζει ἄριστα τὴ θρησκευτικὴ του πίστη μὲ τὶς ἐπιστημονικὲς του γνώσεις και νὰ ζεῖ μιὰ πλήρη ζωὴ, χωρὶς νὰ παραμελεῖ οὔτε τὴ θρησκεία οὔτε τὴν ἐπιστήμη⁽⁴⁾.

B. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΣ

4. Ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ ὑπάρχει πλουσία βιβλιογραφία. Ἐνδεικτικῶς θλίπτε: Καθηγητοῦ Δημ. Κωτσάκη: «Ἡ ἐπιστήμη ὁμιλεῖ», «Ὁμιλοῦν οἱ Ἕλληνες ἐπιστήμονες περὶ θρησκείας», «Ὁμιλοῦν οἱ σοφοὶ περὶ Θεοῦ», «Ἡ ἑξαήμερος κατὰ τὸν Μ. Βασίλειον και τὴν ἐπιστήμη», «Τὸ αἰῶνιο ἐρώτημα» κ.ἄ. Ἐκδ. «Ζωῆς».

ΜΑΤΙΕΣ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ

«ΤΟ ΠΕΡΑΣΜΑ ΣΤΟΝ 21ο ΑΙΩΝΑ»

Έβδομήντα πέντε Νομπελίστες, που προέρχονταν από 15 χώρες — ανάμεσά τους 32 Άμερικανοί, 7 Βρετανοί και 3 Σοβιετικοί — συγκεντρώθηκαν στο Παρίσι...

Η συνάντηση αυτή, που θεωρήθηκε σαν την πιο μεγάλη συγκέντρωση διανοουμένων του κόσμου, είχε σκοπό να συζητήσει το καινούριο θέμα του καιρού μας: «τὸ πέρασμα στὸν 21ο αἰῶνα». Ἐπεχείρησαν δηλαδή νὰ βροῦνε ἀπαντήσεις στὰ μεγάλα ἐρωτήματα τοῦ «αὐριο» ὅπως, ὁ κίνδυνος τῶν ἐξοπλισμῶν, οἱ συνέπειες τῆς φτώχειας στὸ νότιο τμήμα τοῦ πλανήτη μας, ἡ ἀπορρύθμιση τῶν οἰκονομικῶν καὶ ἡ οἰκολογικὴ καταστροφή.

Δὲν ξέρουμε ποῖο ἦταν τὸ πνεῦμα τῶν συζητήσεων καὶ ἀκόμα ἀγνοοῦμε τὰ συμπεράσματά τους. Ὡστόσο ὁμως καὶ τὸ «πέρασμα στὸν 21ο αἰῶνα» ἀπὸ κάποιον ἄλλο πέρασμα ἐξαρτᾶται: Τὸ πνευματικὸ πέρασμα τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ἀπιστία καὶ τὴν ἀμφισβήτηση, στὴν βεβαιότητα καὶ τὴν ἐλπίδα «τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ».

ΜΙΑ ΕΠΕΤΕΙΟΣ

Αὐτὸ τὸ μῆνα ὑπάρχει μιὰ ἐπέτειος, ἀγνωστὴ καὶ μακρυνή. Ἡ 17 Φεβρουαρίου θεωρεῖται «γενέθλιος ἡμέρα» γιὰ τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Κορέας. Γιατὶ αὐτὴ τὴν ἡμέρα, στὴν ἀνατολὴ τοῦ αἰῶνα μας, στὰ 1900, ἐγίνε στὴ Σεοῦλ ἡ πρώτη ὀρθόδοξη θεία Λειτουργία.

Στὸ Ἱεραποστολικὸ κέντρο τῆς Σεοῦλ ἔχει διαμορφωθεῖ ἕνα παρεκκλήσιο, ὅμοιο μὲ τὸ ἀρχικό. Ἐκεῖ ὑπάρχει τὸ πρῶτο τέμπλο, ποῦ εἶχε σταλεῖ ἀπὸ τὴ Ρωσία στὰ 1897, μὲσω Ὀδησ-

σοῦ, καθὼς καὶ οἱ παλιές ρωσικὲς εἰκόνες καὶ τὰ ἱερά σκεύη, ποῦ τὸ 1899 ὁ ἱεροδιάκονος Νικόλαος Ἀλεξέγιεφ εἶχε φέρει μαζί του ἀπὸ τὴ Ρωσία.

Κι' ὅλοι μας εὐχόμεσθε νὰ τονωθεῖ καὶ νὰ ξαπλωθεῖ περισσότερο ἡ Ὁρθόδοξία στὴ μακρυνὴ Κορέα.

ΣΤΟ ΔΡΟΜΟ ΤΗΣ ΔΑΜΑΣΚΟΥ

Ἡ εἶδηση ξεκίνησε ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴ καὶ ἔκανε τὸ γύρο τοῦ κόσμου. Δὲν πρόκειται ὁμως γιὰ εἶδηση, ποῦ ἀφορᾶ θέματα οἰκονομικὰ ἢ πολιτικὰ. Πρόκειται γιὰ καθαρὰ... μεταφυσικὴ εἶδηση. Ὁ Ρομὸλντ Σπασόβσκι, 64 χρόνων, τέως πρεσβευτὴς τῆς Πολωνίας στὴς Ἠνωμένες Πολιτεῖες, ἐγίνε Χριστιανὸς καὶ βαπτίσθηκε σὲ εἰδικὴ τελετὴ στὴ Φιλαδέλφεια τῶν Η.Π.Α. Ὁ ἴδιος δήλωσε: «Ἡ μου νὰ ἀθεοὺς καὶ ἐγίνε Χριστιανός. Ἡ ἀπόφασή μου αὐτὴ ἦταν ἀποτέλεσμα μιᾶς ἐσωτερικῆς παρόρμησης. Ἡ βάπτισή μου ἦταν τὸ εὐτυχέστερο γεγονός τῆς ζωῆς μου».

Ὁ Ρομὸλντ Σπασόβσκι εἶχε ὑπηρετήσει ὡς πρεσβευτὴς τῆς Πολωνίας στὴς Ἠνωμένες Πολιτεῖες ἀπὸ τὸ 1955-1961 καὶ ἀπὸ τὸ 1978-1981. Καὶ κατόπι ἀκολούθησε τό... «δρόμο τῆς Δαμασκοῦ», στὰ τέλη τοῦ 20οῦ αἰῶνα.

«ΕΞΑΚΟΣΙΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ»

Σὲ πολλὲς χώρες τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς ὑπάρχουν θρησκευτικὰ προγράμματα σὲ ραδιοφωνικοὺς καὶ τηλεοπτικοὺς σταθμούς. Τὰ μέσα μαζικῆς ἐνημερώσεως εἶναι ἕνας ἀποτελεσματικὸς τρόπος διαδόσεως τῆς χριστιανικῆς ἀλήθειας...

Ἰδιαιτέρα ὁμως στὴ Δυτικὴ Γερμα-

νία χρησιμοποιούνται τὰ μέσα ἐνημερώσεως πιό συστηματικά. Σύμφωνα με ἐγκυρες πληροφορίες «κάθε χρόνο μεταδίδονται ἑξακόσια θρησκευτικά τηλεοπτικά προγράμματα, πού διαρκοῦν συνολικά 20.000 λεπτά τῆς ὥρας». Ἐπίσης στή διάδοση τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος προσφέρουν σημαντικές ὑπηρεσίες καί οἱ γερμανικοὶ ραδιοφωνικοὶ σταθμοί.

Ἄς εἶναι μιὰ παρόρμηση καί γιὰ τὰ δικά μας ραδιοτηλεοπτικά κανάλια.

ΜΙΑ ΕΚΘΕΣΗ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ

Πολλές τεχνικές καί βιομηχανικές ἐκθέσεις γίνονται σ' ὅλο τὸν κόσμο. Ἄλλὰ ἡ βιομηχανική ἐκθεση, πού γίνεται στὸ Ἄννόβερο τῆς Δυτικῆς Γερμανίας διαφέρει ἀπὸ τίς ἄλλες παρόμοιες ἐκθέσεις. Δὲν ἀρκεῖται μόνο στήν τεχνολογική ἐξέλιξη. Δίνει καί τὴν εὐκαιρία μιᾶς πνευματικῆς ἐνημερώσεως. Μὲ πρωτοβουλία Χριστιανῶν τεχνικῶν ὑπάρχει περίπτερο μὲ βιβλία ἀπολογητικοῦ περιεχομένου καί βιβλία πού ἀναφέρονται στὰ τεχνολογικά καί πνευματικά θέματα τοῦ καιροῦ μας. Ἀκόμα δίνονται διαλέξεις ἀπὸ καθηγητὲς Πανεπιστημίων καί τεχνικοὺς καί οἱ ἐπισκέπτες προσκαλοῦνται σὲ συζητήσεις πάνω σὲ ἐπίκαιρα ζητήματα τοῦ καιροῦ μας.

Τοῦτο τὸ γεγονός φανερώνει, πὼς κάπως ἀρχίζει στοὺς καιροὺς μας «ἡ ἐπανανακάλυψη τῶν πνευματικῶν δομῶν στήν τεχνοκρατούμενη ἐποχή μας»!

ΑΛΛΟΣ ΕΝΑΣ ΟΜΟΛΟΓΗΤΗΣ

Ἄγνωστος στὸ εὐρύτερο κοινὸ ὁ Ρουμάνος ὀρθόδοξος θεολόγος Γκεόργκε Κάλσιου Ντουμετρεάσα. Ὑπῆρξε κι' αὐτὸς ἓνας σύγχρονος ὁμολογητής. Κήρυττε τὴ χριστιανικὴ ἀλήθεια, διαμαρτυροῦταν γιὰ τὴν ἀθεϊστικὴ προπαγάνδα. Πλήρωσε τὴν παρρησία του μὲ δέκα χρόνια φυλακὴ.

Ὅταν ἐγῆκε ἀπὸ τὴ φυλακὴ ζύγιζε μόνο 38 κιλά. Ἦταν ἓνα σωματικὸ ράκος, ἀλλ' ἡ ψυχὴ του ἔμενε πάντα γενναία κι' ἀδούλωτη.

Αὐτοὶ οἱ μάρτυρες τῆς ἀλήθειας δίνουν ἓνα τόνο ἐλπίδας στὸν «ύλοκρατούμενο» αἰῶνα μας!

ΑΠΟ ΤΗ ΜΑΚΡΥΝΗ ΒΡΑΖΙΛΙΑ

Ἡ εἶδηση ἔρχεται ἀπὸ τὴ μακρυνὴ Βραζιλία καί λέει ὅτι ἡ Καθολικὴ Ἱεραρχία τῆς Βραζιλίας μὲ ἐπίσημη ἀνακοίνωση ἀντέδρασε ρωμαλέα σὲ ἀπόπειρα τῆς Κυβέρνησης νὰ «ἀποποινικοποιήσει» τίς ἀμβλώσεις. Τόνισαν ὅτι «ἡ στείρωση καί ἡ ἀμβλῶση ἀποτελοῦν προληπτικὴ γενοκτονία καί καταδικάζονται ἀπόλυτα ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, γιὰτὶ κατευθύνονται ἐναντίον τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς». Μετὰ τὸ σθεναρὸ αὐτὸ διάβημα, ἡ Κυβέρνηση δὲν τόλμησε νὰ προχωρήσει, ὑπολογίζουσα... τὸ κόστος πού θὰ ἔχει ἡ πράξη τῆς!

«Ἀκουέτω ταῦτα»... ὀρθόδοξη Ἑλλάδα!

I. Γ. Α.

«ΝΕΑΝΙΚΗ ΨΥΧΗ» 1931-1936

Οί «*Ακτίνες*» ἐγεννήθηκαν —ὅπως διεξοδικώτερα ἀναπτύχθηκε σὸ τεῦχος Δεκεμβρίου 1987— τὸ 1938. Πρὶν ἀπὸ αὐτὸ τὸ σημαντικὸ γιὰ τὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς πατρίδας μας γεγονός, ἡ ἰδρυτικὴ ομάδα τοῦ *Περιοδικοῦ* αὐτοῦ εἶχε ἀσκηθεῖ στὴ δημοσιογραφικὴ δράση μὲ τὴν ἔκδοση ἑνὸς προδρομικοῦ —ἄς τὸ ὀνομάσουμε— ἐντύπου, ποῦ κυκλοφόρησε στὶς ἀρχές τοῦ 1931 καὶ εἶχε μιά διάρκειά ζωῆς μέχρι τὸ 1936, μὲ τὸν τίτλο «*Νεανικὴ Ψυχὴ*». Τὸ νεανικὸ αὐτὸ περιοδικὸ ποῦ ἐκδόθηκε μὲ τὴν οικονομικὴ ὑποστήριξη τοῦ ζεύγους Ἀριστόφρονος εἶχε σὰν βασικοὺς συνεργάτες τὰ ἴδια πρόσωπα τὰ ὁποῖα λίγα χρόνια ἀργότερα ἴδρυσαν καὶ πλαisiώσαν τὴν προσπάθειά τῶν «*Ακτίνων*».

Ὁ τίτλος τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ δὲν ἀνταποκρίνεται μόνον σὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ πρὸς τὸ ὁποῖο ἀπηυθύνετο. Ἐκκλίνει μέσα του καὶ τὸν πνευματικὸ παλμὸ τῶν νεαρῶν συνεργατῶν του, ποῦ ἔνοιωθαν ἐπιτακτικὴ τὴν ἀνάγκη γιὰ ἕναν οὐσιαστικὸ διαφωτισμὸ τῆς τότε ἑλληνικῆς κοινωνίας καὶ ιδιαίτερα τῆς νεολαίας τῆς. Δὲν ὑπῆρξε συνεπῶς τὸ ἔργο τῶν «*Ακτίνων*» μιά συγκυριακὴ καὶ πρόχειρη πρωτοβουλία, ἀλλὰ ἕνα μελετημένο σχέδιο γιὰ μιά συστηματικὴ πνευματικὴ ἐργασία, ἡ ὁποία μέχρι νὰ ὀριμαίνει καὶ νὰ βρεῖ τὸν ὀριστικὸ τρόπο ἐκφράσεώς της πέρασε ἀπὸ τὰ προκαταρκτικὰ της στάδια, μέσα στὰ ὁποῖα ἐντάσσεται καὶ ἡ ἔκδοσή τῆς «*Νεανικῆς Ψυχῆς*».

Βέβαια γιὰ νὰ πραγματοποιήσουν τοὺς πόθους τους οἱ νέοι αὐτοὶ ἔπρεπε κάπου νὰ στηριχθοῦν. Στὰ χρόνια ἐκεῖνα τοῦ μεσοπολέμου ξεκινούσε καὶ ἡ λειτουργία τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Κατηχητικῶν Σχολείων καὶ ἄλλων παρεμφερῶν νεανικῶν χριστιανικῶν κινήσεων. Εἰδικώτερα στὴν προσπάθεια τοῦ

περιοδικοῦ «*Νεανικὴ Ψυχὴ*» συνέβαλαν πολλοὶ ὅπως ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς Ἀμίλκας Ἀλιβιζᾶτος μὲ τὴ συνεργασία του ἐπὶ θρησκευτικῶν θεμάτων, καθὼς καὶ ὁ σεβαστὸς καθηγητὴς τῆς Ἀστρονομίας κ. Σταῦρος Πλακίδης ποῦ ἐπλούτιζε τὶς σελίδες του μὲ ἐκλαίκευμένα ἄρθρα τῆς ἐιδικότητάς του. Στὶς λογοτεχνικὲς σελίδες τοῦ περιοδικοῦ συναντᾶ κανεὶς ἀναδημοσιεύσεις ποιημάτων καὶ πεζῶν ἔργων δοκίμων δημιουργῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων, ἀλλὰ καὶ τὰ πρωτόλεια νέων χειριστῶν τοῦ γραπτοῦ λόγου, οἱ ὁποῖοι ἀργότερα διακρίθηκαν στὰ ἑλληνικὰ χριστιανικὰ γράμματα.

Μεγάλον μέρος τῆς ὕλης τοῦ περιοδικοῦ ἀναφέρεται στὴν τότε ἐπικαιρότητα μὲ ποικίλα ρεπορτάζ ἀπὸ τὰ ἀνώτατα ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα, τὰ γυμνάσια τῆς Πρωτεύουσας, τὴ δράση τῶν νεανικῶν χριστιανικῶν κινήσεων τῆς ἐποχῆς, καὶ θρῖσκει ἀκόμη ὁ ἀναγνώστης πληροφορίες γιὰ τὶς σπουδὲς καὶ γιὰ ὑποτροφίες, πρακτικὲς ὁδηγίες, ἀθλητικὲς εἰδήσεις. Πρωτότυποι λογοτεχνικοὶ διαγωνισμοὶ ὀργανώνονται ἀπὸ τὸ περιοδικὸ, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος παρουσιάζει ὁ τρόπος συγγραφῆς τοῦ μυθιστορήματος «*Σὲ μιά ἀπόκριμη ἀκτῆ*», ποῦ γράφεται σὲ συνέχειες ἀπὸ διαφορετικοὺς ἀναγνώστες. Καὶ τὴν ἐπικαιρὴ ὕλη τὴν συμπληρώνουν τὰ νέα ἀπὸ τὴν δράση τῶν «*Ἑλληνοδόφων*» —νεανικὴ κίνηση ποῦ τὴν κατηύθυνε ἡ ἴδια πάντα ομάδα— καθὼς καὶ ἀπὸ τὴ ζωὴ στὶς πρῶτες χριστιανικὲς κατασκηνώσεις στὴ Φανερωμένη καὶ στὸ Πήλιο. Τὴν ἀνταπόκριση τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ στὴν προσφορά τοῦ περιοδικοῦ τὴν διακρίνει κανεὶς στὴ ζωντανὴ ἀλληλογραφία μὲ τοὺς ἀνα-

γνώστες, πού παρατίθεται στο τέλος κάθε τεύχους.

Όλα αυτά μαρτυρούν έναν σταθερό πνευματικό ζήλο, πού δέν έξαντλείται μέ την σύνταξη και δημοσίευση ορισμένων κειμένων, αλλά καλύπτει ένα ευρύτερο πεδίο κοινωνικής και ιεραποστολικής δράσεως, πού προοιωνίζε ότι μία ημέρα ή νεανική αυτή συντροφιά θά δημιουργούσε κάτι μονιότερο και θαύτερο. Και ή ώρα αυτή ήλθε στη συνέχεια μέ τή σύνδεσή της μέ τή ιεραποστολικό έργο τής 'Αδελφότητας «Ζωή», όπου πλέον μέ την πατρική φροντίδα του προϊσταμένου της και την συμπάρταση τών αδελφών αυτής αναπτύσσεται τó έργο εκείνο, για τó όποιο ά-

ναλυτικότερα έγινε πρόσφατα λόγος*.

Άνάμεσα στους συνεργάτες τής «Νεανικής Ψυχής» συναντούμε και τόν τριαντάχρονο τότε διδάκτορα του Δικαίου Άλέξανδρο Τσιριντάνη πού μέ τήν ύπογραφή ΝΕΜΟ γράφει κάτω από τόν γενικό τίτλο «ó Κύκλος» τó χρονογράφημα στο περιοδικό. Στη συνέχεια παραθέτουμε ένα άπό αυτά μέ τόν τίτλο «Έξυπνάδες» άρκετά επίκαιρο και στους καιρούς μας, τó όποιο τó διακρίνει τó σπινθηροδόλο πνεύμα του και ή φρεσκάδα τής νεανικής του διαθέσεως.

Β. Κ. ΣΤΑΘΑΚΗΣ

* Τεύχος «Άκτιών», Δεκεμβρίου 1987, σελ. 289-296.

ΕΞΥΠΝΑΔΕΣ

Μιά άνία, θά μπορούσε νά πῆ κανείς μιá μελαγχολία, έβασίλευε στην οικογενειακή συντροφιά εκείνο τó θράδυ. Λές και δέν εύρισκόταν τρόπος για νά περάσουν τήν ώρα τους οί τρεῖς - τέσσαρες άνθρωποι, πού άποτελοῦσαν τήν οικογενειακή συνεδρίασι. Τó κουτσομπολιό είχε δώσει και πάρει, ή πολιτική είχε κι αυτή έξαντληθῆ, για τήν μόδα είχαν εἰπωθῆ τόσα και τόσα, ὥστε τó ζήτημα νά χάση κάθε ένδιαφέρον, τó τελευταίο έγκλημα πού άπασχολούσε τις έφημερίδες είχε κι αυτό συζητηθῆ, δέν έμενε πιά τίποτε για συζήτηση, μιá περίεργη άφασία άρχισε νά κυριεύη τήν παρέα, ένῶ έδῶ κι εκεί άρχισε κι βλας νά καταπνίγεται ένα λαθραίο χασμουρητό.

Αἴφνης, νά μιá έμπνευσις! Ἡ κόρη του σπιτιού, σηκώθηκε για μιá στιγμῆ, και, δείχνοντας άπ' τήν άνοιχτή μεσόπορτα τόν αδελφό της, πού εργαζόταν στο δίπλανο δωμάτιο, άρχισε νά του φωνάζη μέ φωνή πνιγμένη άπ' τó γέλιο.

— Άλήθεια, Νίκο, δέν μάς λές κι έμᾶς, πῶς πέρασες τ' άπόγευμα σ' εκείνη τήν συγκέντρωση; Σᾶς μίλησαν για θεοτικά

πράγματα ἔ; χά! χά! Μπράβο, μωρέ, σὺ θά πᾶς στον παράδεισο άμέσως. Δέν μάς δίνεις κι έμᾶς λίγη άγιοσύνη;

Τό πρόσωπό της είχε πάρει μιάν έκφραση θριάμβου. Πάει, είχεν άνάψει πάλι τó κέφι στο σῆτι. Βρήκαν τήν εύκαιρία νά ξεσκάσουν λίγο, νά γελάσουν μέ τήν καρδιά τους. Άμέσως ή μητέρα έκαμε τó άκομπανιαμένο: άρχισε κι αυτή νά ξεκαρδίζεται στα γέλια. Κι ὄλη ή παρέα ρίχτηκε στον διαγωνισμό τής έξυπνάδας. Ποιός νά πῆ τὰ πιό πειραχτικά λόγια, ποιός νά γελάση περισσότερο για τόν Νίκο, πού θά γίνη κουτός, πού πάει χαμένος, πού ξεμυαλίζεται άπ' τις θρησκευτικές άνοησίες, σάν νᾶταν γρηούλα...

★

Μπορείτε νά φαντασθῆτε, ένα πολιτισμένο έθνος, πού συμβαίνουν πράγματα, σάν κι αυτό πού σᾶς διηγῆθηκα páραπάνω παρμένο έντελῶς «έκ του φυσικού»;

Βέβαια, παντού υπάρχουν οί άπιστοι, οί άμφιβάλλοντες, εκείνοι πού δυσκολεύονται ή άρνοῦνται νά ακολουθήσουν τόν Χριστία-

νισμό. Ἄλλὰ φέρονται σάν πολιτισμένοι ἄνθρωποι. Μελετοῦν. Σκέπτονται σοβαρά. Κι ἔτσι νοιώθουν πόσο σπουδαῖο, πόσο σοβαρὸ εἶναι τὸ ζήτημα ποῦ γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα ἐδημιούργησε ἡ ἐμφάνιση τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ φέρονται μ' ὄλην τὴν ἀξιοπρέπεια καὶ τὸ σεβασμὸ ποῦ σ' ἓνα πολιτισμένο ἄνθρωπο φέρνει, καὶ τὸ νὰ συλλογισθῇ ἀκόμη τέτοια ζητήματα. Ἔχετε διαβάσει πῶς φέρθηκε ὁ Ρενάν, ὅταν ἔφυγε ἀπὸ καθολικὸ σεμινάριο, γιατί δὲν μποροῦσε νὰ πιστέψῃ; Παρακολοθήσατε ποτέ, πῶς φέρονται οἱ πολιτισμένοι ἄπιστοι, ὅταν βρίσκονται σὲ μιὰν ἐκκλησιαστικὴ τελετῇ, ἢ ὀπωδῆποτε σὲ κάτι ποῦ θυμίζει Χριστιανισμό; Ἡ ὄψη τους ἐπαυλαμιθάνει τὸ στίχο τοῦ Γκαίτε, πόσο καλά κι εὐχάριστα ἀκούει κανεὶς τὴν χριστιανικὴ διδασκαλίαν «μόνο ποῦ λείπει ἡ πίστις». Ἔ λοιπόν, ψάξτε στὴν Ἑλλάδα, ἐδῶ, νὰ βρῆτε αὐτὸ τὸν ἀνθρωπισμὸ, αὐτὴ τὴν σοβαρότητα. Ἀδύνατον! Κάνετε γιὰ μιὰ στιγμὴ, πῶς ἀνοίγετε ἓνα ὀποιοδῆποτε χριστιανικὸ βιβλίον σὲ μιὰ συναναστροφή, ἢ ἀλλοῦ πουθενά, στὸ τράμι, λόγου χάριν. Μειδιάματα, ἐξυπνάδες διαφορὲς θὰ ἐπακολουθήσουν. Μὰ σὰς παρακαλῶ, φαντασθήκατε ποτέ τὸν Κλεμανσῶ, τὸν μεγάλο αὐτὸν ἄθεο, νὰ φερθῇ ἔτσι, ἔστω καὶ στὴν πρώτη του νεότητα; Αὐτός, σὲ μιὰ τέτοια ἐντύπωση, θὰ θύμωνε ἴσως, θὰ ἔπιανε κουβέντα μὲ τὸν «ἀντιφρονούντα» του καὶ θὰ προσπαθοῦσε νὰ τοῦ ἀλλάξῃ ἰδέες. Πολιτισμένο αὐτό! Ναι, ἀλλὰ θέλει

καὶ κότσια γερά. Ποῦ νὰ ἀνοίξῃ τέτοια συζήτηση ὁ Ρωμηὸς ποῦ μιλάει γιὰ ὄλα, ἐνῶ δὲν ξέρει τίποτε —μὰ τίποτε! Ἐνῶ τί εὐκολο πρᾶγμα εἶναι ἡ εἰρωνεία, τὸ γέλιο, ἡ φθηνὴ ἐξυπνάδα. Τί ἀφελεὶς ποῦ ἦσαν ὁ Ρενάν, ὁ Στράους, κι ἀκόμη οἱ νεώτεροι, ὅπως ὁ Οὐναμούντο, ποῦ κατάφαγαν κυριολεκτικῶς τὴν Γραφή, γιὰ νὰ πάρουν ἀπὸ ὧν κι ἀπὸ κεῖ ἀκρωτηριασμένες φρασσοῦλες ποῦ θὰ τοὺς ἔδιναν τὰ ἐπιχειρήματα γιὰ τὶς θεωρίες τους! Ἀνόητοι ἄνθρωποι. Ἐσάπισαν στὸ διάβασμα τῆς Γραφῆς γιὰ νὰ τὴν κρῖνουν. Ἐμεῖς ἐδῶ τὰ ἔχουμε ἀπλοποιήσει τὰ ζητήματα. Μακάριος τόπος! Ναι, ἀλλὰ νομίζω, πῶς θὰ ἔπρεπε τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς νὰ τοὺς κάμῃ κανεὶς νὰ χάσουν τὴν μακαριότητά τους καὶ νὰ ἀφήσουν καὶ τοὺς ἄλλους ἡσύχους. Δὲν χρειάζεται παρὰ νὰ χρησιμοποιήσετε τὸ σκιαχτρο, ποῦ τὸ φοβοῦνται περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο: τὴν ἀνάγκη τῆς δουλειᾶς, τῆς μελέτης. Ἔτσι θὰ ἔπρεπε κανεὶς νὰ ὑποδείξῃ εἰς κάτι τέτοιους κυρίους, πῶς τέτοια τόσο σοβαρὰ ζητήματα, ὅπως τὸ ζήτημα τῆς πίστεως στὸ Εὐαγγέλιο, θέλουν, γιὰ νὰ μιλήσῃ κανεὶς γι' αὐτὰ μὲ ἀξιώσεις ἀνωτέρου κριτοῦ, δουλειᾶ, διάβασμα, μελέτη ἐντατικῇ καὶ ἐπιμονῇ. Ὡς ποῦ νὰ γίνῃ τοῦτο, καλὸ εἶναι οἱ κύριοι αὐτοὶ νὰ κρατοῦν κλειστὸ τὸ στόμα τους. Εἶναι καὶ ὑγιεινὸ, τώρα μὲ τὶς ἐπιδημίες...

Σεπτέμβριος 1931

Nemo

Ἡ ἐγγραφή νέων συνδρομητῶν στὶς «Ἀκτίνες» καὶ μάλιστα σπουδαστῶν, ἀπὸ τοὺς ἤδη συνδρομητὰς μας, εἶναι ἓνα πνευματικὸ ἔργο, ποῦ μπορούμε νὰ ἐπιτελέσωμε ὄλοι μὲ μικρὴ προσπάθεια.

Ἐπίκαιρα

ΤΑ «ΤΕΡΤΙΠΙΑ» ΔΕΝ «ΕΠΙΑΣΑΝ»...

Μιά κριτική παρατήρησι, σχετική μὲ τὴν πνευματικὴ κατάστασι τῆς νεολαίας μας, θ' ἀναφέρῃ ἐδῶ ἡ στήλῃ ὄχι, βέβαια, γιατί πιστεύει πῶς ἔτσι... «κομίζει γλαῦκα εἰς Ἀθήνας», ἀλλὰ μόνο σὰν ἀντίβαρο πρὸς τὴ θλίψι πού μᾶς προκαλοῦν τὰ τόσα δυσάρεστα — καὶ γιατί ὄχι κι' ἐγκληματικά ἀκόμη — πού γίνονται ἐναντίον τῆς παγκόσμιας νεολαίας.

Εἶναι γνωστό, δυστυχῶς, ὅτι — παντοῦ, καὶ ὄχι μόνο σήμερα — ἡ κοινωνικὴ καὶ ἡ πολιτικὴ ἐξουσία, ἀνεξάρτητα ἀκόμη κι' ἀπὸ τὴν κοσμοθεωρία τους, γιὰ νὰ διατηρήσουν, κάθε φορά, καὶ στὸ μέλλον, τὴν κυριαρχία τους καὶ νὰ τὴν ἀπλώσουν καὶ σ' ἄλλους, ἔχουν βάλει στὸ στόχαστρο τοὺς νέους καὶ τὰ παιδιά, προσπαθώντας ὄχι ἀπλῶς νὰ τὰ κερδίσουν μὲ τὸ μέρος τῆς ἡ καθεμιά, ἀλλὰ καὶ κυριολεκτικὰ νὰ τὰ ὑποδουλώσουν.

Ξέρουν ὅτι στὴν παλληκαριά καὶ τὴ γενναιοφροσύνη τοῦ νέου, δὲν ἔχει καὶ τόση πέραση ἡ θία, ἐνῶ τὸ ἀντίθετο εἶναι φυσικὸ νὰ συμβαίῃ μὲ τὴν καλὴ μεταχείρισι, τὴν ἀνεκτικότητα καὶ τίς κάθε μορφῆς παροχές. Νυχτοξημερώνονται λοιπὸν ψάχνοντας νὰ θροῦν καὶ καινούργιους ὀλοένα τρόπους νὰ δελεάσουν — κάποτε καὶ μὲ ὀδυνηρὲς γιὰ τὸν ὄλο πληθυσμὸ θυσίες — τοὺς νέους, καὶ ἰδιαιτέρα αὐτοὺς πού βρίσκονται ἀκόμη σὲ κάποια θρανία. Αὐτοί, βλέπεις, εἶναι συγκεντρωμένοι καὶ ἄρα μπορεῖς εὐκολώτερα νὰ τοὺς θρῆς, αὐτοὶ εἶναι καὶ κάπως, ἔστω χαλαρά, ὠργανωμένοι, μὲ μεσάζοντες «ἀξίωματικούς» τους τοὺς δασκάλους καὶ καθηγητὲς τους καί, τὸ κυριώτερο ἴσως, γιατί αὐτοὶ εἶναι πιθανώτερο ὅτι, χάρι στὴ μόρ-

φωσί τους, θ' ἀποτελέσουν τοὺς αὐριανούς ἡγέτες. Δὸς του λοιπὸν ἐλευθερίες κι' ἀνεκτικότητα — «νὰ μὴ στενοχωρήσουμε τὰ παιδιά!» — ὄχι ἀπὸ συμπάθεια, κατανόησι καὶ ἀληθινῆ ἀγάπη, ἀλλὰ μόνο ἀπὸ συμφέρον. Ἀπὸ μέσα τους «θράζουν» ἀπὸ ἐκδικητικὴτητα κάθε φορά πού οἱ νέοι δὲν πειθαρχοῦν καὶ ἐνῶ, ἂν ἀληθινὰ τοὺς ἀγαποῦσαν, θά ἔπρεπε νὰ τοὺς τιμωρήσουν, «παρασταίνου» τοὺς «καλοῦς» καὶ τοὺς ἐπεικειῖς!

Εἶναι γνωστά, ὅσο κι' ἐξοργιστικά, αὐτά. Ἐκεῖνο πού θά ἔθελε ἡ στήλῃ νὰ προσέξουμε, εἶναι ὅτι τὰ «τερτίπια» αὐτὰ «δὲν ἐπίασαν». Οἱ νέοι, ἀκόμη καὶ τὰ παιδιά μας, μαζὶ, βέβαια, μὲ τὴν ἀπειρία τους — ἀλλὰ καὶ τὰ ἐλαττώματά τους, φυσικά — ἔδειξαν ὅτι «δὲν πουλιῶνται», εἶναι συνειδητοῖς πού δὲν ἔχουν φθαρῆ.

«Ἐμεῖς οἱ μεγάλοι», λοιπὸν, θρήκαμε τὴ σωστὴν ἀντίδρασι ἐκεῖ πού δὲν τὴν περιμέναμε! Μπράβο στὰ παιδιά! Γίνονται παράδειγμα, καὶ ἀρχὴ σωστῆς πορείας, καὶ στοὺς ἐνήλικους.

«ΜΑΘΗΜΑ» ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

Κάθε τόσο — καὶ τώρα τελευταία — διαβάζουμε ὅτι γίνεται λόγος γιὰ κάποιο σχολικὸ μάθημα «σεξουαλικῆς ἀγωγῆς», πού ἄλλοι ὑποστηρίζουν τὴν εἰσαγωγή του καὶ ἄλλοι ὄχι. Ἴσως μάλιστα ἡ στήλῃ νὰ εἶναι καθυστερημένη στὶς πληροφορίες τῆς, ἀφοῦ μαθαίνομε ὅτι στὰ δημοτικὰ σχολεῖα ἔχει εἰσαχθῆ βιβλίον «σπουδῆς τοῦ περιβάλλοντος», ὅπου γίνεται προκαταρκτικὴ σχετικὴ προσπάθεια (περιλαμβάνονται καὶ δύο φωτογραφίες ἀγοριῶν καὶ κοριτσιῶν, μὲ φανερὲς τίς φυσικὲς διαφορὲς τῶν δύο φύλων) καὶ ὅτι στὸ βιβλίον «Οἰκιακῆς

Οικονομίας» τῶν τριῶν γυμνασιακῶν τάξεων γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἐφηβεία καὶ ἀναφέρονται τὰ σωματικὰ χαρακτηριστικά της, καθὼς καὶ βιολογικὰ φαινόμενα ποὺ παρατηροῦνται κατὰ τὴ διάρκειά της.

Τὸ θέμα ἀξίζει νὰ ἐρευνηθῆ. Καί, πρῶτα, τί θὰ διδάξη αὐτὴ ἡ «σεξουαλικὴ ἀγωγή»; Ἄν πρόκειται γιὰ κάποιες πληροφορίες, (τίς πιὸ πολλές φορές ἀφορμὲς σκανδαλισμοῦ), αὐτές, ἂν δὲν εἶναι φανερὲς καὶ ἄρα πασίγνωστες, τὰ παιδιὰ — καὶ μάλιστα στὴ σημερινὴ ἐποχὴ — τίς μαθαίνουν... πρὶν ἀκόμα ἐμεῖς διανοηθοῦμε ὅτι πρέπει νὰ τοὺς τίς διδάξουμε, κι ἄλλωστε γι' αὐτὸ τὸ ἔργο ὑπάρχουν καὶ εἶναι ἀπὸ κάθε ἄποψι καταλληλότεροι οἱ γονεῖς τοῦ κάθε παιδιοῦ, ποὺ γνωρίζουν καὶ αὐτό, ἀλλὰ καὶ τίς ἰδιαιτέρως συνθήκες του. Ὡς πρὸς τὸ ἐνδεχόμενο νὰ καταφύγῃ τὸ παιδί, γιὰ νὰ λύσῃ τὴν ἀπορία του, στὰ «φῶτα» κάποιου ἄλλου παιδιοῦ, τὸ θέμα αὐτὸ συνδέεται καὶ πρέπει νὰ ἐξετασθῆ μαζί μὲ ἕνα ἄλλο, γενικώτερο, ποὺ εἶναι καὶ τὸ κυρίως πρόβλημα, ποὶ ἄ π ρ ἔ π ρ ε ἰ ν ἄ ε ἴ ν α ἰ ἢ σ υ μ π ε ρ ἰ φ ο ρ ἄ τοῦ παιδιοῦ (ἀλλὰ καὶ τοῦ κάθε ἀνθρώπου) στὸν τομέα αὐτόν, ποὺ τόσο πολὺ ἐπηρεάζει τὴν εὐτυχία ἢ δυστυχία του.

Ἐφθάσαμε λοιπὸν στὸ οὐσιαστικὸ περιεχόμενο κάποιας σεξουαλικῆς ἀγωγῆς, καὶ μόνο ὅταν τὴν ἔχουμε ἔτσι προσδιορίσει συγκεκριμένα, κατὰ τὸ περιεχόμενο καὶ τοὺς στόχους της, μπορούμε λογικὰ νὰ συζητήσουμε γιὰ τὴν ὠφελιμότητα ἢ τὴν βλαπτικότητα της. Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ ξεκινήσουμε ἀπὸ τὴν ἀδιαμφισβήτητη παρατήρησι ὅτι μὲ τὸ θέμα τοῦ σεξ συνδέονται ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος οἱ μεγαλύτερες ἐγκόσμιες χαρὲς τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ ἡ ψυχοσωματικὴ σύνδεσι καὶ ἔνωσί του μὲ τὸ ἄλλο φύλο καὶ ἡ γέννησι καὶ ἀνατροφή δικῶν του παιδιῶν, ἀλλὰ, ἀπὸ τὸ ἄλλο, πάρα πολλές φορές, καὶ ἡ δυστυχία καὶ καταστροφή του. Φανερὸ λοιπὸν ὅτι ἡ ὅποιαδήποτε σεξουαλικὴ ἀγωγή σ' αὐτὸ τὸ πρόβλημα θὰ εἶχε ν' ἀπαντήση, πῶς τὸ σεξ θὰ δώσῃ στὸν ἀνθρώπο τὴν ἐγκό-

σμια εὐτυχία ποὺ ὁ Δημιουργὸς ἔχει συνδέσει μαζί του καὶ δὲν θ' ἀποτελέσῃ ἕνα τεράστιο σκόπελο ὅπου θὰ πέσῃ καὶ θὰ τσακισθῆ σὲ συντρίμια!

Ἄς ἐξετάσουμε λοιπὸν ποιοὶ ξέρουν, ἢ ἰσχυρίζονται πῶς ξέρουν καὶ μποροῦν νὰ διδάξουν τὸ σπουδαιότατο αὐτὸ μυστικό, ἔχοντας πάντα στὸ νοῦ μας ὅτι ἀπὸ τὴν κρίσι μας αὐτὴ, καὶ τὴν ἐφαρμογὴ της, ἐξαρτᾶται κατὰ μεγάλο μέρος ἡ ἀτομικὴ (καὶ ὄχι μόνο ἀτομικὴ) εὐτυχία ἢ δυστυχία μας.

Πρῶτες θὰ φτάσουν στ' αὐτιά μας (γιατ' εἶναι οἱ πιὸ πολλές, οἱ κοντινότερες καὶ θορυβωδέστερες), οἱ φωνὲς ἐκείνων ποὺ, ἀπὸ παληὰ, ἀλλὰ πολὺ περισσότερο στὴν ἐποχὴ μας, κηρύττουν τὴ «σεξουαλικὴν ἀπελευθέρωσι». Αὐτοὶ δὲν φωνάζουν μόνο, σὲ ἀρπάζουν ἀπὸ τὸ χέρι, σὲ τραβᾶνε ἀπὸ τὸ πέτο, σὲ σούρνουν νὰ τοὺς ἀκολουθήσῃς, ἐμποδίζουν ὅποιονδήποτε ἄλλον νὰ πῆ κι' αὐτὸς τὴ γνώμη του, κυττάζουν πῶς νὰ τὸν ἐξοντώσουν. Ζήτημα ἂν θὰ μπορέσουμε ν' ἀκούσουμε καὶ μίαν ἄλλην ἄποψι! Καὶ ποιοὶ εἶναι αὐτοὶ ποὺ φωνάζουν, ποιοὶ εἶναι οἱ τίτλοι τους, τὰ ἐπιχειρήματά τους γιὰ νὰ μᾶς πείσουν; Εἶναι κάποιοι (καὶ κάποιες) αὐτοπροβαλλόμενοι «ψυχολόγοι», «κοινωνιολόγοι», «νευρολόγοι» καὶ ἄλλοι γιατροί, ἀκόμη καὶ τῆς πιὸ ἄσχετης εἰδικότητας, ποὺ ἐνῶ δὲν θὰ ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν κάποια πραγματικὴ, οὐσιαστικὴ, ἐ ρ γ α σ ἰ α στὸν τομέα ποὺ διάλεξαν γιὰ νὰ κάνουν φιγούρα, προβάλλουν μόνο, κάποτε, κάποιους «τίτλους» ποιὸς ξέρει πῶς ἀποκτημένους, ἀφοῦ προδίδονται ἀπὸ τὰ ἴδια τους τὰ λόγια ἀδιάβαστοι, κι' ἀκόμη εἶναι ἀκαταλαβίστικοι, πολλές φορές καὶ φανερὰ ἀσυνάρτητοι. Τὸ μόνο ποὺ λένε καθαρά, γιὰ νὰ τὸ καταλαβαίνουν τὰ θύματα, εἶναι ἡ προτροπὴ γιὰ τὴ «σεξουαλικὴν ἀπελευθέρωσι».

Ἄλλ' ἄς ἀφήσουμε τὰ ὑποθετικὰ «προσόντα». Ποῦ, π ἄ ν ω σ ἔ τ ἰ, τέλος πάντων, στηρίζουν τὸ συμπέρασμα ποὺ μᾶς καλοῦν ν' ἀποδεχθοῦμε;

Μά, σ τ ή ν «έ π ι σ τ ή μ η», στή μαγική αὐτὴ λέξι, μεγάλη λέξι, καὶ πραγματικότητα, πού, «ἀντιστάσεως μὴ οὐσης», τὴν ἔχουν καταστήσει «ἀμπέλι ξέφραγο». Ἄλλὰ, ὅπως πάντα, ἔτσι καὶ στὴν περίπτωσι πού μᾶς ἀπασχολεῖ, ἡ παραπομπή «στὴν Ἐπιστήμη» γίνεται μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ φιγουράρη ἡ μαγικὴ λέξι, χωρὶς ποτὲ κάποιαν ἀναφορὰ σὲ συγκεκριμένο ἐπιστημονικὸ πόρισμα. Ἄλλωστε ἐπὶ ν ἄ θ ρ ε θ ἡ τ ἔ τ ε τ ο ι ο ἔ π ι σ τ ῆ μ ο ν ι κ ὸ π ὄ ρ ι σ μ α; Μέσα στὰ ἄμεσα ἐνδιαφέροντα τῆς ἐπιστήμης δὲν εἶναι, φυσικά, τὸ ἂν οἱ παραβάτες τοῦ ἠθικοῦ νόμου (οἱ θιασῶτες τῆς σεξουαλικῆς ἀπελευθερώσεως), γίνονται δυστυχισμένοι καὶ ἂν ἐκείνοι πού τηροῦν τὸν ἠθικὸ νόμο εὐτυχοῦν. Ἄλλὰ τὸ ὠραῖο εἶναι πού κι' ἂν ἀκόμη γινόταν μιὰ τέτοια ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, μὲ στατιστικὰ συμπεράσματα, «τότε δὴ τότε» εἶναι πού καὶ στα-

τιστικὰ θ' ἀποδεικνυόταν ἡ ἀνηθικότητα ἀληθινὸς ἰκαταστροφέας τῆς εὐτυχίας τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν χρειάζονται ὁμως στατιστικὲς γιὰ κάτι πού εἶναι... ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Ἄδαμ «πασίδηλο». Τὸ ὅτι ἡ ἁμαρτία, παρ' ὄλ' αὐτά, κατορθώνει νὰ ἐπιζῆ στὶς καρδιές τῶσων ἀνθρώπων θυμάτων, ὀφείλεται στὴν τρομαχτικὴ ὅσο καὶ δλέθρια ἔλξι τῆς, πού θολώνει τὸν νοῦ. Ἄλλὰ καὶ πάλι δὲν ἐξηγεῖται λογικά. Ἀποτελεῖ μυστήριον.

Ὅπως κι' ἂν εἶναι, οἱ κοινωνίες, καὶ στοὺς συγχρόνους καιροὺς, ὠργανωμένες καὶ ἀνοργάνωτες, τέτοιους δασκάλους ἐκπαιδεύουν, τέτοιους διαθέτουν, τέτοιους θὰ θάλουν νὰ διδάξουν καὶ τὸ μάθημα τῆς «σεξουαλικῆς ἀγωγῆς» — ἂν ποτὲ ἀποφασίζοταν.

Ἄλλὰ αὐτὸ εἶναι, κυριολεκτικά,... μάθημα «πρὸς ἀποφυγὴν»!

Π. ΚΛΩΝΑΡΗΣ

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Ε Σ

ΣΤΑ 50 ΧΡΟΝΙΑ ΤΩΝ «ΑΚΤΙΝΩΝ»

Ἀξιότιμε κ. Διευθυντά,
Τὸ ἔτος 1943 στὰ ἐντευκτήρια τῶν Χ.Μ.Ο. (Ἰ.Αδελφωσύνης) καὶ τῆς ΧΦΕ, στὴν ὁδὸ Ἀγίας Σοφίας 38 τῆς Θεσσαλονίκης εἶχα τὴν πρώτη ἐπαφή μὲ τὸ ἀγαπητὸ μου περιοδικὸ «Ἀκτίνες», μὲ ἄρθρα τοῦ ἀειμνήστου Δημητρίου Κωτσάκη καὶ μὲ τὴν νουβέλλα «Κοπέλλες μὲ θαλασσιεὺς στολές».

Ὡς μέλος τῶν ΧΜΟ στὴν Ἀλεξανδρούπολη, πέρα ἀπὸ συνδρομητῆς καὶ ἀναγνώστης τῶν «Ἀκτίνων» καὶ κατόπιν ὡς συνεργάτης γιὰ τὴν κυκλοφορία των, ὅταν ἤμουν μέλος τῆς ΧΦΕ Θεσσαλονίκης συνετέλεσα, στὸ μέτρο τῶν δυνάμεών μου, γιὰ τὴν διάδοσι τῶν καὶ ἐγγραφῆ νέων συνδρομητῶν μεταξὺ μαθητῶν, φοιτητῶν καὶ δημοσίων ὑπαλλήλων. Εὐκόλα θὰ γίνῃ κατανοητὴ ἡ συγκίνησή μου, ὅταν ἔλαβα τὸ τεῦχος τοῦ Δεκεμβρίου 1987 καὶ διάβασα τὸ πρῶτο ἄρθρο, πού ἀφιερώνεται στὰ 50 χρόνια ἀπὸ τὴν ἔκδοσι τοῦ περιοδικοῦ.

Στὰ 50 χρόνια, πού διέρρευσαν ἀπὸ τὴν πρώτη παρουσιά των «Ἀκτίνων» στὸ εὐρὺ ἀναγνωστικὸ κοινὸ τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Ἐξωτερικοῦ κατὰ τὰ χρόνια τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας καὶ στοὺς δύσμοιρους χρόνους τῆς ἐφιαλτικῆς τριπλῆς σκλαβιάς

ΑΚΤΙΝΕΣ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1988

τοῦ λαοῦ μας καὶ τῆς Πατρίδος μας, τὸ περιοδικὸ θρίσκειται πάντα στὶς προφυλακὲς καὶ στὴν πρωτοπορία τοῦ ἀγῶνα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἰδιαίτερα τοῦ Ἑλληνα γιὰ τὴν πνευματικὴ, ἠθικὴ καὶ κοινωνικὴ καταξίωσι καὶ δικαίωσή του, μπόρεσε νὰ ἀνακόψῃ καὶ νὰ διαλύσῃ σὺν κυματοθραύσῃ τὰ ἀπειλητικὰ γιὰ τὴν ἀξία τοῦ ἀνθρώπου κύματα καὶ συνετέλεσε στὴν ἀπελευθερώσή του ἀπὸ τὸν συρμὸ καὶ τὸν ἐσμὸ τῆς πλάνης καὶ τὰ σκοτάδια τῆς ἀρνήσεως τῆς Ἀλήθειας καὶ ἀκόμη συνετέλεσε τὰ μέγιστα —στὴν κυριολεξία γιὰ «ν' ἀνοίξῃ ὁ δρόμος» πρὸς τὴν ἀληθινὴ θετικὴ πρόδο.

Μέσα στὶς σελίδες καὶ τοὺς τόμους τῶν «Ἀκτίνων» εἶδαμε φωτεινὲς καὶ ἥρωικὲς φυσιογνωμίες, πού τοὺς κινεῖ καὶ τοὺς φλογίζει ἡ ἀγάπη γιὰ τὸν Ἄνθρωπο, γιὰ τὴν Ἀλήθεια, γιὰ τὴν συνεπῆ χριστιανικὴ πίστι, προσωπικότητες κορυφαῖες τῆς Φιλοσοφίας, τῆς Τέχνης, τῆς Ἐπιστήμης, νὰ δίνουν μὲ παρρησία τὴν ὠραία μάχη γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν ποικίλων ὑπαρξιακῶν, κοινωνικῶν, φιλοσοφικῶν, ἐπιστημονικῶν προβλημάτων γιὰ ν' ἀνοίξουν οἱ ὀρίζοντες καὶ νὰ βαθαίνῃ ἡ ζωὴ καὶ γιὰ νὰ βοηθήσουν στὴ θεμελίωσι τῆς ἐπάνω στὸν ἀσάλευτο βράχο τοῦ Αἰωνίου, στὸν ἀκρογωνιαίῳ λίθῳ «δὺν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες» καὶ γιὰ νὰ συντελέσουν στὴν σύνθεσι ὑπέροχου ἀνθρωπισμοῦ καὶ στὴν αὐθεντικὴ καὶ ἀληθινὴ μὀρφωση τοῦ Ἀνθρώπου, πέρα ἀπὸ τίς

προκαταλήψεις και τις γελοιογραφίες του 'Ανθρώπου που ο σκοταδισμός της ποικιλόμορφης 'Αρνήσεως στην «προκρούστεια κλίση» του σχεδιάζει και προσεπάθησε για ν' άποκτηση κύρος, «να ένδυθῆ τὸν τίμιο χιτῶνα τῆς 'Επιστήμης και τοῦ ἀληθινά 'Ελεύθερου στοχασμοῦ.

Ὀλόψυχα εὐχόμαστε σὲς «'Ακτίνες», νὰ δίνουν ἰδιαίτερα στοὺς κρίσιμους καιροὺς μας, μετὴν έντονη και ὑπέυθυνη, ὅπως πάντα, παρουσία τους, νικηφόρα τὴν μά-

χη γιὰ τὴν 'Αλήθεια και τὴν Λύτρωση τοῦ 'Ανθρώπου, τώρα που ἐπιμονα κάνει ἀπειλητική και μαχητική τὴν παρουσία της ἢ 'Αρνηση.

Οἱ «'Ακτίνες» δὲν εἶναι περιοδικό μόνο μετ' ένδοξο παρελθόν και τιμημένο παρόν ἀλλά, πρό παντός, μετ' ἐλπιδοφόρο και φωτεινό μέλλον.

Μετ' ἰδιαίτερη τιμὴ και συγκίνηση
ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ Β. ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑΣ

ΕΝΑ ΓΕΓΟΝΟΣ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΣΗ ΡΟΥΜΑΝΙΑ

Κύριε Διευθυντά,

Μετὴν εὐκαιρία ενός Θεολογικοῦ συνεδρίου εἶχα τὴν δυνατότητα νὰ θρεθῶ πρόσφατα στὴ Ρουμανία και μάλιστα στὴν περιοχή τῆς Μολδαβίας. Ἐκτός ἀπὸ τὶς ένδιαφέρουσες ἐπισκέψεις στὰ ἱστορικά και πολυπληθῆ μοναστήρια τῆς περιοχῆς αὐτῆς, εἶχα τὴν ἰδιαίτερη εὐλογία νὰ παρευρεθῶ σὲ μία θ. Λειτουργία ὅπου ἔζησα τὸ παρακάτω γεγονός.

Πρωινό τῆς 8ης Σεπτεμβρίου, ἑορτὴ τῆς Παναγίας, στὴν πόλη... Σ' ἓνα ἐξώστη τῆς ἐκεῖ Ι. Μονῆς εἶχε στηθεῖ ἡ 'Αγ. Τράπεζα ὅπου τελέστηκε ἡ ὑπαίθυρια ἀρχιερατική θ. Λειτουργία μετ' πολλοὺς ἱερεῖς και διακόνους. Ἀπὸ κάτω στὴν μεγάλη πλατεία, 2000 πιστοί, ἄνδρες, γυναῖκες και παιδιά συμμετείχαν στὴ λατρευτική αὐτὴ σύναξη, ἀκίνητοι, χωρὶς θόρυθο, μετ' πολλὴ προσοχή, ἱερὸ δέος και θεία κατάνυξη. Ἐμφελναν ὅλοι μαζί, ζῶντας πραγματικά τὴν παρουσία τοῦ Κυρίου. Καὶ ὅταν ἦλθε ἡ ὥρα τοῦ «Πάτερ ἡμῶν» εἶναι δύσκολο νὰ περιγράψω τὸ

αἶσθημα τόσο τὸ δικό μου ὅσο και τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων. Σὰν ἀπὸ ἓναν ἄνθρωπο, ἀκούγονταν ἡ ἰσχυρὴ κραυγὴ - ἰκεσία πρὸς τὸν Οὐράνιο Πατέρα. Ἦταν ἡ φωνὴ τῆς πίστεως. Ἦ φωνὴ τοῦ Σταυροῦ και τῆς 'Αναστάσεως.

Και σὸ τέλος τῆς θ. Λειτουργίας ὅταν ὁ Ἐπίσκοπος Ποιμὴν, Βοηθὸς τοῦ Μητροπολίτου Μολδαβίας κατέθηκε τὰ σκαλοπάτια ἀπὸ τὸν ἐξώστη και ἦλθε σὲ ἐπικοινωνία μετ' ὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ, τότε γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ διαπίστωνες τὸν ποιμαντικό χαρακτήρα τῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησιολογίας. Αὐτὴ τὴν ἀσταμάτητη φροντίδα τοῦ καλοῦ ποιμένα γιὰ τὸ λογικό του ποιμνιο. Ἐκείνη τὴν ὥρα, ἔβλεπες ἄλλοι νὰ τοῦ φιλοῦν τὸ δεξί του χέρι, ἄλλοι τὸ ἀριστερό, ἄλλοι ν' ἀσπάζονται τὸ ἐγκόλπια, ἄλλοι νὰ φιλοῦν τὸ ράσο του μετ' δάκρυα στὰ μάτια, ἐνῶ ἄλλοι δέχονταν μετ' θαθεῖα ὑπόκλιση τὴν εὐλογία του.

Στιγμές συγκινητικές, πρωτοχριστιανικές. Ἄλλὰ και στιγμές γιὰ προβληματισμό και διδακτικά συμπεράσματα.

Μετ' τιμὴ

ΧΡΗΣΤΟΣ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

«**ΑΚΤΙΝΕΣ**». Μηνιαῖον περιοδικόν. Κυκλοφορεῖ τὴν 1ην ἐκάστου μηνός. Ἰδιοκτήτης: «Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἀκτίνες», ὁδὸς Καρύστη 14, 105 61 Ἀθήναι, Τηλ. 3235-023. Ἐκδότης και Διευθυντὴς Συντάξεως: Γεώργιος Δ. Ἰατροῖδης, Παρθενῶνος 26, 117 42 Ἀθήναι. Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Βλ. Δ. Σταματοπούλος, Ἰπποκράτους 189, 114 72 Ἀθήναι. Τιμὴ τεύχους δρ. 50. Ἐτησίᾳ συνδρομῇ, ἐσωτερικοῦ δρχ. 500, ἐξωτερικοῦ δολ. 15. Ἡ διευθύνσις ἐπιφυλάσσει εἰς ἑαυτὴν τὸ δικαίωμα νὰ μὴ δημοσιεύσῃ ἢ νὰ συντέμνῃ κατὰ τὴν κρίσιν τῆς ἰσονδηποτε χειρόγραφοι. Χειρόγραφα, δημοσιευόμενα, ἢ μή, δὲν ἐπιστρέφονται. Ἀναγγελία έντύπων έν γένει και βιβλιοκρισίαι δὲν δημοσιεύονται.

Τόπος ἐκδόσεως Ἀθήναι, Φεβρουάριος 1988

«ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»

ΜΕΛΕΤΑΙ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΑΚΤΙΝΩΝ»

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ

Α'

**ΜΙΚΡΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΑ
ΜΥΣΤΙΚΑ**

ΓΙΑ ΑΓΟΡΙΑ ΑΠΟ 16 ΕΤΩΝ

Β'

**ΜΙΚΡΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΑ
ΜΥΣΤΙΚΑ**

ΓΙΑ ΚΟΡΙΤΣΙΑ ΑΠΟ 16 ΕΤΩΝ

Υ π ό

ΑΡ. Α. ΑΣΠΙΩΤΗ

Ψυχιάτρου

*Δύο βιβλία επιμελημένα, με 15 πίνακας και εικόνας
χρήσιμα για τα παιδιά μας που μεγάλωσαν.*

*Πωλούνται εις όλα τα βιβλιοπωλεία των 'Αθηνών και επαρχιών.
Κεντρική διάθεση τόμων και παραγγελίαι: Γραφεία Περιοδικού «'Ακτίνες»,
Καρύτση 14, 105 61 'Αθήναι — Τηλ. 32 35 023*

«ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»

ΜΕΛΕΤΑΙ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΑΚΤΙΝΩΝ»

*Κατάλογος τῶν βιβλίων πὸν ὑπάρχουν σήμερα στὰ γραφεῖα
τῶν «'Ακτίνων»*

ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ Τόμος Α' 300	Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ Ο ΨΥΧΙΚΟΣ ΤΗΣ ΚΟΣΜΟΣ (Β' έκδοσις) 200
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ Τόμος Β' 300	ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΤΟΥ ΜΑΘΗΤΟΥ ΜΟΥ 200
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΟΡΙΤΣΙΟΥ Τόμ. Α' 300	ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ 200
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΟΡΙΤΣΙΟΥ Τόμ. Β' 300	ΤΑ ΑΝΩΜΑΛΑ ΚΑΙ ΑΠΡΟΣΑΡΜΟΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ 200
Η ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΣΦΑΙΡΑ ΚΑΙ Ο ΝΕΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ 700	Η ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΙΕΙΝΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΤΟΥ 200
ΜΙΚΡΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΑ ΜΥΣΤΙΚΑ (γιά ἀγόρια ἀπὸ 16 ἐτῶν καὶ ἄνω) 800	ΤΑ ΔΥΣΚΟΛΑ ΠΑΙΔΙΑ 200
ΜΙΚΡΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΑ ΜΥΣΤΙΚΑ (γιά κορίτσια ἀπὸ 16 ἐτῶν καὶ ἄνω) 800	ΟΙ ΦΟΒΟΙ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΚΑΙ ΑΙ ΑΠΟΤΥΧΙΑΙ ΤΟΥ 200
ΕΓΚΟΛΠΙΟΝ ΓΙΑ ΚΑΘΕ ΕΛΛΗΝΑ ΝΕΟ 100	ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡ 200
ΑΠΟ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ —Η ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ 200	ΑΠΟ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΝ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ 200
ΑΠΟ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ —Η ΑΡΜΟΝΙΑ 350	Ο ΑΡΤΙΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ 250
	ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ Τόμος Α'. 800

Οἱ συνδρομηταὶ τῶν «'Ακτίνων» πὸν ἐπιθυμοῦν νὰ προμηθευθοῦν βιβλία ἀπὸ τὸν ὡς ἄνω κατάλογο παρακαλοῦνται νὰ τηλεφωνήσουν στὸ τηλέφωνο τῶν «'Ακτίνων» 32 35 023
